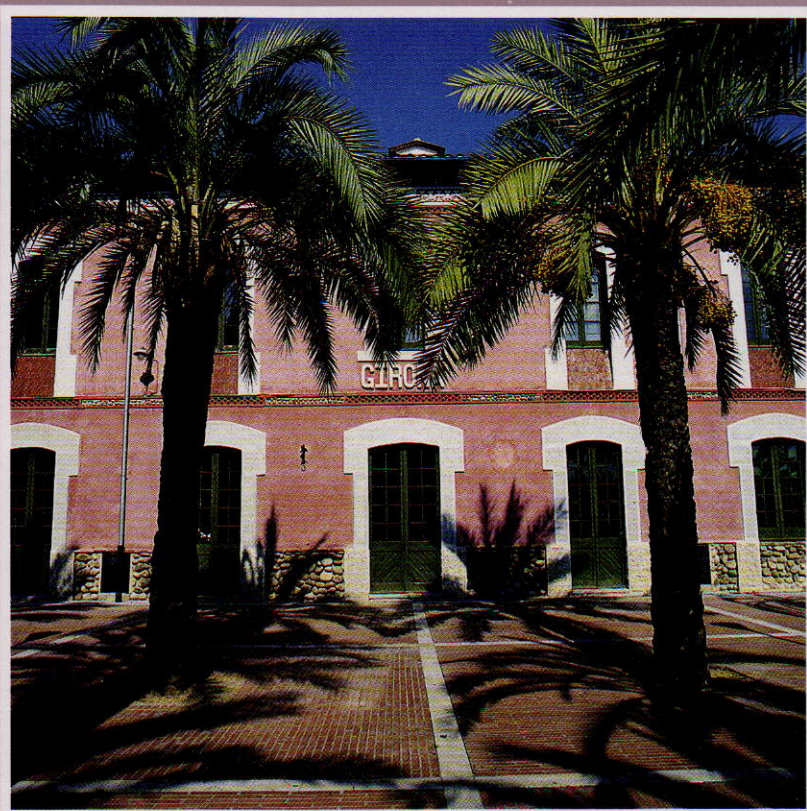

Joan Puigbert

LA GIRONA DE LA RESTAURACIÓ

Girona, 1874-1923

Quaderns d'història de Girona

Quaderns d'història de Girona

Joan Puigbert

LA GIRONA DE LA RESTAURACIÓ
Girona, 1874-1923

DIPUTACIÓ DE GIRONA
AJUNTAMENT DE GIRONA

PUIGBERT i BUSQUETS, Joan
La Girona de la Restauració

ISBN

I. Girona Diputació provincial II. Girona
Ajuntament.

1. Girona - Història - 1874-1923
946.71 GI Girona "1874-1923"

Quaderns d'història de Girona

Col·lecció assessorada pels departaments d'Història de la Universitat de Girona, l'Associació Arqueològica de Girona, el cercle d'estudis Històrics i Socials de Girona, el Centre de Recerques Paleo-Eco-Socials, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Gironins.

Edició:

Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona.
Pujada de Sant Martí, 5. Tel 20 57 00

Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona.

Placeta de l'Institut Vell, 1. Tel. 22 15 45

Consell de Direcció:

Joan Boadas, Narcís Castells, Joan Domènech,
Miquel Fañanàs, Joan Pluma, Carles Sapena.

Cap de Redacció:

Xavier Alberch

Maquetació:

Pep Caballé

Disseny de la col·lecció:

Enric Marquès

Assessors Lingüístics:

Rosa Gallart i Fermí Sidera

Fotocomposició:

Palahí A.G.

Muntatge i impressió:

Palahí Arts Gràfiques. Carrer Canonge Dorca, 1
Girona

Fotogravats fotocroms:

David Coll

Enquadernació:

Constitució. Carrer de la constitució, 19.
Barcelona

Primera edició en català: Novembre del 1995

ISBN: 84-86812-49-6

Dipòsit legal: GI-1593/95

PORTADA

Estació del tren d'Olot a Girona

ÍNDEX

Situació	5
Cronologia	6
Població (1874-1923).....	8
Una feble industrialització.	10
Ciutat de botiguers	12
1874: una ciutat desbordada per les crisis.....	14
Implantació de la Restauració	16
La pau	18
Consolidació de la Restauració	20
Carlins i republicans	22
Un endeutement crònic	24
Girona, “Plaza de guerra”	26
Els ponts	28
Girona i les aigües	30
L’enllumenat elèctric.....	32
El ferrocarril i els transports	34
Alguns serveis públics	36
Polícia i neteja urbana.	38
L’urbanisme del darrer terç de segle	40
El cost de capitalitat	42
La restauració catòlica.....	44
Els dissidents	46
La migradesa de les institucions educatives.....	48
Els homes de la <i>Revista de Gerona</i>	50
Fires i festes.....	52
Les associacions.	54
El Teatre.....	56
Moralitat pública. La beneficència.....	58
Els governadors civils	60
Les eleccions	62
L’ascensió del catalanisme polític	64
El Modernisme a Girona	66
L’enderroc de les muralles.....	68
L’Eixample.	70
L’arquitectura i l’urbanisme	72
El Noucentisme a Girona	74
Les arts	76
Hegemonia de la Lliga Regionalista.....	78
La renovació de l’ensenyament	80
La premsa	82
L’excursionisme i l’esport.....	84
Del teatre al cinema	86
L’Església: adaptació als nous temps	88
Conflictes socials.....	90
La Guerra Mundial: repercussions a Girona	92
Bibliografia	94

Situació i noms del Baluards

SITUACIÓ

La ciutat, en encetar-se la Restauració, es trobava amb el recinte emmurallat encara íntegre, i amb tot el sistema de baluards cenyint-la. Aquesta situació era percebuda com un autèntic anacronisme, i un símbol de la persistència dels valors tradicionals, del feudalisme. Durant el Sexenni s'havia reclamat ja l'enderrocament de les muralles i l'obertura física de la ciutat. Amb la pau de 1876, les demandes en aquest sentit es multiplicaren. Totes les legítimes expectatives de Girona, però, toparen amb la rutinària resposta del Govern de considerar la ciutat "*plaza de guerra*".

Es va iniciar un llarg i tortuós estira-i-arrotonsa entre l'Ajuntament i el Ram de Guerra. El regateig econòmic n'era un ingredient substancial. El Ram de Guerra volia fer pagar a la ciutat la seva llibertat d'expansió, de creixement. Girona, així, hauria pagat doblement: abans, la seva defensa, i ara la seva llibertat urbanística.

La ciutat, entretant, començava a estendre's fora muralles, sense cap projecte d'expansió. Fins i tot el mediocre dinamisme demogràfic gironí no podia ser contingut ja pel cinyell de les seves defenses. Creixia, doncs, pel pla, seguint la lògica de les vies de comunicació que confluien a la ciutat, i de l'atracció que representava el ferrocarril. La ciutat es desbordava, amb molta parsimònia, ben cert, al llarg del carrer del Carme, de la Rutlla, de Santa Eugènia, de Pedret, i sobretot al voltant de l'estació.

Al principi de segle es desencallà, finalment, el contençió de les muralles, i pràcticament al mateix temps s'aprovà el pla d'Eixample. Són dos instruments urbanístics complementaris. Girona podia, a partir d'aleshores, créixer lliurement i ordenada. L'Eixample gironí, però, fou un pla molt gasiu, poc ambiciós. Tot un paradigma, en realitat, de l'escàs impuls de la ciutat. L'urbs s'obria al futur, però hipotecada per un passat recent, recelós i mediocre.

Girona, doncs, esdevé al llarg dels primers anys del segle XX una ciutat moderna, però amb poca ambició. Es renova, però insuficientment.

CRONOLOGIA

GIRONA

- 1874 Bloqueig carlí de la ciutat
Supressió de la Universitat
Crisi municipal.
- 1875 La ciutat és declarada "plaza de guerra".
- 1876 Apareix la *Revista de Gerona*, publicada per la "Asociación Literaria".
Obres de construcció del ferrocarril en direcció a la frontera.
- 1877 Inaugurats els nous ponts de les Peixeteries Velles (Eiffel) i de Sant Agustí.
- 1882 Motí de protesta per la contribució industrial i de comerç.
- 1884 Afusellament de Ferrándiz i Bellés
- 1885 Epidèmia de còlera
- 1886 Inauguració de l'enllumenat elèctric.
- 1888 Comença a publicar-se *Diario de Gerona*.
El regidor republicà Porredon es declara catalanista i reivindica l'ús del català a l'Ajuntament.
- 1889 Establiment de l'empresa Grober
- 1890 Primer 1r de maig. Manifestació d'uns 400 treballadors.
- 1892
- 1894 Creació del Centre Catalanista de Girona.
- 1895 Comença a publicar-se *El Autonomista*.
- 1898
- 1899 El català a l'Ajuntament.

CONTEXT GENERAL

- Cop d'Estat de Pavia. República conservadora de Serrano.
- Pronunciamiento* de Martínez Campos. Proclamació d'Alfons XII com a rei d'Espanya.
- Final de la guerra carlista.
Nova constitució (vigent fins el 1923).
- Tractat comercial amb França; inici de l'etapa de tractats comercials.
- Mor Alfons XII. Regència de Maria Cristina. "Ministerio largo" de Sagasta. Memorial de Greuges.
- Missatge a la reina regent.
- Llei del sufragi universal masculí
- Bases de Manresa.
- "Grito de Baire": inici de la guerra de Cuba.
Desastre de Cuba.

1901 Inici d'enderrocament de les muralles.	Fundació de la Lliga Regionalista
1902 Moviment modernista a la ciutat.	Majoria d'edat d'Alfons XIII.
1903 Primers Jocs Florals de Girona.	
1906 Mítinq a Girona de Solidaritat Catalana.	Solidaritat Catalana.
1908 Trasllat a Barcelona de la fàbrica Planas i Flaquer.	
1909 Aprovació del pla d'Eixample	Setmana Tràgica.
1911 Consolidació del noucentisme a Girona.
Inauguració del Grup Escolar.	Fundació de la CNT
1913 Fundació d'Athenea.	Creació de la Mancomunitat de Catalunya.
1914 Restabliment de la Normal masculina i creació de la Normal femenina.	Inici de la Primera Guerra Mundial.
1916 Provocació d'oficials i sergents a la Rambla.	
1917 Vagues i incidents laborals.	Juntas militares de defensa, i Assembla de Parlamentaris. Vaga general. Revolució russa.
1918 Agressió contra regionalistes a la Rambla.
Epidèmia de grip; se suspenen les Fires.	
1919 Protestes per l'encariment de la vida.

Vaga general i locaut patronal. | Vaga de <i>La Canadencia</i> . Període de gran agitació social. Pistolerisme. |
1921	Desastre d'Annual, al Marroc.
1922 Fundació de l'Ateneu.	
1923	Cop d'Estat de Primo de Rivera.

*Girona: Els quatre Cantons:
J. Farranoli. Reproducció prohibida.*

Girona era una ciutat de botiguers.

Població (1874-1923)

L'EVOLUCIÓ de la població a la ciutat de Girona ens mostra un estancament molt perceptible.

Una primera explicació d'aquesta situació d'estancament la trobaríem en la reducció dels naixements: la taxa de natalitat l'any 1900 era del 26'44 per mil, i es redueix en el període 1913-1917 al 20'77 per mil. La poca natalitat és deutora encara, en part, de l'impacte de les generacions buides derivades de la crisi del període 1793-1812.

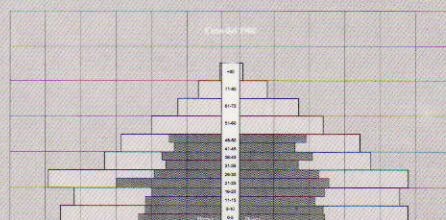
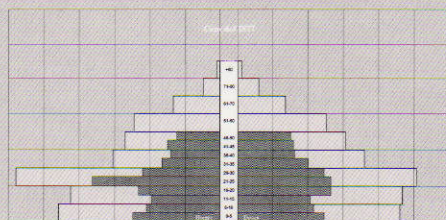
En canvi, la mortalitat era encara força alta: l'any 1910 la taxa de mortalitat era del 27'92 per mil. Cal, però, tenir present l'existència a la ciutat dels establiments provincials de beneficència, que exageren la mortalitat local.

La mortalitat infantil (fins als 2 anys) era molt elevada. En el període 1872-1882 ateny la xifra del 30 % de la mortalitat total. Malalties com la gastroenteritis i la meningitis delmaven els infants. En general, les malalties infeccioses i les del sistema respiratori hi tenien una forta incidència; sobretot la tuberculosi: del 1901 al 1920 hi hagué 1999 defuncions produïdes per aquesta malaltia. Girona era considerada una ciutat amb poques condicions higièniques i sanitàries. Aquesta manca de salubritat es trobava agreujada, d'una manera especial, al barri de Sant Pere.

Cal no oblidar, d'altra banda, la presència de noves epidèmies, com el còlera. La quarta i darrera onada de la malaltia es pro-

Població de Girona

1877.....	15.015
1887.....	15.497
1897.....	16.081
1900.....	15.787
1910.....	17.045
1920.....	17.691

[Piràmides de població de Girona, 1877 i 1900; veg. *Girona al s. XIX*, p. 29]

duí l'any 1885. Ja l'any 1884 a Girona es prenen mesures de precaució, higièniques sobretot, per les notícies de l'existència del còlera a França, i també en alguns punts d'Espanya. Aquest any, però, l'epidèmia passa de llarg de la ciutat. El 1885, a l'estiu, en creix l'amenaça. El governador civil ha ordenat la "fumigación de pasajeros procedentes de Barcelona". El 3 d'agost Modest Furest exposà una situació alarmant: el còlera infectava Torroella de Montgrí, i el perill per a la ciutat era "inminente". A Girona el còlera afectà 43 persones, de les quals moriren 35. El novembre l'epidèmia havia cessat ja a tota la província. En definitiva, l'epidèmia a Girona no tingué l'abast funest que havia assolit en onades anteriors.

El maig de 1887 va aparèixer una epidèmia de verola, que afectà especialment el carrer de Santa Eugènia i produí algun mort. L'Ajuntament acordà vacunar gratuïtament els indigents que ho demanessin.

Entre els anys 1887 i 1890 abunden els casos d'hidrofòbia. L'abril de 1887 l'Ajuntament paga 365 pessetes a l'escombriaire Narcís Vidal perquè es traslladi a París a seguir-hi un "tratamiento profiláctico del Dr. Paster (sic)". Altres ajudes municipals són per a alguns ciutadans mossegats per gossos o esgarrapats per gats, perquè siguin atesos pel Dr. Ferran a Barcelona.

El mes d'abril de 1889 es constata, "con carácter un tanto alarmante", l'existència de malalties infeccioses. De fet, el desembre es reuneix la Junta local de Sanitat per l'existència de casos aïllats de diftèria (que no es consideren, de cap manera, una epidèmia, a desgrat de les notícies alarmants d'algun periòdic local). A partir del juny de 1890 es multipliquen les mesures higièniques sobre pous, pous cecs, fonts públiques, clavegueres...; totes aquestes providències responien, bàsicament, al perill d'una nova epidèmia de còlera. Encara el 1910 hi ha rumors d'una nova infecció de còlera.

El gener de 1890 aparegué una nova malaltia epidèmica, que perdurà, en diverses onades, tot el període. Era la grip, anomenada aleshores *grippe*. Les famílies pobres afectades per l'epidèmia foren ateses a la vella Universitat. Hi havia una gran alarma social, i per això es determinà que "mientras duren las actuales circunstancias se prohíbe a los carpinteros y a los dueños de establecimientos de ataúdes el construirlos y decorarlos a la

vista del público". El gener i febrer de 1900, la *grippe* o *dengere* reaparegué a la ciutat. L'any 1918, l'epidèmia de grip estava molt estesa, i provocà una alta mortalitat. L'alarma era general, i s'ordenà de tancar tots els locals d'espectacles, es retardà l'inici del curs escolar i fins i tot es van suspendre les Fires de Sant Narcís.

Tanmateix, l'estancament demogràfic no és res més que la plasmació d'un estancament més general de la ciutat. Ben cert que podem assenyalar un cert creixement de la població els primers anys del segle XX, però es tracta d'un creixement petit.

En tot cas, l'estancament gironí contrasta amb la transformació que altres ciutats catalanes similars visqueren al llarg d'aquests anys de la Restauració.

Girona, doncs, perd durant aquest període pes relatiu en el conjunt català. Continuà essent, de molt, la capital provincial catalana menys poblada. Girona no va saber o no va poder recuperar el temps perdut. Al feble creixement vegetatiu cal restar-li el corrent migratori cap a Barcelona, de cap manera compensat per una immigració poc significativa.

Tot plegat ens denota una ciutat molt aferrada a una estructura social ben poc dinàmica, causa i efecte -al mateix temps- de l'estancament.

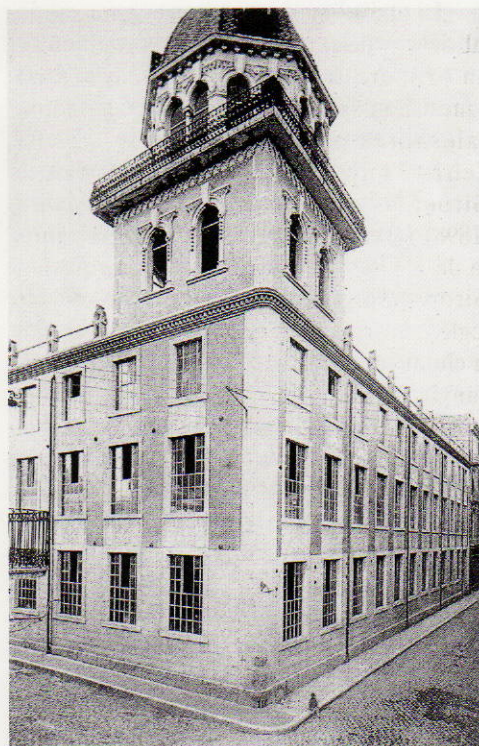
Retrat familiar
a finals
del segle XIX

Una feble industrialització

LA ciutat de Girona va ser el nucli industrial més important de la demarcació. Tenia unes quantes fàbriques de paper i de foneria d'un alt nivell tecnològic, de les més importants d'Espanya, establertes primordialment en terrenys alliberats per la desamortització, al llarg de la sèquia Monar, en el sector del Mercadal.

Tanmateix, aquestes empreses, sorgides als anys quaranta, van sofrir en el període de la Restauració successives crisis i un procés de descapitalització. Així, La Gerundense, que havia estat la primera fàbrica de paper continu de Catalunya (i la segona d'Espanya) i que havia arrencat amb una gran empenta, es trobà a partir de 1879 en serioses dificultats, bàsicament de finançament. La societat es declarà en suspensió de pagaments i es dissolgué. Posada la fàbrica i tots els béns complementaris a subhasta, fou adquirida per Joaquim Massaguer –un dels principals creditors– i el seu gendre Joan Saliati. Esdevingué una empresa merament familiar, de capital reduït, amb una feble reinversió. Amb una activitat ja només rutinària, allargà la seva existència fins al gener de 1973.

També la fàbrica de paper La Aurora, constituïda inicialment com una societat anònima amb capitals gironins, experimentà en la darrera dècada del segle XIX un procés de descapitalització i deixà de ser la fàbrica capdavantera que havia estat. No es renovà, i per això mateix sobrevisqué, simplement, fins a l'any 1932. Donava feina a 62 obrers.

La fàbrica Grober, creada l'any 1889, esdevingué la indústria més significativa de la ciutat.

Especialment significativa és la trajectòria de la foneria i fàbrica de turbines Planas i Flaquer (fundada a Girona l'any 1858 com a Planas, Junoy, Barnés y Cia). Havia estat una empresa capdavantera i, innegablement, la més emblemàtica de la ciutat. Donava feina a uns 450 obrers. L'any 1908 es traslladà a Barcelona, tot deixant a Girona un buit important i una gran preocupació.

En un sentit positiu, en canvi, cal destacar que l'any 1889 l'italià d'origen suís Cristòfol Grober comprà l'antiga fàbrica de gas Barrau i la transformà en una important empresa dedicada a la producció de cintes, cordons i botons. Ben aviat esdevingué la indústria gironina més significativa. L'any 1911 ocupava 1.100 treballadors, predominantment dones (929).

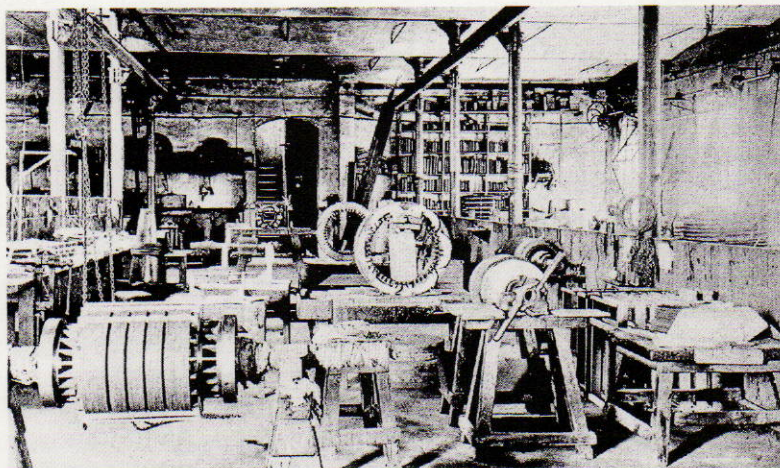
També a final de segle va començar la fabricació de farina per mitjà de cilindres. La primera farinera que funcionà amb aquest nou sistema va ser la de Campdorà -aleshores pertanyent al municipi de Celrà- l'any 1891. Pocs anys més tard a Girona es crearen les farineres Ensesa (1898) i Teixidor (1913). La primera fàbrica de galetes de Catalunya va ser creada a Girona, l'any 1896. Ja avançat el nostre segle, concretament el 1914, s'instal·laren a la ciutat els tallers de reparació de la companyia ferroviària M.Z.A. Fins a un cert punt, aquests tallers reemplaçaren en el teixit industrial gironí la Planas i Flaquer; donaven feina a uns tres-cents obrers. El 1913 s'instal·là al carrer Migdia la central Empresas Eléctricas, i el 1918 es creà una fàbrica de productes químics tartàrics, al terme municipal de Palau.

En conjunt, però, i a desgrat de la importància qualitativa d'algunes d'aquestes indústries, cal subratllar que la industrialització a Girona fou molt limitada, d'una considerable feblesa. En efecte, les empreses censades els anys 1919-1921 assoleixen la xifra de 216, però més de la meitat (140) no passaven de 5 treballadors; tan sols la Grober, amb 937, i el contractista Montseny i Juher, amb 140 depassaven el centenar

d'empleats. El total de treballadors assalariats era de 2.727, dels quals 936 eren dones. La majoria, com assenyalen les estadístiques, eren empreses familiars, dedicades a l'explotació de les pedreres, a la rajoleria, alguns forns de calç, destil·leries,... En tot cas, no aconseguiren trastocar el caràcter predominantment burocràtic de la ciutat.

La industrialització a Girona va fracassar, fonamentalment, per manca d'espai i de mà d'obra, però sobretot per manca de capitals autòctons. Per això al llarg del període de la Restauració la relativa importància de les instal·lacions fabrils gironines anà decreixent.

En efecte, la banca gironina fou molt prima, escanyolida. Les úniques entitats bancàries sorgides a redós de la "febre d'or", tingueren una vida precària. Així, el Banco de Gerona, encapçalat per l'hisendat Narcís Heras de Puig, es va constituir el desembre de 1881, però, en no desemborsar-se el valor de les accions, la Junta General va optar per liquidar el banc, a començament de 1884. Més consistent va ser la constitució de Crédito Gerundense (1881-1896). El president, i principal accionista, era Pelagi de Camps i de Matas, marquès de Camps, i aplegava un grup important d'hisendats i comerciants de Girona i Barcelona.

La fàbrica Planas i Flaquer (a la foto, sala de bobinatge) donava feina a uns 450 obrers. El seu trasllat a Barcelona, l'any 1905 va crear molt de neguit.

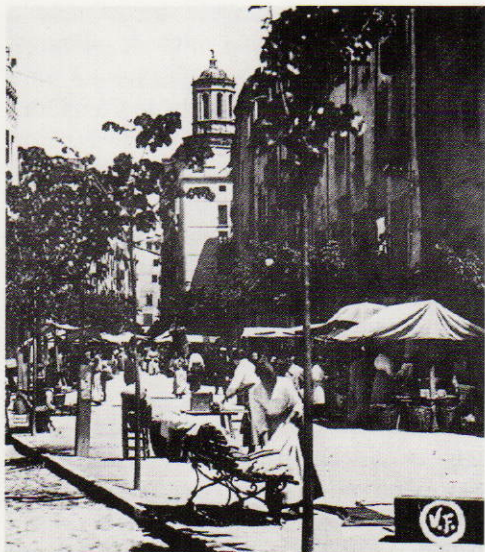
Ciutat de botiguers

GIRONA no podia ser definida com a ciutat industrial. No tenia, per tant, ni una burgesia empresarial poderosa ni un sector obrer prou decisiu. D'altra banda, al llarg del darrer terç del segle XIX, el sector que podríem anomenar dels hisendats va anar perdent significació social a la ciutat. Les antigues cases senyoriales (els Pastors, De Carles, Berenguer, Marquès de Camps,...) es van establir a Barcelona o bé van entrar en un procés de decadència.

Girona es decantà nítidament cap a un model de ciutat de serveis. Aquest caràcter es reforçà amb l'enfortiment de l'Estat i, per tant, de l'administració pública. Cal afegir-hi, encara, la notable presència de cossos de l'Exèrcit. Tampoc podem oblidar el pes i la significació de l'administració bisbal, amb la Cúria diocesana, el Capítol catedralici, el Seminari i els ordes religiosos.

Un gruix important, doncs, de la població gironina vivia del comerç i dels oficis; caracteritzava, podem afirmar, la ciutat. Com a capital, el seu mercat atreïa un nombre important de compradors i venedors. La importància del mercat setmanal dels dissabtes és innegable. Pla Cargol afirma que hi concorrien una mitjana de 800 carros, i que per Fires arribaven als 1.500, fins i tot.

Les Fires tenien un component comercial gens menyspreable. Als anys vuitanta, però, havien perdut capacitat d'atracció. Botet i Sisó afirmava: "Gairebé no mereixen

El mercat de verdures i comestibles es celebrava a la Rambla. Un acord de 1891, de traslladar-lo a la plaça de la Independència, provocà una greu crisi municipal.

aquest nom, ni pel nombre ni per la quantitat de les transaccions que s'hi verifiquen, ni per la influència que tenen en el creixement i desenvolupament del comerç de la ciutat". Potser per això es parlava de la necessitat de promoure la "atracció de forasters". L'any 1891, com que el mal temps i, les pluges acompanyaven les Fires, s'acordà de prorrogar-les fins al diumenge següent. En aquesta mateixa línia, l'any 1915 s'optà per duplicar amb unes festes d'estiu, de Sant Joan a Sant Pere, les Fires de Sant Narcís, que per la seva banda queien en una rutina absoluta.

En els primers anys d'aquest període abunden les mesures de regularització dels mercats. Els comerços i botigues tendien a ocupar la via pública. Per exemple, el governador hagué d'insistir, l'abril de 1876, perquè es retiressin les perxes amb tot de mercaderies penjades, que ocupaven les voltes de les places de les Cols i de la Constitució. L'Ajuntament donà a vegades permís d'ocupació de la via pública, però hagué de remarcar sovint

que no es tractava d'un dret del botiguer, sinó d'una concessió, i a precari. El mateix cal dir dels aparadors encastats a les voltes.

El mercat diari de verdures i comestibles es feia a la plaça de les Cols. Ben aviat sorgí la proposta de fer un mercat cobert. El setembre de 1887, Rafael Masó i cinc regidors més presentaren la proposició. Alguns regidors, com Pau Alsina i Bonaventura Carreras, replicaren que la construcció del mercat no era factible, atesa la precarietat de la hisenda municipal. Amb tot, posada a votació, la proposta reeixí per sis vots contra cinc.

La ciutat era molt sensible als temes referits als mercats i fires. Quan l'any 1891 s'acordà de traslladar el mercat diari de verdures i comestibles a la plaça de la Independència, i alhora s'encarregà l'avantprojecte de mercat cobert a construir-hi, esclataren les diferències. L'acord provocà una crisi municipal i ciutadana molt greu: picabaralles, acusacions, abandonament de les sessions municipals, escrits, manipulació fraudulenta d'instàncies presentades a l'Ajuntament, assistència del governador, Antonio Mataró, a la sessió municipal...; debats agres, xoc d'interessos contraposats. Els regidors s'hi trobaven implicats, per interessos personals o bé familiars. Per calmar els ànims, s'hagueren de prendre acords més mesurats. Perquè el projecte no anés en orris, es reconeixia la llibertat dels venedors d'establir-se a la plaça de la Independència o a la Rambla. Així tot tornava a l'ordre.

Els botiguers no tancaven mai, ni el diumenge. No fou fins al 18 de febrer de 1900 que les botigues van començar a tancar el diumenge a la tarda, a partir de la una del migdia. L'any 1904 s'establí el descans dominical. Tanmateix, l'aplicació d'aquesta llei va ser a Girona de difícil compliment. A finals de març de 1908 hi hagué un tancament general de botigues, en resposta a la pretensió governativa de cobrar per via "*de apremio*" unes multes imposades a comerciants que incomplien el descans dominical. Finalment s'arribà a una transacció, l'any 1910: en considerar els diumenges com a dies de mercat. Amb aquesta ficció els comerços podien obrir el diumenge al matí.

La implantació del sistema decimal en els pesos i mesures i la regularització de normes van ser llargues. El setembre de 1887, l'alcalde, Emili Grahit, publicà un pregó i unes normes insistint en l'ús del sistema decimal, la publicitat dels preus, l'ús de part dels carboners de les balances anomenades "calestró", etc... El 1891 es constatà que, en la conversió del vell sistema de pesos i mesures al decimal, alguns venedors feien abusos.

Girona era considerada una ciutat cara. Les classes populars eren molt sensibles als preus dels productes de primera necessitat. D'altra banda, la capital depenia econòmicament, en bona part, de la seva rodalia. Les variacions de la renda agrària repercutien molt directament en el comerç gironí.

El mercat de bestiar, que es celebrava a l'Areny de l'Onyar, l'any 1888 va traslladar-se a la fossana del baluard de Sant Francesc

1874: una ciutat desbordada per les crisis

GIRONA estrena l'any 1874 sota el signe de la incertesa i la inseguretat. L'amenaça carlina es trobava en el seu apogeu, i la ciutat i totes les comarques vivien pendents de la guerra civil. L'actuació municipal de l'Ajuntament republicà, presidit per Josep Prats, s'orientava gairebé exclusivament a resoldre qüestions de defensa i a la formació dels batallons de Voluntaris de la República.

El gener de 1874 el capítost carlí Francesc Savalls ordenava el bloqueig de la ciutat.

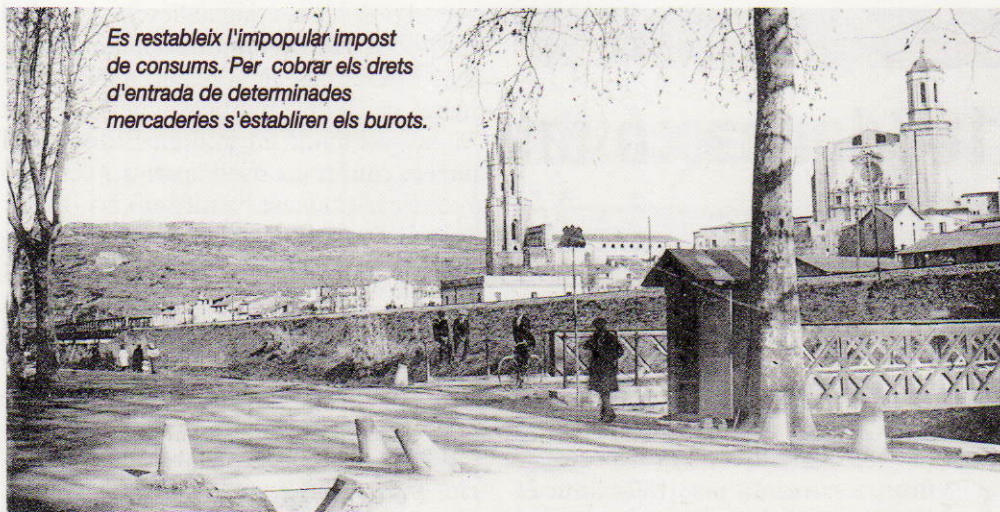
El 3 de gener tingué lloc a Madrid el cop d'estat del general Pavía, que va traïr-se a Girona en la renúncia del governador civil, el republicà figuerenc Joan Matas, a l'autoritat militar. El dia 8 del mateix mes es constituí la nova Diputació Provincial. D'altra banda, el governador militar, Antolín Pieltain, va destituir l'Ajuntament democràtic i va restablir bàsicament el Consistori elegit el 1872, de tendència "progressista". Fou nomenat alcalde Ignasi Bassols i de Rovira (l'alcalde de 1872, Pere Barragan, preferí la comoditat d'una vicepresidència de la Diputació).

El 1874 s'encetà una etapa de transició, una transició que no fou fàcil. Aquest any, nombrosos regidors van presentar la renúncia al càrrec: Joaquin Ruiz Blanch, Esteve Muxach, Martí Massaguer, Jacint Codina... En llur petició, recordaven que exercien el càrrec no pas "*por sufragio*", com havien fet el 1872, sinó "*en cumplimiento de un deber forzoso*". El mateix alcalde afirmava que havia pres possessió del càrrec... "*sólo por obedecer lo ordenado por la autoridad superior*".

La ciutat vivia sota l'amenaça carlina. La nit del 12 al 13 de gener una partida carlina va destruir el "*fuerte de Sarrià*", i causà la mort a 12 voluntaris de Girona. L'alarma era general; es van reforçar totes les defenses i s'ordenà de tancar totes les obertures que donaven a l'Onyar. El 21 de gener, des d'Amer, Francesc Savalls reclamà el pagament de contribucions, sota l'amenaça de bloquejar la ciutat. Les circumstàncies del bloqueig perjudicaven la vida econòmica de Girona, i tant els industrials com els comerciants i propietaris reclamaren, en sengles "*Exposiciones*", mesures de protecció. Molts professors de la Universitat Lliure, a desgrat dels requeriments de l'autoritat municipal, havien abandonat la ciutat.

A finals d'abril la pressió bèl·lica sobre Girona començà a minvar. Però les seqüeles econòmiques i polítiques de l'estat de

Es restableix l'impopular impost de consums. Per cobrar els drets d'entrada de determinades mercaderies s'establiren els burots.

guerra s'allargaren en el temps: problemes constants de gestió de la Milícia Nacional, dels sovintejats allotjaments de tropes, l'endeutament de la hisenda municipal,... En aquest context, el mes de maig es produí una primera crisi municipal. L'Ajuntament es trobava en situació de fallida, i a sobre el "Gobierno Militar" exigia un trimestre de contribució per afrontar les despeses de defensa, tot amenaçant els deutors amb l'empresonament. L'Ajuntament també n'era, i per això l'alcalde contestà al governador militar que, "*como representante del Común(...), debo constituirme en prisión, como desde luego me constituyo*". Els regidors, "*reunidos en sesión secreta*", donen suport a l'actuació de l'alcalde, i decideixen pagar amb diners particulars les 329'21 pessetes. exigides al Municipi.

La segona crisi del Consistori es produí el juliol. El Govern va restablir l'impost sobre els consums, i la qüestió fou debatuda llargament en una sessió municipal. Els regidors tenien viu el record dels aldarulls que es produïren a la ciutat en la seva anterior etapa de govern municipal a causa precisament de la impopularitat d'aquest impost. Recordaven el motí popular de 1872. Per tot plegat, no es veien amb

cor de restablir l'impost, i menys aleshores, que ocupaven el càrrec no pas per sufragi, sinó per nomenament. Van decidir, doncs, presentar la dimissió al governador.

L'Estat, però, no va atendre els escrúpols dels regidors gironins, i els informà que Girona havia de satisfer al Tresor per aquest concepte 140.690 pessetes. Al seu torn, el governador no acceptà la dimissió del Consistori.

A començament de setembre es desfermà la tercera crisi. El governador exigí a l'Ajuntament 40.000 pessetes de l'impost extraordinari de guerra. El Consistori assenyalà amb èmfasi que no era un impost municipal, i que ell no tenia capacitat coercitiva per obligar els ciutadans a pagar-lo, i afegí que tampoc era just que la defensa de la ciutat hagués d'anar a càrrec només dels gironins. El 28 de setembre, en "*sesión reservada*", el Consistori s'assabentà que el governador militar havia fet empresonar l'alcalde, Ignasi Bassols, i que interinament la presidència municipal l'havia d'assumir Gislè Pujol, "*a fin de poder secundar con celo, autoridad y patriotismo, todas las disposiciones emanadas de este Gobierno*". Quinze dies més tard, el 14 d'octubre, el governador va nomenar un nou Consistori.

Implantació de la Restauració

DURANT el govern municipal de l'alcalde Ignasi Bassols, es va encetar el procés de correcció de la trajectòria democràtica marcada per la Revolució de la Gloriosa. Aquesta inflexió es va fer patent formalment amb els primers acords del nou Ajuntament; però sobretot, i molt més de fons, amb el restabliment pel Govern de dues càrregues que havien estat fortament contestades des de sempre pels sectors populars: l'impost sobre els consums (l'existència dels encarregats de cobrar-lo, persistirà fins a l'any 1912) i l'impost de sang que representaven les quintes.

El nou Ajuntament, nomenat el 14 d'octubre de 1874, encara serà més fràgil

que el seu antecessor. Sacsejat permanentment per les circumstàncies polítiques i per les exigències governamentals, durarà menys de sis mesos.

La resistència a prendre possessió dels càrrecs fou, francament patètica i simptomàtica. L'alcalde en funcions, Gislè Pujol, es trobà que a la sessió de relleu només hi eren presents dos dels nous regidors. A desgrat de la insistència de noves convocatòries a domicili i de la llarga espera, ningú no compareixia. Amb aquestes es presentà Josep O. Barrau, disposat a excusar-se de prendre possessió. Pujol aprofità l'oportunitat: el va fer seure, li entregà la vara d'autoritat, deixà la insígnia d'alcalde sobre la taula i marxà de la sala. Barrau, però, insistí a negar-se a ocupar el càrrec. Finalment, per evitar un buit de poder, Eusebi Mas acceptà de presidir interinament la Corporació. L'endemà, 15 d'octubre, va tenir lloc una nova sessió, convocada pel governador. La presidí el nou alcalde, Pere Grahit i Vié. Tot foren protestes. Van manifestar el desacord amb llur nomenament els regidors Barrau, Surós, Duran, Ibrán i el mateix alcalde, tot afirmant que ocupaven un "*cargo obligatorio*". Pere Grahit va dir que es veia obligat a ser alcal-

L'edifici de les Aligues va ser motiu d'un dur enfrontament entre l'ajuntament presidit per Pere Grahit i el capità general, Arsenio Martínez Campos.

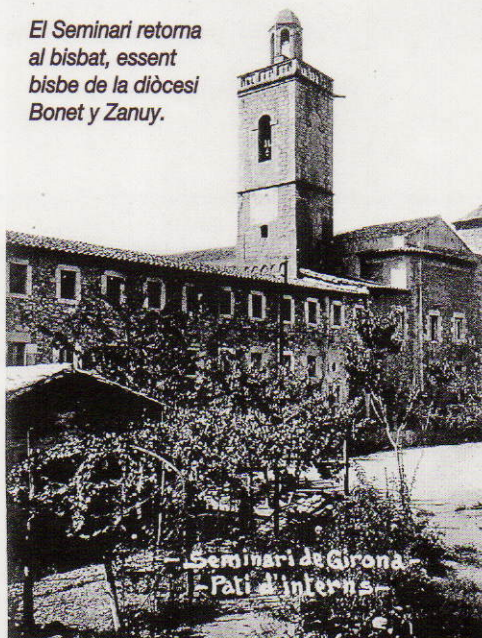
de, i finalment va fer una declaració de principis: seria un alcalde només “*administrativo*”, lluny de la nefasta i estèril política.

Aquest nou Ajuntament presidí a Girona la proclamació d'Alfons XII com a rei, la Restauració monàrquica. El Consistori gironí s'hi adherí calorosament: “*El bravo Ejército ha puesto dique a la revolución desbordada...*”, i va decretar tres dies de celebració, amb “*colgaduras e iluminaciones*”. Tots els emblemes republicans foren retirats, i la plaça del Vi passà a anomenar-se “plaça de la Constitució”.

La situació econòmica municipal era desesperant. Es devien als empleats municipals quatre mensualitats, fet “*jamás ocurrido hasta ahora*”. El deute amb la companyia subministradora del gas de l'enllumenat públic pujava a 116.600 pessetes. L'Estat reclamava 130.221 pessetes més de l'impost de consums. La Diputació, al seu torn, reclamava la contribució extraordinària de guerra. Tot plegat explica prou l'aprovació d'un pressupost amb un dèficit final de 344.018'24 pessetes una quantitat exorbitada, si tenim present que els ingressos pressupostats (entre ordinaris i extraordinaris) eren només a 86.180'15 pessetes. La insolvència era patent.

De forma apressada, l'Església recuperà el seu poder tradicional. Aquesta nova situació es manifestà ja el setembre de 1874, quan s'iniciaren les gestions per retornar el Seminari al Bisbat. En efecte, el Seminari havia estat ocupat per la Milícia Nacional, per la Guàrdia Civil i els Carabiners i per l'arma d'Artilleria. Quan finalment, l'11 de març de 1875, el capità general, Arsenio Martínez Campos, ordenà desallotjar l'edifici, proposà que l'Ajuntament cedís l'antiga Universitat per encabir-hi la força desplaçada. L'Ajuntament s'hi oposà frontalment: “*Este Municipio será tal vez el único de España de los de Capital de provincia que no posee ningún edificio propio del Estado*”.

El Seminari retorna al bisbat, essent bisbe de la diòcesi Bonet y Zanuy.

La contesta municipal no va plaure a l'autoritat militar. En la sessió del 18 de març, que el Consistori declara secreta, Pere Grahit exposà que el capità general l'havia convocat i li havia exigit la cessió de l'edifici de la Universitat, presentant-ho a més com una cessió feta “*expontáneamente*”. L'Ajuntament es va mantenir ferm en la seva negativa. Tampoc no considerà viable una cessió temporal, a causa del “*espíritu de adquisición y retención porque generalmente se distingue el ramo de la Guerra*”, com la ciutat de Girona sabia per experiència (i s'adduïa el cas recent de l'ex-convent de la Mercè). En tot cas, doncs, que l'ocupació fos feta per la força.

El 25 de març no hi hagué sessió perquè era festa; però el secretari municipal, Julián de Chia, hi afegí: “*y porqué además manifestaron repugnancia a volverse a reunir algunos Sres. Concejales con motivo de tener noticias positivas de que iba a ser relevado de un momento a otro el actual Ayuntamiento*”.

La pau

El març de 1875 trobem novament un Ajuntament de designació. I també de nou les resistències a ocupar els càrrecs municipals són explícites, reiterades.

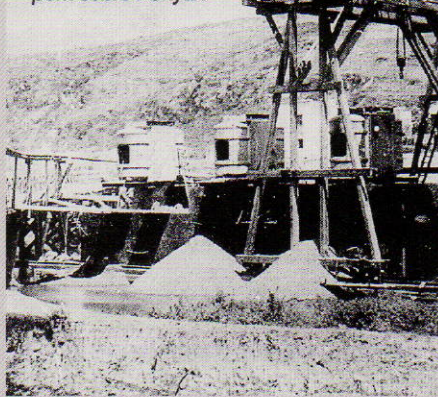
Aquestes resistències donaren lloc a una situació insòlita. En efecte, el 30 de març es reuní la Corporació, encara sota la presidència de Pere Grahit, per tal de donar el relleu. A l'inici de la sessió no s'havien presentat alguns dels nous regidors nomenats, i doncs es van enviar comunicacions als absents. El resultat fou decebedor: alguns eren fora de la ciutat (De Camps, Català, Ferrer), altres adduïren per no assistir que havien interposat un recurs (Garanger, Lloret, Felip), i un altre declarà que es trobava indisposat (Pérez). Pere Grahit decidí tanmateix constituir el nou Consistori, i traspassà la presidència al primer tinent d'alcalde, Feliu Duran.

L'endemà van prendre possessió tres regidors més. Josep Felip va fer constar que "tomaba posesión con protesta". Els regidors restants i Marià de Camps, que havia estat designat alcalde, continuaven sense presentar-se. Les resistències s'allargaren fins al 16 de juliol. En la sessió d'aquest dia, Marià de Camps, va assumir l'alcaldia; havien passat més de cent dies des del seu nomenament. D'altra banda, les seves absències serien molt freqüents al llarg dels seus gairebé dos anys de mandat.

Cal tenir present que, a Catalunya, aquests anys inicials de la Restauració, hi predominaren els homes de la Liga del Orden Social, un grup pro-alfonsí dirigit per Manuel Duran i Bas. En formava part el gironí Pelagi de Camps i de Mates.

Durant els primers mesos del nou Ajuntament continuà el contenciós sobre l'edifici de les Àligues. El 28 d'abril el governador militar comunicà, en termes autoritaris, l'expropiació de l'edifici basant-se en l'estat de guerra; l'Ajuntament "se resiste pacíficamente [a] la entrega del espresado edificio". La dura resposta municipal no fou acceptada per les autoritats militar i civil de la província. Aquesta situació obligà el governador civil, Constancio Gambel, a assistir a una sessió de l'Ajuntament, per atemperar els ànims. L'Ajuntament insisteix que només "cederá por fuerza". A partir d'aquest

Construcció ferrocarril: "Amb la pau s'iniciaren també els treballs de prolongació del ferrocarril. A la foto, del 25 de juliol de 1876, construcció del pont sobre l'Onyar.

Amb la pau l'edifici de les Aligues retornà a l'Ajuntament.

moment el litigi entra en una via de negociació, amb una actitud molt més respectuosa del ram de la Guerra. La fórmula final, comunicada el 18 de juny, fou la d'arrendament per un període limitat, mentre durés la guerra. Per això el 16 de juny de 1876, pacificat ja el país, l'edifici fou retornat a l'Ajuntament.

El tema més important, amb tot, per a Girona continuava essent la guerra civil. El 3 d'abril la ciutat era declarada “plaza fuerte”, amb el que això comportava de subordinació a les necessitats bèl·liques. Al bloqueig carlí, l'exèrcit alfonsoí contestava amb el “bloqueo del alta montaña”.

Els efectes que aquest mutu bloqueig tenia sobre l'economia gironina eren funestos. D'altra banda, l'11 de juny els carlins van destruir les comportes de la presa de Bescanó, la sèquia Monar no portava aigua, i en conseqüència hi hagué la paralització de les indústries gironines, i a més el risc d'infeccions, per causa de la insalubritat d'un Onyar sec i pestilent era alt. La sensació de perill persistia, i les obres de defensa no paraven. Es van incrementar, encara, els allotjaments de tropes, i consegüentment les queixes dels veïns (“reclamaciones de agravio sobre alojamiento”). El 8 d'agost la ciutat va viure una nova alarma: els carlins amenaçaven novament el baluard del Pont Major.

Aquesta situació de guerra civil explica, segurament, que la Diputació provincial no es reunís. De fet, tot l'any 1874 i bona part del 1875 transcorregué sense sessions. La primera sessió del període tingué lloc el 25 de novembre. Era un senyal inequívoc que la pacificació, a les nostres comarques, començava a reeixir.

En efecte, a finals d'agost van començar a arribar bones notícies. El dia 26 s'havia produït la rendició de la Seu d'Urgell. Els actes festius oficials es van multiplicar. El vencedor de la Seu, el general Arsenio Martínez Campos, fou homenatjat a Girona els dies 27 i 28 de setembre. El general victoriós va fer encara, una altra estada a la ciutat el 28 i 29 d'octubre, coincidint amb la festa de Sant Narcís. Ell i el mariscal José Arrando foren nomenats “hijos adoptivos” de Girona. La pau era ja una realitat a la regió de Girona. El 28 de novembre es cantà un solemne tedèum a la Catedral, i es celebraren festes i lluminàries.

La guerra civil, amb tot, encara continuava al Nord. Girona celebrà la victòria d' Estella el 20 de febrer de 1876. El dia 28, el pretendent Carles traspassava la frontera per Arnegui. El 7 de març l'Ajuntament gironí acordà tres dies festius per celebrar el final definitiu de la guerra. L'alcalde i un regidor es traslladaren a Madrid per assistir a les entusiàstiques celebracions oficials.

Consolidació de la Restauració

LA pau consolidava la monarquia alfonsina i el sistema de la Restauració. Entretant es desmuntava gradualment la Milícia Nacional. L'Ajuntament de la ciutat decidí, el 30 d'agost, deixar de satisfer les 442'50 pessetes mensuals de la Milícia Nacional. El 10 de febrer de 1876 la milícia seria finalment dissolta.

En canvi, va convocar-se un Sometent General pels dies 18, 19 i 20 de novembre de 1875. La convocatòria va portar de bòlit l'Ajuntament. La qüestió era com aconseguir la mobilització amb el mínim detriment dels interessos generals. La realitat és que aquesta mobilització va aixecar poc entusiasme i resultà un *fiasco*.

Tot un símbol dels nous temps fou la creixent influència de l'Església. Abundant, en aquest sentit, els acords que significaven un reconeixement de l'autoritat moral, del poder legitimador, de l'Església. L'assistència corporativa als actes religiosos (processó del Corpus, assistència al Jubileu de 1875, clausura de la Missió de 1878, etc.). El mateix cementiri de la ciutat retornà a la gestió eclesiàstica anterior al Sexenni. La demostració més contundent, tanmateix, de la reconstitució del poder eclesiàstic fou la recuperació de la propietat del convent de Santa Clara. L'Ajuntament defensà que l'ocupació del convent no era "*ningún acto usurpatorio*", en contra de les afirmacions del bisbe, Isi-

Els alcaldes

Ser alcalde de Girona, als primers anys de la Restauració, no era cap ganga.

Ignasi Bassols, és alcalde "para obedecer lo ordenado por la autoridad superior". El maig de 1874 es va "constituir en prisión". El juliol dimiteix a causa del restabliment de l'impost de consums. El 28 de setembre era empresonat pel governador militar.

Pere Grahit va ser obligat a fer d'alcalde. S'enfronta amb l'autoritat militar per negar-se a fer cessió de les Aligues. Es destitueix.

Marià de Camps tarda més de tres mesos en prendre possessió del càrrec, i fa constar que es alcalde "contra su voluntad". Dimiteix per les dificultats econòmiques de l'Ajuntament. Hisenda volia rescabalar-se del deute municipal amb béns personals de l'alcalde i regidors.

Josep Mollera, serà "suspés" pel governador civil.

Martí Coll renuncia al càrrec, però la dimissió no li és acceptada. Recorre, aleshores, a domiciliar-se a Palol d'Onyar.

En definitiva, el que defineix els governs municipals aquests anys és la seva escassa atracció. El càrrec era definit per la llei com "obligatorio, gratuito y honorífico"

dre Valls. El 4 de gener de 1877 l'Ajuntament fou informat que la propietat del convent havia estat retornada a l'Església.

El sistema polític dissenyat per Cánovas s'implantà ja amb tots els seus mecanismes des de la primeria de 1876. Durant

aquest any van tenir lloc les eleccions a diputats i senadors, i l'elecció de diputats provincials. En el districte electoral gironí sortí elegit diputat Pelagi de Camps, del partit conservador. El febrer de 1877 es van celebrar les eleccions municipals.

El sistema electoral era restrictivament censatari, i la participació electoral va ser molt escassa. Els col·legis electorals, de fet, es reduïren de 5 a 3, ja que *“el censo electoral ha quedado reducido a solo una tercera parte escasamente”*. En les eleccions municipals de maig de 1879, els electors eren 1.074, i només votaren 484 persones. Per això cal no donar gaire significació a les eleccions d'aquests anys. En tot cas, el mecanisme de relleu dels partits era implacable. No pot estranyar-nos, així, la nòmina de diputats i senadors de la circumscripció gironina: Pelagi de Camps, José Alvarez Mariño, el Comte de Foixà, Josep Florejachs, Joan Fabra Floreta, Pere Bosch Labrús, Albert de Quintana, Fèlix Macià,...

Una peça clau del sistema era el governador civil, responsable a nivell provincial de fer funcionar la ficció representativa.

Aquests mecanismes electorals ficticis convertien els Ajuntaments en entitats

dependents, subordinades. La seva autonomia era mínima, sobretot per la migradesa extrema dels seus recursos econòmics, però també per la seva dependència dels governadors civils. L'Ajuntament podia ser destituït pel governador.

A Girona es donà una d'aquestes “suspensions” escandaloses, que va afectar l'alcalde Josep Mollera. La successió dels fets ens il·lustra sobre les pràctiques polítiques del període. El 18 de febrer de 1876 presentà la seva dimissió el governador, Joaquín Mª Lagunilla, i el dia 25 del mateix mes prengué possessió del càrrec el seu substitut, Fernando de Moradillo. Des d'aquest moment Josep Mollera ja no presidí cap més sessió municipal. El 21 de març fou decretada la *“suspensión”* de l'Ajuntament, adduint raons d'ordre administratiu. Tot i que posteriorment un dictamen del Consejo de Estado la declarà nul·la, la destitució de Josep Mollera fou ja irreversible.

En els governs provincial i municipal predominaren les classes mitjanes, els “notables” locals. La densa trama d'interessos de propietaris, comerciants i professionals configurà la base social del sistema polític restauracionista local.

El convent de Sta. Clara, mig enderrocat, retornà a propietat eclesiàstica, però no va reedificar-se. D'aquesta manera pogué conformar-se, al llarg del darrer terç del segle passat, el carrer de Santa Clara.

Carlins i republicans

LA presència carlina a Girona era innegable. El carlisme, però, després de la derrota militar de 1876, es troba sumit en el desconcert. Des del 1879 s'imposa l'estratègia, propugnada per Nocedal, del "retraïment", és a dir, l'actuació al marge del marc constitucional. Amb tot, a Girona, ja des del 1885, hi ha presència carlina a l'Ajuntament, concretament amb el regidor Rafael Masó.

Cal tenir present que entre sectors significatius del catolicisme es creia que el carlisme era l'única opció política legítima, perquè era l'únic partit que s'oposava al liberalisme. La confusió entre integrisme doctrinal i opció política era patent. Els anys 1885-1888 foren de querelles internes, que donaren lloc a l'escissió integrista. Els sectors eclesiàstics, majoritàriament, es decantaren cap a la intransigència doctrinal, i arrossegaren amb ells la premsa. Els quadres polítics, en canvi, restaren fidels al carlisme, i controlaren el Centro Moral Gerundense.

S'inicià aleshores una reorganització del partit amb criteris de modernitat. I una certa acomodació al sistema. Fou llavors que es creà el Cercle Tradicionalista de Girona. Des del 1891 els carlins participaren en les eleccions generals. Eren les primeres eleccions convocades amb sufragi universal masculí. En el districte de Girona presentaren candidat tant la facció carlina, anomenada "leal", amb Lluís Tre-

Una gran majoria del clergat gironí s'identificava amb el carlisme. A la foto, el Rvnt. Julià Daunís, "capellán del 1r batallón de Gerona", de l'exèrcit carlí.

lles, com la integrista o "nocedalista", amb Emili Sicars, però cap d'elles no va aconseguir l'escó del districte. De fet, el carlisme, al districte de Girona, només aconseguirien representació a Corts en les eleccions de 1910, amb Dalmau Iglesias.

En canvi, els carlins tenien un segment no menyspreable de representació en les institucions locals, tant a l'Ajuntament com a la Diputació.

El balanceig entre l'opció política i l'opció insurreccional sovintejà molt en el carlisme català i gironí. Així, l'any 1912, el diputat per Girona, Dalmau Iglesias, que era un radical, proposà una aliança amb les masses republicanes per fer la revolució. En tot cas, l'actuació de Dalmau Iglesias fou sovint turbulenta, com es reflectí en les eleccions de 1916, en què estigué enfrontat al candidat republicà i, sobretot, al candidat de la Lliga, Santiago Masó.

Respecte als partits republicans, cal dir que en el sistema canovista es preveia un bipartidisme d'alternança, i l'existència

tolerada dels republicans, simplement com a corrent marginal.

El republicanisme, després del Sexenni, es fragmentà en diversos corrents. En relació amb el règim monàrquic, hi hagué des d'un sector tebi encapçalat per Castellar (possibilista), fins a un sector radical, insurreccional (seguidors de Ruiz Zorrilla). Quant a la configuració de la República, hi havia des dels unitaris als federals històrics.

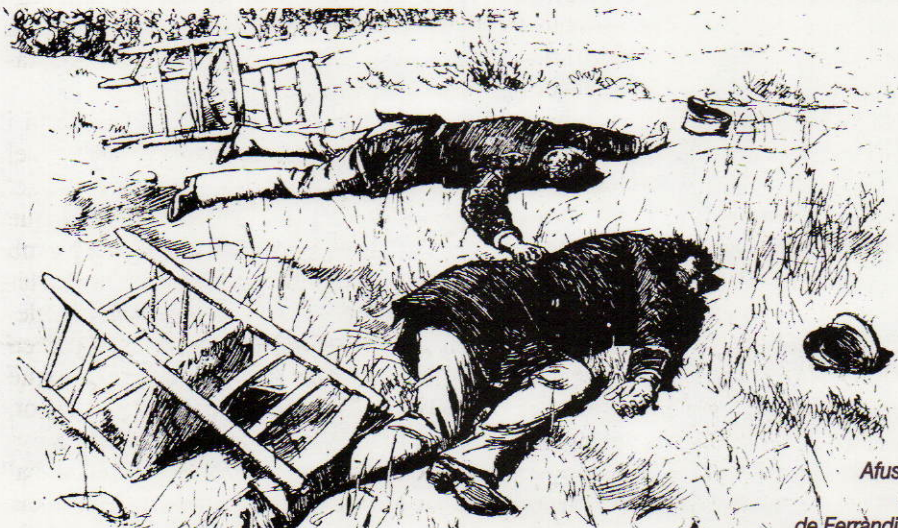
A Girona també es feren patents aquestes divisions. Lògicament, els primers a tenir presència pública foren els sectors possibilistes. Tingueren una representació a l'Ajuntament gironí des del 1883, amb Pau Alsina i Benet Massot. Tots aquells acords que significaven un reconeixement de la monarquia eren votats en contra pels regidors republicans. Disposaven també de premsa pròpia, dirigida per Artur Vinardell. Tot i la seva moderació, i el seu republicanisme sovint merament formal, representaven les veus més properes als sectors populars.

D'altra banda, l'estratègia propugnada des de l'exili per Ruiz Zorrilla, això és, la via insurreccional i *colpista*, tingué un protagonisme tràgic a la ciutat. L'abril de

1884 hi hagué, en efecte, la insurrecció d'alguns oficials a Santa Coloma de Farners. Fracassada la temptativa colpista i jutjats els insurrectes, el comandant Ferrándiz i el tinent Bellés van ser afusellats a Girona, el 28 de juny, amb gran consternació de la ciutat.

A partir del 1880 començà la reconstrucció del partit federal, amb Pi i Margall com a punt de referència. Però a Catalunya el federalisme hagué de debatre la seva posició enfront del catalanisme emergent. L'orientació catalanista estava marcada per Valentí Almirall. A Girona, aquest corrent es manifestà clarament ja el 1888. El regidor republicà Joan Porron es declarà catalanista, i reivindicà l'ús del català a l'Ajuntament.

La força del republicanisme federal a la ciutat fou molt important. L'any 1891 va ser el partit més votat a la ciutat, i des del 1895 disposà del periòdic *El Autonomista*. D'altra banda, el partit es dotà, l'any 1896, de locals socials propis, el Centre Republicà, al carrer del Carme. Per tot plegat, a partir del 1903, i pràcticament fins a la Dictadura, el partit republicà fou el que recollí més vots a la ciutat.

Afusellament
a Girona
de Ferrándiz i Bellés

Un endeutament crònic

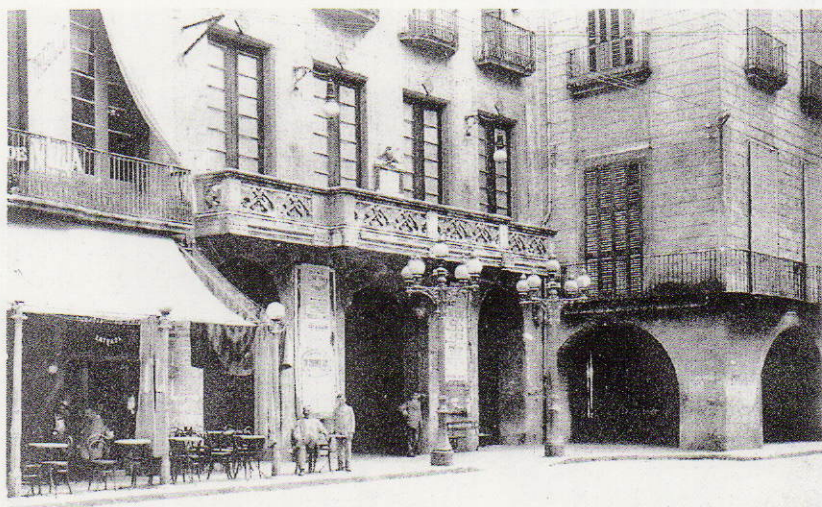
EL dèficit acumulat per l'Ajuntament va ser l'autèntic taló d'Aquilles de la gestió municipal. Les primeres dades financeres, el pressupost de l'any econòmic 1875-76, ens parlen d'un deute d'anteriors pressupostos de 266.759'64 pessetes. L'any següent el dèficit pressupostari previst pujava a 363.099 pessetes. Era una xifra astronòmica per a l'Ajuntament d'aleshores. La causa d'aquest crescut endeutament, segons la Corporació municipal, hauria estat el desgavell financer del Sexenni revolucionari (es parla de 100.000 duros no recaptats) i les despeses extraordinàries de defensa, valorades en 49.404'76 pessetes (a

part de la quantitat de 111.406'64 pessetes, "*violentamente exigida*" als veïns com a contribució de guerra).

Sigui com sigui, el fet real és que sobre l'Ajuntament ploïen les demandes d'amortització de crèdits. Els creditors més significatius eren la Hisenda de l'Estat, que reclamava amb insistència un deute de 119.557 pessetes; la Diputació Provincial, que va veure créixer l'impagat municipal gironí fins a 99.977'83 ; i l'empresa Barrau, subministradora del gas de l'enllumenat, que exigia el cobrament de 139.529 pessetes de mensualitats endarrerides. Òbviament, caldria afegir-hi altres nombrosos creditors menors. Els mateixos empleats municipals sovint acumulaven mensualitats impagades.

El cas més paradigmàtic, tanmateix, és el de Pasqual Espelt. L'any 1867, en efecte, Pasqual Espelt havia construït un aqüeducte a la sèquia Monar, amb un cost de 1.600 escuts, això és, 4.000 pessetes. Aquest deute, després de múltiples reclamacions, li fou reconegut per l'Ajuntament, però no se li va pagar fins a la darrerria de 1888; i el constructor encara hagué de renunciar al 50% del deute pendents. Havien passat vint anys !

L'ajuntament de la ciutat actua condicionat sempre per una gran insuficiencia pressupostaria.

Algunes dades pressupostàries

	<i>Ingressos</i>	<i>Despeses</i>	<i>Dèficit</i>	<i>Dèficit consolidat</i>
1874-75	86.180'15	163.839'75	77.659'60	344.419'24
1875-76	98.397'94	178.695'07	80.297'13	363.099'00
1876-77	135.411'82	245.250'63	109.838'81	333.612'49
1877-78	162.077'28	165.815'90	3.738'62	296.012'94
1878-79	142.792'08	170.154'79	27.362'71	253.920'58
1879-80	162.313'09	191.986'18	29.673'08	268.801'40
1880-81	156.856'40	195.706'51	38.850'11	238.185'99
1881-82	157.698'78	185.476'89	27.778'11	282.725'47

Són extrems de documents municipals, però hi ha algunes discrepàncies; cal considerar-les orientatives. Les xifres són en pessetes. L'any econòmic començava el juliol.

El més preocupant era que el problema financer municipal era de naturalesa estructural. Ho reconeixia tant la mateixa Corporació: –“los ingresos figurados en el presupuesto(...) apenas bastan para cubrir las atenciones de caracter ordinario”–, com el governador civil. Així, l'any 1885 el governador José González Serrano, deia que “la aflictiva situación económica del Municipio [era] creada(...) por la misma fuerza de las circunstancias, que imponen a los Ayuntamientos sacrificios superiores a sus fuerzas...”.

Malgrat l'extrema contenció de la despesa, durant molts exercicis econòmics les despeses ordinàries eren superiors als ingressos. El pressupost de 1878-79 ens il·lustra sobre aquesta consideració, a més de permetre'ns descobrir la magnitud del deute acumulat, en posar-lo en relació amb les grans xifres del pressupost ordinari. Efectivament, per aquest any econòmic les despeses ordinàries pujaven a 170.154'79 pessetes; els ingressos, a 142.792'08 pessetes; en resultava, per tant, un dèficit de 27.362'71 pessetes, que calia afegir al de la liquidació d'anteriors pressupostos, aproximadament de 300.000 pessetes. La liquidació de pressupostos ordinaris amb dèficit no seria excepcional: els anys econòmics 1879-80 i 1980-1881 es van saldar amb dèficits de 36.055'82 pessetes i 38.850'11 pessetes,

respectivament. L'Ajuntament reconeixia “la gran carestía de fondos(...) para emprender ninguna clase de obras de alguna importancia”. Tant era així, que els veïns havien d'empendre obres que corresponia de fer a l'Ajuntament, com ara la construcció d'una claveguera al carrer de Santa Clara.

Aquest endeutament crònic generà mil-i-un incidents. Per exemple, el maig de 1877 l'empresa del gas va suspendre'n el subministrament, de tal manera que l'Ajuntament, reunit d'urgència sota la presidència del governador civil, s'hagué d'il·luminar “por medio de aceite petróleo”. L'Ajuntament va haver de pledejar també amb la Hisenda pública, insensible als arguments raonats del Consistori, i encetar gestions inacabables.

De fet, fins a l'any 1883 no començà a aparèixer en el pressupost ordinari un migrat superàvit, que, tanmateix, era encara absolutament insuficient per eixugar el gros deute consolidat. Per això, bona part de la gestió municipal es trobà hipotecada per aquest desequilibri endèmic. Malgrat la política de contenció de les despeses i la bona gestió del llarg mandat d'Emili Grahit, el deute continuava essent molt elevat. El 30 de juny de 1891 pujava encara a 232.568'26 pessetes. Amb aquesta hipoteca, era impossible de fer projectes d'una certa volada.

Girona, “plaza de guerra”

AMB la pau, l'Ajuntament confiava raonablement que fos suprimida la consideració de la ciutat com a “*plaza de guerra*”, amb totes les servituds que aquesta denominació comportava.

Una comissió municipal, formada pel governador civil, l'alcalde i el regidor Felip Lloret, va desplaçar-se a Madrid a final de març de 1876, per tramitar aquesta supressió entre d'altres qüestions. Els delegats, acompanyats pel diputat Pelai de Camps anaren, efectivament, al Ministeri de la Guerra, però de seguida s'adonaren que la gestió seria inútil, “*con evidentes señales de que tendría un éxito tan desgraciado*”.

En efecte, el 2 d'octubre l'Ajuntament s'assabentà que la petició havia estat denegada. El Ministeri de la Guerra només feia una concessió insuficient, la promesa d'assenyalar una àrea d'expansió de la ciutat (“*polígono de excepción*” se la denomina oficialment), i encara amb moltes cauteles.

La delimitació d'aquesta àrea fou lenta, i plena d'incidents. Els veïns i el mateix Ajuntament hagueren d'insistir una vegada i una altra, i demanar la influència de diputats i senadors (Pelai de Camps, Josep Florejachs,...). El març de 1878 semblava que la qüestió estava en vies de resolució. El brigadier d'enginyers responsable de la defensa s'havia traslladat a la ciutat per definir el polígon, des del Carme a Pedret, que podria ser urbanitzat. Tanmateix, no es resolria fins cap a finals de l'any 1881.

La consideració de la ciutat com a plaça forta comportà el manteniment de les muralles i baluards. A la foto, muralla del Pes de la Palla i portals d'en Vila i del Carme.

Però el “*trazado general de zonas y fortificaciones*” continuava encallat, i el “*proyecto de defensa para la plaza*” anava per llarg. D'aquí que els efectes del “*polígono de excepción*” fossin “*limitados y restrictivos*”.

En tot cas, la consideració de Girona com a “*plaza de guerra*” comportà greus inconvenients per al desenvolupament urbanístic, i fou un motiu permanent d'incidents i indefinicions.

Sovintejaven les queixes pel “*celo exagerado*” del Ram de Guerra. Es constatava una “*marcada tendencia*” de l'administració militar a restringir els drets de pas (per exemple, a la Pujada de les Pedreres). La ciutat, de nit, romania en bona part tancada, amb tots els inconvenients que comportava per als veïns residents extramurs. Finalment, el 13 de juny de 1879 es va convenir que les portes del Carme, d'Álvarez i de França restarien obertes les vint-i-quatre hores del dia. Les altres, amb tot, quedaven tancades de nit (malgrat les queixes dels veïns de Figuerola).

L'enderrocament de les muralles era desitjat pels veïns. El setembre de 1880 el Centro Industrial y Mercantil instà l'Ajuntament a tramitar l'enderrocament del tram Figuerola-Sant Francesc. L'Ajunta-

Les muralles i el portal d'Alvárez,
amb la plaça Marquès de Camps a primer terme,
a les darreries del segle passat.

Torre Alfons XII,
edificada durant la
darrera carlinada

ment contestà que l'expedient estava obert des del 1871, però que, ateses les circumstàncies, desfavorables, no era el moment d'insistir-hi.

En canvi, el març de 1883, en una "*Exposición a S.M.*", es reiterà la demanda, afegint-hi que els solars deslliurats fossin "*de utilidad pública*". Tanmateix, el 8 d'octubre una R.O. denegava l'enderrocament sol·licitat "*por razones de caracter militar*", i encara advertia que, si mai s'enderrocaven, "*siendo de propiedad del Estado*", els solars serien venuts per finançar noves instal·lacions militars.

A partir de 1887 s'iniciaren unes complexes negociacions de cessió de trams concrets de les defenses de la ciutat. El Ram de Guerra exigia intercanvis i compensacions. L'Ajuntament, per exemple, s'interessava pel baluard de Figuerola, i oferia permutar-lo per les Àligues. Qualsevol proposta era refusada. Tot semblava innegociable. El març de 1888 el Govern declarava que, "*por ahora y mientras no se decida la organización de las defensas del campo atrincherado*", no hi havia res a parlar.

La Corporació, però, no va cedir al desànim. L'octubre de 1889 l'alcalde s'entrevistà amb el general Calleja, "*Inspector*

General de Defensas del Reino". Estaven d'acord que les muralles no tenien ja cap utilitat defensiva, però el militar insinuà amb nitidesa que hi havia una relació directa entre la cessió de les muralles i la construcció de noves casernes.

El febrer de 1890 s'havia aprovat el nou sistema defensiu de la "*plaza*". Es preveien onze projectes complementaris, i s'afirmava que es farien "*cuando los recursos económicos*" ho permetessin.

A partir d'aquest moment s'entrà en una negociació clarament mercantil. Una primera oferta de 100.000 pessetes fou refusada rodonament; la demanda del Ram de Guerra era de 400.000 pessetes. En la negociació, hi intervenien els diputats a Madrid, i molt especialment el senador Ferran Puig. Al llarg de 1891 continuaren els tràmits. El propòsit del Govern era d'anar a una subhasta.

El contenciós, tanmateix, començava a ser favorable a l'Ajuntament. El reconeixement que les defenses eren obsoletes, que ja no tenien cap funció estratègica, fou decisiu. D'altra banda, l'inici de la construcció del fort de Sant Julià de Ramis va eliminar qualsevol excusa defensiva. La pressió de l'Ajuntament seria, a partir d'ara, molt més eficaç.

Els ponts

ELS ponts de la ciutat sobre l'Onyar, en encetar-se el període, es trobaven en un estat desastrós, amenaçaven ruïna i eren perillosos. El pont del Carme es considerava inservible. El pont de fusta de Sant Agustí, anomenat també “de la Princesa”, tenia un pèssim estat, i s'advertí a l'Exèrcit que no hi fes passar tropes en formació, i finalment es tancà provisionalment. No ofería pas millor aspecte el de Santa Clara, anomenat popularment “de les Palanques Vermelles”. Un informe tècnic, del juny de 1875, proposava construir de nou el pont de Sant Agustí.

L'Ajuntament, malgrat reconèixer que no tenia cap possibilitat de finançar-los, veient que eren imprescindibles, el juny de 1876 acordà construir-los de nou tots dos, el de Sant Agustí i el de Santa Clara.

Per arrodonir el panorama, ja prou ombrívol, el 19 d'octubre d'aquest any hi hagué una nova riuada a Girona a causa de la qual resultaren totalment destruïts el pont del Carme i el de les Palanques Vermelles. També els ponts sobre el Güell, el de Figuerola i el de Mart, sofriren importants desperfectes. S'imposava una solució.

El Govern, per ajudar a reparar els danys causats per l'aiguat, va concedir una subvenció de 4.000 pessetes. Aquells mateixos dies la junta dels gremis de la ciutat va demanar a l'Ajuntament que s'allargués la plaça de les Cols, obstruïda encara per la casa de Felip Lloret, i que es construís el

pont de les Peixeteries Velles, tot manifestant que estaven disposats a aportar a aquest objecte 30.000 pessetes. Amb aquestes aportacions es van iniciar les gestions per a la construcció dels dos ponts.

El 7 de desembre de 1876 s'acordà d'encarregar el de les Palanques Vermelles als enginyers francesos (de la casa Eiffel) que estaven dirigint les obres de construcció del ferrocarril. El 21 de desembre s'aprova el projecte i es convocà la subhasta de construcció. Hi concorregueren tres empreses, i l'oferta més econòmica resultà ser la de G. Eiffel y Cia, de París, representada per A.F. Fregnau, de 19.750 pessetes. També s'engegà el procés de construcció del pont de Sant Agustí, guanyat en subhasta l'1 de febrer de 1877 per Raimon Reventós, de Barcelona, ja que, amb 14.500 pessetes era l'oferta més econòmica de les quatre presentades. El projecte aprovat era de Joan Torras i Guardiola, arquitecte i enginyer, que fou un dels mestres d'Antoni Gaudí i artífex de la primera siderúrgia a Catalunya.

El cost final del nou pont de les Palanques Vermelles pujà a 22.500 pessetes. Els recursos per finançar-lo procediren bàsicament de les indemnitzacions pagades per la companyia del ferrocarril (25.000 pessetes) i de la subvenció de l'Estat per la riuada (4.000 pessetes), més 3.337'93 pessetes

Foto de l'any 1877 amb els ponts de les Peixeteries Velles i el de Sant Agustí en construcció.

sobrants de l'operació urbanística del carrer Esparters. Els dos ponts reconstruïts s'inauguraren sense celebracions especials.

Respecte al pont de fusta sobre el Galligants o del carrer del Llop, per un conveni establert amb Miquel Cat el 29 de setembre de 1876, aquest es comprometia a construir-lo a canvi del permís d'emmagatzemar fusta a la placeta de Sant Nicolau. Al cap de vuit anys, però, una nova riuada se'l va emportar, el setembre de 1884. Inicialment s'acordà de reconstruir-lo, amb un cost de 75 pessetes, però poques setmanes més tard es determinà fer-lo de ferro i obra, segons un projecte de Joan Torras i amb un pressupost de 1.025 pessetes. Els veïns van al·legar que era massa estret, i fou ampliat a 2 metres, entre d'altres raons perquè hi pogués passar la processó del Corpus "sin agobio".

Al carrer del Carme es refeu el pont de fusta existent i malmès per les riuades. Els veïns, però, demanaven la construcció d'un pont que permetés el pas de carruatges i que comunicés la carretera de Sant Feliu de Guíxols amb la de Barcelona. Però el cost, avaluat el febrer de 1885 en 264.451 pessetes, en feia impossible la construcció. El 1903 va ser substituït per una passera senzilla de formigó, que posteriorment, a petició dels veïns, fou ampliada per tal que hi poguessin passar els carruatges.

Antic pas de la barca a Sant Ponç per a creuar el Ter, en una foto de l'any 1877, que donà nom al pont que s'hi construí el 1904.

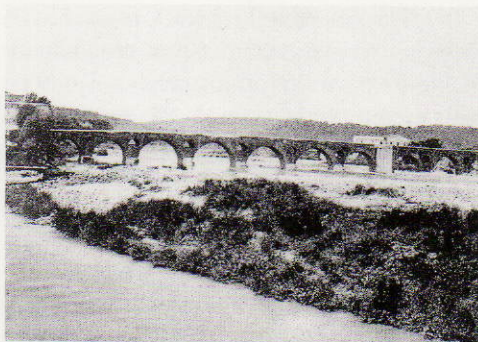
Existien a la ciutat altres palanques, passallisos i guals, sotmesos sempre a la intemperància de les freqüents riuades; tant sobre l'Onyar, o el Güell, com sobre el Ter. Hi havia, per exemple, la palanca de la Font del Rei, a l'Onyar, o l'anomenat Pas d'En Benet, gual existent a Pedret. I sobretot el Pont Major, o pont de l'Aigua, sobre el Ter.

D'altra banda, l'any 1902 s'inicià la construcció del pont de la Barca, que s'inaugurà el maig de 1904, en el lloc on existia des de temps antic un pas del Ter que se salvava amb barca. Aquest pont permeté crear una nova travessia de Girona.

L'any 1906 el pont de ferro del capdaval de la ronda Ferran Puig, de vianants, fou substituït per un nou pont d'obra. El de ferro fou desmuntat i armat de nou al carrer Cerverí, també sobre el Güell.

Encara, l'any 1912 s'inicià la construcció del pont del Pes de la Palla, sobre l'Onyar, que unia la rambla Verdager i la rambla Pi i Margall; va ser inaugurat el març de 1913. I l'any 1915 s'alçà l'elegant pont d'en Gómez, per a vianants, dissenyat per Martí Sureda. Per donar-hi accés pel marge dret, calgué enderrocar la planta baixa d'una casa del carrer Ballesteries, propietat de Miquel Gómez (d'aquí ve el nom del pont), de manera que s'hi entra com per un túnel.

El pont de l'Aigua, al Pont Major.

Girona i les aigües

GIRONA ha viscut sempre pendent dels seus rius. Per a bé i per a mal. Les aigües eren antigament una de les seves fonts de riquesa. Això explica l'extraordinària importància que es dona a tot allò referit als cabals dels rius i sèquies.

Les sequeres provocaven l'agudització dels interessos contradictoris. L'estiu de 1877, per exemple, hom acusà els regants d'abusar de les aigües de la sèquia Monar, de manera que les fàbriques del Mercadal no podien utilitzar la força hidràulica, i aquesta circumstància posava en perill, asseguraven, el treball de 400 famílies obres; en canvi, afavoria els molins fariners del Comú. La sequera s'allargà, de tal manera que el gener de 1878 totes les parròquies van fer rogatives "*ad petendam pluviarum*", i es preveia celebrar, com era consuetudinari, en cas de sequera extrema, el ritu de dir tretze misses a l'altar de sant Narcís i dotze més al de sant Dalmau Moner.

L'aprofitament de la força hidràulica de la sèquia Monar donà peu a un seguit incabable de plets i informes jurídics. En bona part eren promoguts per la raó social Masaguer e hijos, Saliati. L'any 1884 hi havia quatre contenciosos simultanis. Aquests litigis es van aguditzar el 1886, i sobretot el 1887. Un treballador de La Gerundense, Hilarió Ventura, havia estat acomiadat per haver declarat a favor dels drets municipals (en conseqüència l'Ajuntament li donaria feines oca-

La Sèquia Monar era vital per a la ciutat. La utilització de les seves aigües fou motiu de plets inacabables.

sionals, per "*obligación moral*"). Estava en joc, la mateixa propietat dels molins. Per això l'Ajuntament va recórrer als millors advocats, fins i tot a Manuel Duran i Bas, i va fer servir tots els recursos polítics al seu abast. Finalment les múltiples gestions es van cloure amb èxit: els molins del Comú, necessaris per a l'enllumenat públic, van ser exclosos de la venda (29 de juny, de 1887). L'alcalde, Francesc de P. Massa, podia tancar el seu segon mandat amb satisfacció; va publicar un pregó donant-ne notícia als ciutadans, va fer engalanar l'edifici consistorial i es van celebrar balls populars.

També el molí de Pedret fou motiu de conflictes i controvèrsies, en aquest cas amb la paperera La Aurora. El contenciós s'agreuà l'any 1891, i l'Ajuntament va recórrer a l'Audiència en defensa dels seus drets. Finalment s'arribà a una concòrdia amistosa.

La ciutat, d'altra banda, es mostrava gelosa sempre de la conservació dels cabals, especialment del riu Ter. Sempre que hi

havia demandes de concessió d'exploracions de l'aigua del riu, l'Ajuntament comparexia per oposar-s'hi. Així ho va fer el 1878 contra la pretensió de desviar aigua del Ter des de la bassa del molí de Bonmatí, perquè creia que podia perjudicar el cabal indispensable per a les indústries de la ciutat. Ja anteriorment, el 1877, havia protestat “*enérgicamente*” per la sol·licitud de permís presentada per Eusebi Pons per fer un transvasament d'aigua del Ter a Barcelona.

En aquest mateix sentit, l'agost de 1882 l'Ajuntament recorre contra una nova demanda de concessió d'aigua del Ter per a l'abastament de Barcelona. La sol·licitud, de Manuel Duran Gost, preveia la construcció de quatre pantans (a Masies de Roda, Santa Maria del Corcó, Vilanova de Sau i Tabertet) amb una capacitat d'emmagatzemament de 43.446.960 m³.

D'altra banda, les aigües eren també un problema per a la ciutat. Les riuades se succeïen cíclicament, amb efectes devastadors. Podem recordar l'aiguat del 19 d'octubre de 1877; Julián de Chia, que s'havia interessat pel tema com a historiador, en féu, aquesta vegada com a secretari municipal, una interessant crònica. Les crescudes del Ter, de l'Onyar, del Güell i del Galligants van començar “*siendo las dos y*

media de la madrugada”, i arribaren a l'apogeu entre les 3 i les 4 de la tarda. Sortosament, no es produïren desgràcies personals, però els danys materials, en part atribuïts a les obres de construcció de la via fèrria, foren molt importants.

Les riuades es van repetir el 1884, concretament la nit del 14 al 15 de setembre, ara causades bàsicament pel Güell, i provocaren la mort per ofegament d'una dona i dos fills seus petits en un soterrani del carrer de Santa Eugènia, que fou la zona més afectada. També el Galligants sortí de mare.

Les inundacions se succeïen amb monòtona regularitat, provocades pel desbordament del Ter (1898 i 1919), de l'Onyar (1907 i 1920) o de tots dos plegats (1885, 1902, 1903, 1908 i 1921). Normalment el desbordament del Ter comportava inundacions de la Devesa i del sector de Figuerola. Les de l'Onyar afectaven els carrers baixos del barri vell. Quan coincidien les pujades dels dos rius, podien inundar també Pedret. A vegades, encara, es desbordava el Güell, i l'excés d'aigua afectava aleshores la Rodona i el carrer de Santa Eugènia. El 18 d'agost de 1921, una riuada del Güell va causar la caiguda d'una paret de tanca i la mort d'un ferroviari.

La inundació de 18 d'agost de 1921 va ser deguda al Güell, i va causar la mort d'un treballador dels ferrocarrils.

L'enllumenat elèctric

LA instal·lació de l'enllumenat elèctric a Girona es produí l'any 1886. La ciutat esdevingué així capdavantera a Espanya, gràcies a la decisió de l'Ajuntament i a l'avançat nivell tecnològic de la fàbrica Planas i Flaquer.

En iniciar-se la Restauració, l'enllumenat públic anava a càrrec, per concessió municipal, de l'empresa de gas Barrau i Cia. Però el servei era deficient, com posà especialment de relleu l'any 1883 el gover-

nador Ricardo Ayuso, que va prendre mesures contra l'empresa. Quedaven dos anys de contracte, amb l'empresa Barrau, i calia estudiar la conveniència d'instal·lar un enllumenat elèctric, com es va remarcar en la sessió del 17 de maig de 1883. Instal·lat el nou Ajuntament de Francesc de P. Massa, en una de les primeres sessions del Consistori, el 2 d'agost de 1883, el regidor Modest Furest va llegir una "extensa y luminosa Memoria científica" que demostrava els avantatges de l'electricitat, tant des de l'òptica tècnica com des del punt de vista econòmic, i proposà d'utilitzar la força motriu del molí de Baix.

Aquest mateix any 1883, l'enginyer Narcís Xifra i Masmitjà féu un primer assaig, mitjançant una dinamo col·locada a la central del Molí, d'enllumenat elèctric públic, que abastava la Rambla i la plaça del Vi.

L'any 1884 les relacions amb l'empresa Barrau es van fer més tibants. De fet, l'empresa del gas volia forçar una pròrroga de la concessió, per quinze anys més. En aquest context, el regidor Andreu Tuyet informà sobre la possibilitat de "la iluminación parcial de esta Ciudad por medio de luz eléctrica", i va dir que "creía llegado el caso de que se procure por de pronto la inmediata instalación de algunos focos en la Plaza Constitución y de las Coles".

L'empresa del gas tensava al màxim la corda buscant la pròrroga del servei, tot "intimidant" amb l'amenaça d'interrompre el servei. Andreu Tuyet i altres regidors, davant de la peremptòria situació, van proposar la substitució del gas per petroli. S'arribà al convenciment que no convenia de cap de les maneres prorrogar

L'enginyer Narcís Xifra, a qui cal atribuir en bona part l'aplicació precoç de l'electricitat a la ciutat.

la concessió. Aleshores l'empresa Barrau y Cia informà l'Ajuntament que tallaria el subministrament de gas el dia 23 d'octubre, amb el propòsit de posar l'Ajuntament "en un conflicte" en vigílies de les Fires. El governador civil, advocant una "cuestión de orden público", ordenà a l'empresa de continuar el servei. Entrentant, l'Ajuntament hauria de prendre alguna resolució.

El Consistori va debatre la qüestió àmpliament. L'alcalde, Francesc de P. Massa, i dos regidors defensaven la continuïtat de l'enllumenat amb gas, "a la vista de los resultados poco satisfactorios" de l'electricitat. Andreu Tuyet, Pau Alsina i Modest Furest defensaven aquest sistema, basant-se en l'experiència d'alguns "focos" a Barcelona i Madrid i en l'enllumenat de places i carrers a Santander. Els partidaris d'aquesta opció van obtenir deu vots. La decisió d'anar a la substitució de l'enllumenat de gas per l'elèctric era ja ferma.

El juny del 1885 es féu un segon assaig, amb la instal·lació de cinc llums d'arc voltaic a la Rambla i a la plaça del Vi. S'anà, doncs, cap a l'electrificació total dels carrers i places de la ciutat. La configuració angular dels carrers exigia la utilització de làmpades incandescents. La instal·lació anà a càrrec de Planas Flaquer y Cia, en representació de l'empresa Ganz de Buda-Pesth.

La inauguració del nou sistema d'enllumenat públic tingué lloc el 24 de juliol de 1886, amb els actes festius de rigor. Girona, així, esdevenia pionera a donar aquest revolucionari servei (hi ha qui diu que fou la primera d'Espanya, tot i que sembla més raonable concloure que fou la segona, després de Barcelona).

El 1887 s'acordà d'estendre el sistema elèctric a tota la ciutat, però això no es faria realitat fins ben avançat els anys 90. Calia a aquest fi reconvertir també el molí de la Manola en central elèctrica; els tràmits per-

Girona fou pionera en la instal·lació de l'enllumenat públic elèctric.

tinents es van iniciar el mateix 1887. Aquest canvi d'ús donarà peu a un nou contenciós, ara amb l'empresa La Aurora.

D'aquesta aplicació precoç de l'electricitat, avanç notable en una ciutat arrauçada com era la Girona del vuit-cents, cal atribuir-ne el mèrit, en bona part, a l'enginyer gironí Narcís Xifra, que també va assajar per primer cop la comunicació telefònica directa entre Girona i Barcelona, el mateix any 1877. Xifra va ser director de la Sociedad Española de Electricidad, on perfeccionà la dinamo elèctrica; a partir de 1891 es dedicà a l'ensenyament, primer a Conca i posteriorment a l'Institut de Girona. No podem menystenir, tanmateix, el paper rellevant que tingué en aquest procés d'electrificació l'empresa Planas i Flaquer.

El ferrocarril i els transports

MALGRAT que el ferrocarril havia ja arribat a Girona, la forma de transport predominant, tant de persones com de càrrega, eren encara els carros i les tartanes. El transport de viatgers de llarg trajecte es feia amb diligències.

Cal tenir present que la carretera general passava pel centre de la ciutat històrica. El pas de les mercaderies per l'interior de la ciutat era problemàtic. Per això l'agost de 1887 l'alcalde, Emili Grahit, proposà com a prioritat del seu mandat la construcció del que podem anomenar una via de circumval·lació. Era un projecte ja esbossat anteriorment, que consistia bàsicament en la construcció o arranjamnt dels guals de l'Onyar i del Güell i de la carretera que des de Sant Pere, passant pel marge de la Devesa, enllaçava amb el carrer de Santa Eugènia i la carretera de Barcelona. D'aquesta manera s'evitaria el pas pel centre de la ciutat dels carruatges de trànsit.

L'any 1902 s'inicià l'obertura de la carretera a les Planes d'Hostoles per Sant Gregori, i amb la consegüent construcció del pont de la Barca, que fou inaugurat el maig de 1904. Quan l'any 1918 es condicionà la nova carretera de Girona a Sarrià per aquest pont, s'aconseguí de fet una nova travessia de la general al seu pas per Girona.

L'any 1888, a proposta de Rafael Masó, es féu una nova ordenació de les parades de tartanes i carruatges procedents de Banyoles, la Bisbal, Palafrugell, Torroella de

Per evitar el trànsit per la ciutat dels carros de pas es construí, l'any 1887, un pasallís a l'Onyar, i la carretera que vorejava la Devesa.

Montgrí i l'Escala, que tenien el final de trajecte a la plaça d'en Rosés. Va aprovar-se que a partir d'aquest any s'instal·lessin des del portal de França fins a la pujada de Sant Feliu. Les diligències i centrals continuaven fent la parada al carrer de Ciutadans. Poc temps més tard se'ls hi assignà la plaça de l'Oli i la de la Constitució. Hi havia serveis regulars de tartanes a Salt i a Sarrià.

A final de segle comencen a sorgir novetats. Per exemple, als volts de 1888 va aparèixer el "velocípedo". L'any 1902 arribà a Girona el primer automòbil, propietat de Jaume Ciuró i de Mr. Baage, britànic; era un *Dion-Bouton*. El primer servei de taxi, amb parada fixa a la plaça del Vi, data de l'any 1921.

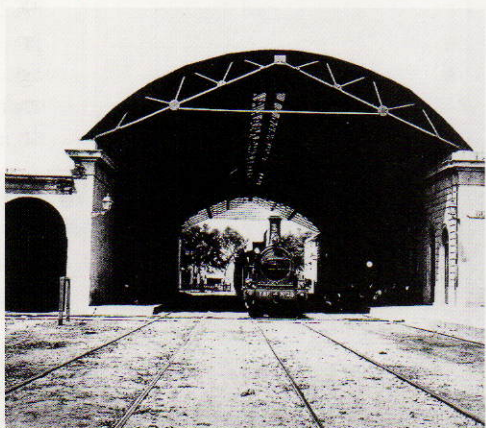
El primer autobús de línia regular (Girona-Banyoles) és del juliol de 1911. A partir d'aquest moment, i amb extremada rapidesa, es van intensificar les línies regulars cobertes per òmnibus.

El ferrocarril procedent de Barcelona (de la companyia M.Z.A.), que aleshores només arribava fins a Girona, començà

l'any 1876 la seva prolongació en direcció a França. A Figueres hi arribà el 1877, i a la frontera, finalment, el 23 de gener de 1878. El traçat ferroviari pel terme gironí va ser complex. S'havia d'evitar el risc que creués en diagonal la Devesa. Un conveni amb l'Ajuntament definí els criteris, i també els terrenys municipals a ocupar. Amb tot, la via fèrria, amb el seu traçat sobre terraplè, i a desgrat dels passos i ponts construïts, no deixava de ser una nova barrera per a la ciutat. En canvi, val la pena de subratllar la modernitat dels ponts de ferro construïts, sobretot el que travessava l'Onyar ja en la seva confluència amb el Ter, deguts a l'empresa Eiffel.

El ferrocarril era un mitjà de comunicació i de transport de primera importància. Per això va causar alarma la sol·licitud de la Sociedad de Amigos del País, el març de 1884, de posar un abaixador a Sarrià, prop del Pont Major, petició que subscribia la Diputació. La demanda es basava en les dificultats de comunicació i de transport de l'estació gironina.

Girona, a part d'aquest tren d'àmbit estatal i internacional, disposà també d'altres ferrocarrils, de caràcter comarcal. Hi hagué un primer projecte el 1876, no realitzat, de tramvia de Girona a Banyoles, amb un ramal a la Font Pudosa, presentat per Joan Vallés i Pere Serra.

L'any 1881 van aparèixer les primeres notes sobre un tramvia cap a Olot. El projecte, molt ambiciós, pretenia unir Girona amb Olot i Sant Joan de les Abadesses, on connectaria amb el ferrocarril de Ripoll i Vic. L'any 1891 es creà la companyia The Olot and Gerona Railway Co. Ltd. El primer tram del ferrocarril s'inaugurà el 1895. El 1902 ja es podia fer el trajecte Girona- Sant Feliu de Pallerols. Tanmateix, no arribà a Olot fins al 24 de juny de 1911. La inauguració protocol·lària tingué lloc el novembre, i fou accidentada: el tren descarrilà a l'estació de les Preses.

El juliol de 1886, Joan Goula i Soley presentà un projecte de ferrocarril de Girona a Sant Feliu de Guíxols. L'Ajuntament discrepà del traçat previst; no aprovava que la via fèrria seguís el carrer del Carme. Proposà, doncs, que l'estació s'instalés al pla de Vista Alegre, i que des d'allí el trajecte seguís per darrera les cases del carrer. Canviat del tot l'emplaçament, el tramvia s'inaugurà l'any 1892.

El tramvia del Baix Empordà, creat el 1887, i que inicialment arribava fins a Flaçà, l'any 1921 allargà el trajecte fins a Girona. Ja l'any 1911 es discutia el traçat per la ciutat d'aquest tramvia, i la seva bifurcació al Pont Major fins a Banyoles. La proposta primera era d'enllaçar-lo amb el tren d'Olot, passant a frec de la Devesa. Finalment la línia acabà a Pedret. La prolongació fins a Banyoles s'inaugurà l'any 1926, però només per a mercaderies; a partir de 1928 fou també per a passatgers.

Val a dir que aquests ferrocarrils comarcals eren un exponent de la vitalitat de les burgesies locals, sobretot de les viles sureres. En canvi, la participació de capitals de Girona hi fou molt escassa.

L'estació de Girona, amb la coberta metàl·lica, desmuntada el 1897

Alguns serveis públics

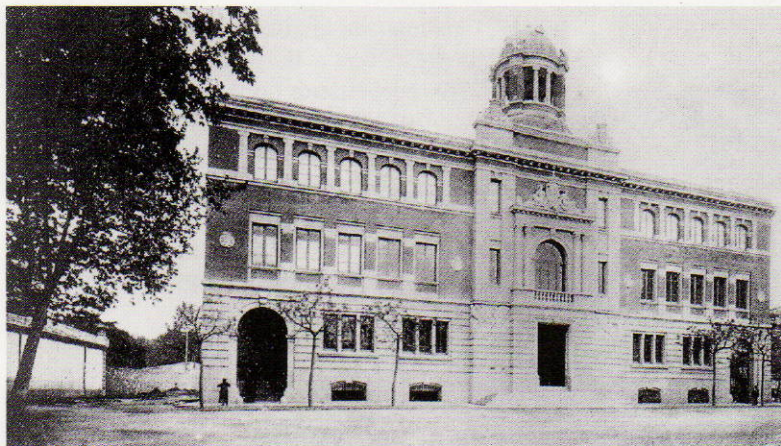
AMB la Restauració es prosseguí la nova política de serveis municipals, molt incipient encara, iniciada els darrers anys del regnat d'Isabel II.

D'una banda, podem observar el sorgiment i consolidació de noves professions, d'una importància social i cultural excepcional. És el cas, per exemple, dels arquitectes. Encara el 1875 es plantejava si calia o no un arquitecte municipal; de fet, havia sol·licitat la plaça Manuel Almeda, però s'acordà que de moment no feia falta. Amb tot, Almeda exercirà d'arquitecte municipal per a encàrrecs concrets. El desembre de 1876, se'l nomenà arquitecte municipal gratuït, o sigui, sense sou ni retribució. El febrer de 1882 Manuel Almeda manifestà que no volia continuar essent un mer arquitecte gratuït. S'obrí un debat sobre el tema,

perquè l'Ajuntament no tenia cap obligació de tenir en plantilla un arquitecte, però, en canvi, la llei establia l'obligatorietat de la direcció d'un arquitecte en moltes obres. Semblava convenient, doncs, de proveir la plaça amb un arquitecte, i de suprimir la de mestre d'obres. Així va aprovar-se, per majoria. Manuel Almeda va ser nomenat arquitecte municipal, amb un haver de 1.750 pessetes l'any.

El maig de 1890 Manuel Almeda renuncià a la plaça perquè havia estat nomenat arquitecte de la Diputació. Sol·licità la plaça vacant Martí Sureda, que el setembre va ser nomenat arquitecte interí, i al desembre ja va obtenir la plaça en propietat, amb un haver de 2.000 pessetes l'any.

Girona tenia ja servei d'aigua corrent. Havia estat inaugurat l'any 1869. Era una concessió a Ernest Abelló (del 10 d'agost de 1868) d'aprofitament d'aigües del riu Güell i del seu afluent Bellacoia, a Aiguaviva, de 14 l/s. El 1879 la companyia és denunciada per l'enginyer-cap d'obres públiques, per incompliment de les clàusules de la concessió, en subministrar aigua d'altres pous a part dels aprovats, amb el risc que no fos potable i ocasionés problemes d'higiene pública. Poc després, el febrer de 1880 el governador civil va declarar caducada la concessió; amb tot,

Els serveis de Correus i Telègrafs s'instal·len l'any 1922 a un edifici nou al capdamunt de la Gran Via, obra de l'arquitecte Enric Catà.

se solucionaren els problemes i el servei continuà sense entrebancs.

La concessió hagué d'ampliar-se. L'any 1897 l'empresa subministradora, propietat d'Alfons Llensa, comprà el pou de La Gerundense i un edifici al carrer del Perill, que esdevingué la central. En aquest mateix edifici, l'any 1898, s'hi construí una torre ("la torre de l'aigua") per evitar alteracions en el subministrament. Més avançat el període, l'any 1920, es constituí una nova empresa subministradora, que modernitzà i millorà el servei. També construí el dipòsit del carrer d'Alemanys, amb una capacitat de 2.000 metres cúbics.

Un altre servei ja existent era el dels bombers-pontoners. A la ciutat tenien un important paper, no només en l'extinció d'incendis, sinó també en l'auxili als ciutadans quan es produïen les inundacions (instal·lant ponts entre les cases, per exemple).

En iniciar-se el període eren semiprofessionals, i cobraven en funció dels serveis prestats: així, per exemple, hi ha constància que el juliol de l'any 1875, per les tasques d'extinció d'un incendi en una casa del carrer del Carme, van cobrar 13 pessetes i 50 centims. Al final de 1875 es van reorganitzar i s'aprovà un reglament. Tot i les millores successives sempre anaven mancats de material. El 1882, l'incendi de l'adrogueria del regidor Benet Massot posa en evidència la necessitat de disposar de punts de connexió de les mànegues amb la xarxa d'aigües. En part, aquesta proposta es féu realitat a partir del conveni amb la societat de les aigües del 1889, que preveia la instal·lació de vuit boques. Amb tot, l'any 1891 encara no havien estat instal·lades.

El 1891 s'acordà, a proposta de l'arquitecte municipal, de reconvertir les casetes de la Rambla en Parc de Bombers. L'abril de 1913 se'ls dotà de la primera bomba de vapor.

Els serveis fúnebres eren una concessió municipal. En restar deserta la subhas-

El servei d'aigua corrent existia a la ciutat des del 1869. L'any 1898 es construí la "Torre de les aigües" al Mercadal.

ta va passar, durant força anys, a ser de gestió municipal directa. L'any 1885 s'aprovaren les taxes del servei. El servei més barat era amb la "Pastera", i costava 1 pesseta.; el més car, un cotxe blanc tirat per quatre cavalls, valia 50 pessetes.

Altres serveis depenien de l'Estat. Per exemple, Correus i Telègrafs. Instal·lats inicialment a la placeta d'accés a la Força, l'any 1922 es traslladaren a l'edifici nou de la Gran Via. El servei telefònic era una concessió de l'Estat, però la petita història de la seva instal·lació a Girona és fruit d'una iniciativa personal. En efecte, el 16 de novembre de 1882, Ramon Ridaura demanà permís per instal·lar un telèfon des de la seva rellotgeria, al número 2 de la pujada del Pont de Pedra, al magatzem del carrer de Sant Francesc, 9. La instal·lació del telèfon com a servei públic, però, va ser més tardana. L'any 1891 es demanà al Govern "la instal·lació (...) de una red telefònica". Finalment, l'any 1904 el servei fou posat a subhasta, i s'inaugurà el gener de 1905.

Policia i neteja urbana

ELS temes de seguretat preocupaven, lògicament, a la ciutat. Per això existia, des del gener de 1857, la guàrdia municipal, composta d'un caporal i vuit guàrdies. Tot amb tot, persistiria encara i persistirà molt de temps una certa indefinició, que es feia patent amb el transvasament sovintejat de personal recaptador o de la brigada de jardins, porters, agutzils i ordenances. Els serenos a mitjan segle s'integraren també a la guàrdia urbana, com a guàrdia nocturna. La guàrdia municipal no portava armes. Aquest fet provocava una certa indefensió, com posà de manifest l'alcalde, l'any 1893, a propòsit d'un intent de robatori a la destil·leria Regàs, del Pont Major, davant del qual el sereno no pogué actuar.

Val a dir que l'actuació dels municipals fou sovint conflictiva. L'abril de 1876, per exemple, els guàrdies municipals van ser suspesos de feina i sou per haver-se insubordinat, negant-se a complir l'ordre de donar boles d'estricnina als gossos sense morrió; posteriorment es van retractar.

El nomenament de guàrdies i serenos i les incidències que van ocasionar van ser moltes vegades motiu de polèmica (com, d'altra banda, molts d'altres nomenaments municipals). El 1885 n'esclatà una a propòsit de la destitució de dos municipals i un sereno.

Uniformes de gala de la policia municipal.

Molt més conflictiu va ser el nomenament de Joan Bta. Clarà com a cap dels serenos, el mes d'abril de 1887, amb l'oposició d'un important sector de regidors encapçalats per Pau Alsina i Rafael Masó, que consideraven que el nomenament s'havia fet amb "ligereza".

De fet, no gaire més tard, l'octubre de 1888, el governador civil demanà a l'Ajuntament que suspengués del servei el cap dels serenos, per "*las ventajas que semejante jefatura podría proporcionarle para los planes de conspiración que alimenta el partido a que alardea pertenecer el interesado*". El febrer de 1889 Clarà renuncià el càrrec, aduint raons de salut.

Lògicament, la feina també comportava els seus riscos. Sabem, així, que el novembre de 1882 el sereno Eduardo Marca va ser "*herido alevosamente*" estant de servei.

Malgrat diversos propòsits de reorganització, la guàrdia municipal diürna i nocturna no va experimentar gaires innovacions al llarg del període. Paulatinament es va anar definint el seu paper i organitzant amb més racionalitat. En aquest sentit va ser important el nomenament com a cap, el març de 1915, de Salustià Romero, càrrec que ocuparia fins al 1953.

La feina de mantenir l'ordre públic era primordial, per a la guàrdia municipal. Els anys 1885-1886, concretament hagueren d'intervenir sovint per apaivagar conflictes i aldarulls promoguts per soldats. Els governadors civils es queixaven que els guàrdies municipals efectuassin detencions sense informar-los-en.

Ni que fos de manera subsidiària, la guàrdia municipal també feia funcions de vigilància de la neteja pública. D'aquest servei en tenia cura pròpiament una brigada específica, però sembla que no reeixia prou en la seva feina. A final de 1875 s'afirmava que la neteja urbana era molt deficient, i algú suggeria de fer-ne una concessió. Però, posat el servei a subhasta, el 1876 ningú no va concórrer-hi, i continuà essent de gestió directa.

Les clavegueres desembocaven directament a l'Onyar (abril de 1876), concretament en el punt on hi havia la "*casa de los estudios*", al Pes de la Palla, i en el sector Calderers-Barca. Les aigües del riu eren, doncs, un problema d'higiene pública. Així consta, per exemple, l'estiu de 1876, quan s'afirma que l'Onyar fa una "*olor pestilente*", una "*fétida hediondez*", a causa de l'embassament de les aigües.

El 1879 el governador, José M. de Lagunilla, es queixava de que els veïns llencessin escombraries al carrer des de finestres i balcons. Ell mateix havia estat el blanc

d'una deixalla llançada amb massa punteria des d'un pis del carrer Ballesteries.

La manca de neteja urbana incitè el governador Ricardo Ayuso, ja per si mateix molt intervencionista, a deplorar l'octubre de 1882 la brutícia de la ciutat acumulada davant mateix de la seu del Govern Civil i de la Diputació. Volia corregir "*los abusos muy comunes en esta Ciudad de arrojar desde las ventanas basuras y aguas sucias*".

D'altra banda, el 1885, davant el perill d'una epidèmia de còlera, es van prendre moltes mesures higièniques. Amb tot, el regidor Rafael Masó informà que la comissió que ell presidia havia fet diverses visites domiciliàries i havia pogut constatar que la netedat de les cases era bona. Aquesta realitat contrastava, en canvi, "*con la de las calles que por cierto deja mucho que desear*".

En definitiva, la Girona de final del XIX era una ciutat força descurada i bruta, i ja ben entrat el segle present encara no havia millorat gaire. No era gens modèlica, evidentment. El mal costum de llençar les escombraries de dret al riu continuava amb plena vigència. Escribia Joaquim Ruyra que les cases sobre l'Onyar seguien "*la sinuositat del riu i adoptant amb franquesa, a la vista de tothom, l'actitud més convenient per a llençar a l'aigua llurs immundícies*".

L'Onyar recollia directament la brutícia de les clavegueres, i les deixalles dels veïns.

L'urbanisme del darrer terç de segle

LA feble demografia tingué com a conseqüència un creixement urbà molt lent. Els darrers trenta anys del segle dinou es construï en els sectors extrems, és a dir, als carrers del Carme, de la Rutlla i de Barcelona, a la Rodona i a Pedret. Es van donar només 322 llicències (de les quals 69 eren meres substitucions de cases enderrocades), això és, no gaire més de 10 llicències per any.

La Rambla va configurar-se bàsicament tal com és ara. El 1875 s'iniciaren els tràmits per suprimir les voltes dels Esparters i la casa que separava aquest sector de la plaça de les Cols. La negociació fou laboriosa, però en sortí una nova alineació de les cases, sense voltes en el tram comprès entre el carrer dels Abeuradors i el pont de Pedra, i la unió amb l'esmentada plaça de les Cols. El 1882 s'edificà la casa Cosme Reigt (o Reig) a l'illa dels carrers Vessador i Minali, amb un criteri rectilini i neoclàssic. A partir de 1884 s'ordenà el conjunt urbà amb l'establiment d'un bulevard, amb la plantació d'arbres i la col·locació de bancs. El resultat fou l'actual Rambla, que ja a partir de 1885 s'anomenà de la Llibertat, per "l'arbre de la llibertat" que s'hi havia plantat arran de la Constitució del 1869.

Aquest conjunt de propostes i realitzacions van ser obra de l'arquitecte Manuel Almeda. Efectivament, des del febrer de 1882, Manuel Almeda imprimí un nou dinamisme a la gestió urbanística gironina, i multiplicà les propostes d'ordenació, amb uns criteris poc respectuosos respecte a la trama històrica de la ciutat. Per la Rambla de la Llibertat mateix, l'any 1892 va aprovar-se un projecte de noves alineacions que pretenia substituir els vells porxos medievals i la seva forma convexa per unes noves edificacions més en consonància amb el gust de l'època. Sortosament, només una altra casa va ser reedificada, l'any 1893, segons el model neoclàssic.

Aquest plantejament intervencionista, de reforma interior, recolzava en l'obsessió per la millora de la sanitat i la higiene de la ciutat, considerada insalubre, i també en criteris urbanístics. Per això abundaren els projectes d'eixamplament dels carrers històrics, des d'Alemanys i Bellmirall (1882), passant per la Força i Ciutadans, fins a la mateixa plaça del Vi. S'aprovaren multitud de noves alineacions: carrers Nou del Teatre, Portal Nou, Sabateries Velles, Fournàs, pujada de Sant Domènec, Ferreries Velles, Neu i Arc... Si s'haguessin complert aquestes previsions, Girona hauria vist canviar radicalment la seva fisonomia característica.

Enduts per aquesta lògica higienista, el que es va fer és tancar i privatitzar una colla de carrers molt estrets: el 1877, un carreró adjunt a Mercaders; el 1887, el carrer dels Mirallers, que fou incorporat a la residència dels jesuïtes annexa a l'església del Sagrat Cor; el 1886, el carrer del Botxí va ser adquirit per les monges Beates; al carrer de la Força, van ser privatitzats els carrers d'Hernàndez i de Sant Llorenç; a la Rambla, l'Ajuntament va vendre el carrer del Cigne, que comunicava amb Ferreries Velles;...

Una altra modificació urbana significativa va ser la del carrer de Santa Clara.

Van caldre moltes negociacions, des del 1883 fins al 1900, per a definir les noves alineacions que van afectar tres antics carrers (Santa Clara, avinguda de les Peixeteries i carrer Bernardes), i englobats finalment en un de sol.

En el mateix sector del Mercadal, cal dir que l'any 1879 s'obrí el carrer del Nord. D'altra banda, continuà la configuració de la plaça de la Independència.

El creixement fora muralles havia començat. El maig de 1879 s'aprovà l'ordenació del nou carrer de Lorenzana. El gran salt, però, es va fer amb la construcció del convent de les Adoratrius, iniciada l'any 1890. Aleshores es féu un projecte de tot el sector (Ronda, Ultònia, Lorenzana), de llarga i complexa tramitació.

També s'ordenà la plaça Marquès de Camps. Ja el 1877 es parlava de fer una gran plaça als afores de la Porta d'Álvarez. L'any 1889 s'aprovà el projecte de plaça i s'iniciaren els tràmits per a la construcció.

El parc de la Devesa, definit com a tal als anys 50 del segle passat, va experimentar constants millores al llarg del darrer terç de segle. La Devesa era considerada *"tan bella como productiva"*.

Però a més a més era bella i plaent. El jardins van ser ampliat l'any 1882, i s'hi

construí el brollador, dissenyat per Martí Sureda. El parc era freqüentat, i per això a l'estiu hi havia un servei municipal de lloguer de cadires. Aquesta concurrència multitudinària obligaria, a assumir la proposta de Pau Alsina, de construir-hi uns lavabos; en efecte, hi van ser instal·lats el 1884, en un edifici *"pequeño y elegante"*. Calia, tanmateix, corregir alguns abusos dels ciutadans, com ara el passeig pel parc amb cavalls i cotxes (1884-5).

Per completar el panorama urbanístic, afegim algunes notes marginals. A partir de 1878 començaren a usar-se les llambordes. A tal fi, l'autoritat militar donà permís perquè s'empressin *"sillarejos sueltos de la Muralla"*. D'altra banda, a partir de 1880 es multiplicaren els permisos per construir "terradets" (o galeries) en les cases sobre l'Onyar. També fou a partir d'aquest any que, paulatinament, es van anar construint les voravies dels carrers. Així mateix, podem constatar una tendència, des del 1890, a convertir antigues finestres en balcons.

D'aquests anys, i des d'un punt de vista d'obra arquitectònica emblemàtica, només podem esmentar edificis eclesiàstics: l'església i el col·legi del Sagrat Cor i el convent de les Adoratrius. No deixa de ser significatiu.

*La Rambla de la Llibertat
va configurar-se,
tal com la coneixem avui,
l'any 1884.
Va ser el resultat
de suprimir les antigues
Voltes d'Esparters,
donant a l'espai
entre el carrer Abeuradors
i el Pont de Pedra
una nova alineació,
i unint-lo a la plaça
de les Cols.*

El cost de capitalitat

LA capitalitat administrativa, amb els seus serveis, era un component econòmic bàsic de la ciutat. L'Ajuntament, per tant, feia l'impossible per garantir l'establiment d'aquests serveis a la ciutat. La necessitat de refiar-se d'aquesta "externalitat" era el ressort de què es valia l'Administració estatal per fer recaure sobre la dèbil economia municipal obligacions pròpies.

Així, quan es crearen les Audiències, l'any 1883, el Ministeri exigí que les despeses d'habilitació dels locals anessin a càrrec de l'Ajuntament. Es proposà l'antiga Universitat, però el cost de la remodelació un ("enorme gasto" de 8.000 duros) no ho permetia, i es llogaren uns locals al carrer de la Força, al costat mateix de l'Institut. El primer president, Pedro Grande, felicità l'Ajuntament per l'encert de la instal·lació. La solució era, tanmateix, provisional.

De fet, tant el president de l'Audiència com el del Tribunal Suprem van pressionar l'Ajuntament perquè fos instal·lada finalment de manera digna i en locals propis (anys 1886-1887). Aquest darrer fins i tot va arribar a amenaçar de traslladar-la a una altra ciutat de la província. L'Ajuntament no trobava la manera de satisfer les exigències de l'administració de Justícia. Molt irritat, el president del Tribunal Suprem va trametre un ofici que el Consistori trobà ofensiu, fins al punt que Andreu Tuyet no dubtà a qualificar-lo de "*tan*

L'ajuntament adquirí l'any 1905 la casa Pastors, i la cedí com a seu de l'Audiència i dels Jutgats.

impertinente en el fondo como duro, violento y agresivo en la forma". Finalment, el 1890 l'Audiència s'instal·là en un edifici nou –inicialment destinat a escoles– que es construí al costat de la central elèctrica.

Al seu torn, els Jutjats van informar el juliol de 1890 que l'edifici on es trobaven amenaçava ruïna. L'Ajuntament, malgrat que la seu dels Jutjats era propietat de l'Estat, per solucionar el problema va decidir habilitar el segon pis del mateix edifici nou on s'havia instal·lat l'Audiència.

Finalment, l'any 1905 l'Ajuntament permutà aquest edifici, del carrer de Sant Francesc, contigu a la plaça del Molí, per la casa Pastors; i el 1907 va cedir la casa Pastors perquè fos la seu de l'Audiència i del Jutjats.

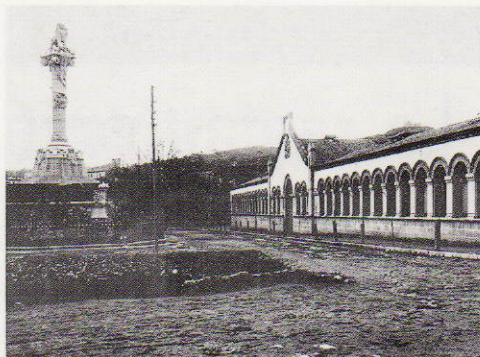
Una situació similar es plantejà amb l'establiment de la Comandància de la Guàrdia Civil. El març de 1891 es van demanar locals per instal·lar-la-hi, i s'acordà llogar una casa a la Pujada de Santa Llúcia, per 80 pessetes mensuals. Aquest fet dona peu a constatar la situació contradictòria en què es trobava l'Ajuntament. En efecte, el regidor Josep Prats s'hi manifestà contrari, perquè no creia bo que "*el Municipio una a las obligaciones propias (...) las peculiares del Estado*"; Boxa li donà la raó, però alhora argüí que l'amenaça d'instal·lar la

Comandància en una altra població de la província situava l'Ajuntament en l'alternativa d'haver de triar el mal menor.

Tanmateix, fou el Ram de Guerra el que més abusà d'aquesta capacitat d'extorsió. Davant el propòsit, el setembre de 1885, d'instal·lar un regiment de cavalleria a la província l'Ajuntament oferí la caserna de Sant Francesc, amb la promesa de col·laborar en l'habilitació segons les seves possibilitats. De fet, l'establiment d'aquest regiment era considerat beneficiós per a la ciutat.

Poc després d'haver-s'hi establert, es va fer evident que el quarter no reunia les condicions mínimes. Malgrat una R.O. del 1887 que *"excita el patriotismo"* de la ciutat, l'Ajuntament no podia comprometre's a fer una nova caserna. Així, el regiment de Cavalleria fou traslladat, primer a Olot i posteriorment al castell de Sant Ferran de Figueres. L'alcalde, Emili Grahit, a propòsit d'aquest trasllat, comentà amb acidesa que era *"muy reparable el espectáculo que el Ramo de Guerra está dando en Gerona con sus exigencias y peticiones"*.

Ja entrats en el present segle, quan l'any 1917 es creà un nou batalló d'artilleria destinat a Girona, l'Ajuntament hagué

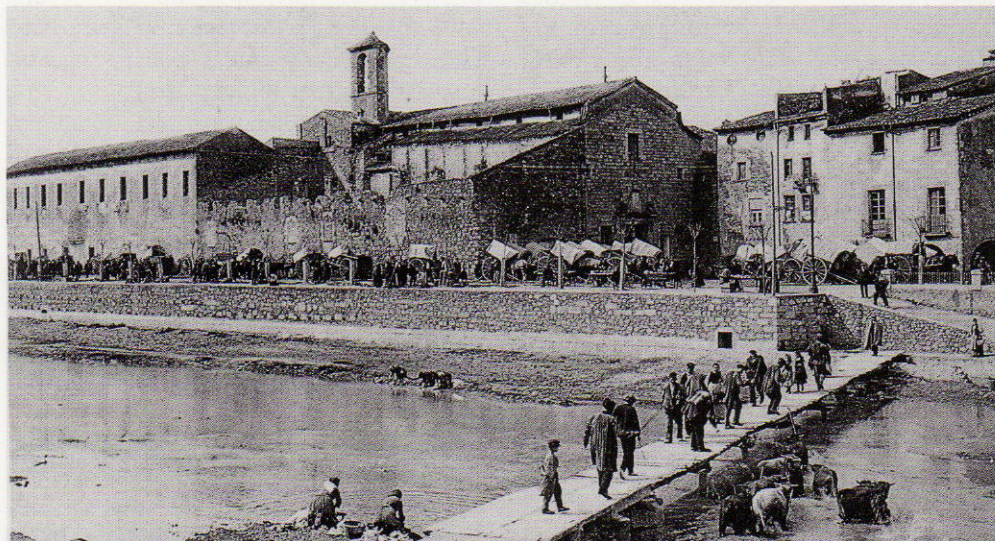

El mercat de bestiar, construït l'any 1912, va ser cedit a l'exèrcit per a habilitar-hi la caserna d'artilleria.

d'habilitar i cedir com a caserna l'edifici del mercat del bestiar, acabat de construir feia només cinc anys.

En definitiva, la manca d'un dinamisme econòmic propi poderós feia Girona molt vulnerable a les exigències de les administracions estatals. En depenia molt, segurament massa. Era el cost de capitalitat provincial.

L'antic convent de Sant Francesc de Paula, cedit com a caserna.

La restauració catòlica

GIRONA vivia immersa en un ambient fortament catòlic, amb un gran protagonisme del clergat i dels convents. A la ciutat hi residien uns cent sacerdots. Caldria sumar-hi, encara, els religiosos i religioses, i totes les persones dependents (majordomes, sagristans, etc.), per adonar-nos de la presència abassegadora de l'estament eclesiàstic a la petita ciutat.

El pes social i ideològic del clergat era enorme. Aquesta circumstància donava a Girona un caire de ciutat clerical, amb unes pautes de moralitat pública puritanes i coactives. Una anècdota pot il·lustrar aquest tarannà. L'any 1887 la societat recreativa Eva va organitzar un ball de Carnaval, amb el propòsit de destinar-ne els guanys a beneficència. Els diners recaptats van ser entregats als rectors de la ciutat perquè els distribuïssin; però aquests no els van acceptar adduint-ne la "procedència". L'Ajuntament mateix considerà que el rebuig tenia "*un motivo fútil y ridículo*".

La vida pública estava regida pel pes del catolicisme. Tot el cicle de l'any era puntejat de manifestacions religioses de tota mena: processons, misses, prèdiques, viacrucis, hores santes, tocs de campana, himnes, costums populars, confraries,...

En iniciar-se el període, el bisbe de Girona era el Dr. Constantí Bonet, però el 1875 va ser promogut a la seu metropolitana de Tarragona. Com a successor fou

El bisbe Tomàs Sivilla regí la diòcesi gairebé trenta anys, des del 1877 al 1906, amb un tarannà conciliatori.

nomenat el Dr. Isidre Valls que va tenir un curt episcopat (1875-1877). En canvi, el bisbe Tomàs Sivilla (1877-1906) regí la diòcesi gairebé trenta anys. El seu llarg pontificat es definí per una orientació moderada, de suport a la Unió Catòlica, i contrària per tant a l'integrisme. Per això, a desgrat de la seva prudència, fou insultat pels sectors més intransigents. Tot amb tot, la seva actitud estava avalada per les orientacions de Lleó XIII, de conciliació amb el règim liberal. Fou en aquest context que van fer eclosió lentament el projecte d'un catalanisme conservador catòlic i el d'un catolicisme social molt moderat.

Cal dir, en canvi, que entre el clergat predominaven de molt (en un 80%, aproximadament) les actituds intransigents, sostingudes pel carlisme. Les més importants institucions diocesanes estaven dominades per l'integrisme. Al Seminari gironí, "l'ambient era completament *cimarró*", escrivia Joan Viñas. L'any 1883 s'hi produïren, fins i tot, manifestacions d'insubordinació. Alguns prestigiosos membres del Capítol catedralici estaven en la mateixa orientació. Amb tot, "la Meca del *cimarronisme* gironí" era la parròquia de Sant Feliu. La comunitat de jesuïtes de Girona

n'era un altre focus important. Tanmateix, a la ciutat de Girona l'ambient del clergat no era tan unànimement intransigent com en el conjunt del bisbat.

A partir de 1888 es produí la ruptura entre el carlisme i l'integrisme, amb una forta repercussió en l'ambient eclesiàstic gironí. A la llarga, però, l'escissió significà la lenta dissolució dels plantejaments doctrinaris, i una adaptació a les noves circumstàncies. Es produí el salt des del tradicionalisme carlista al conservadorisme regionalista. Un exponent pioner d'aquest transvasament fou el setmanari *La Vetllada*, publicat a Girona el 1881.

El Seminari, que havia estat confiscat durant els anys de la primera República, va reobrir-se en iniciar-se la Restauració. Vers el 1886 tornava a estar ple, assolint la xifra de més de set-cents alumnes. Cal tenir present, tanmateix, que en els primers cursos acollia alumnes que no necessàriament es preparaven per al sacerdoci; de fet, hi havia una secció agregada a l'Institut que ofería l'ensenyament secundari. Els seminaristes acomodats anaven a dispesa, altres es guanyaven la vida fent de preceptors, i altres encara residien com a interns en el Col·legi de Caritat. Com a catedràtic de Teologia hi hagué el Dr. Pere Reig, integrista reconegut, des del 1878 al 1882; posteriorment la càtedra va ser ocupada pel Dr. Joaquim Gou, bon coneixedor de l'hebreu. Ja en els darrers cursos del segle el professor de teologia va ser el Dr. Pere Iglesias.

Els jesuïtes (establerts a Girona des del 1871) tenien una gran influència a la ciutat, sobretot entre els sectors benestants. Residien, inicialment, al carrer de Ciutadans, en els locals de la Fontana d'Or. L'any 1877 es van responsabilitzar de la

Missió general. L'any següent van organitzar les Congregacions Marianes, i van promoure el Patronat de Sant Pere Claver, al carrer del Carme. D'altra banda, foren els promotors de la nova església del Sagrat Cor, i de la residència adjunta, i també d'una ala destinada a escola que completava el conjunt. Les obres s'iniciaren l'any 1887.

S'incrementà, d'altra banda, la presència d'ordes i congregacions d'ensenyament, sobretot a l'ensenyament secundari. Així, l'any 1887 s'instal·laren a la ciutat els Germans Maristes, tot aportant-hi orientacions pedagògiques modernes pròpies de França, d'on procedien (Girona fou la primera ciutat de l'Estat on s'establiren). Tot un altre caire tingué l'establiment dels Salesians. Joan Bosco havia fet una breu estada a Girona el maig de 1886; Carles de Fontcuberta admirava la seva obra, i el 1891 féu donació a la congregació de la finca La Manola, a tocar el Ter, entre Pedret i el Pont Major. L'any 1893 ja hi funcionava una escola-granja.

Més nombroses foren, però, a Girona les congregacions femenines. Així, cal esmentar les Dominiques de l'Anunciata, que tenien dos col·legis, un al cor de la ciutat (1891) i l'altre al Pont Major (1893); en l'àmbit de la beneficència, les Filles de Sant Josep (1876) i les Germanetes dels Pobres (1878). L'any 1892, finalment, van arribar-hi les Adoratrius.

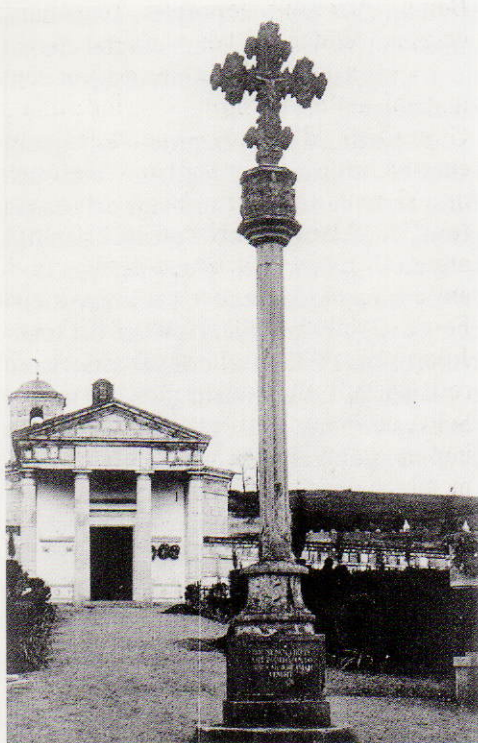

A finals del segle XIX s'instal·len a la ciutat noves congregacions religioses. Els salesians creen ja l'any 1893 una escola-granja, a la finca La Manola.

Els dissidents

UNA ciutat levítica i conservadora com Girona no propiciava gaire que hi sorgissin dissidents. La pressió ambiental era molt forta. En tot cas, les manifestacions públiques de dissidència eren escadusseres. Les actituds que denotaven una certa discrepància eren canalitzades, normalment, per les diverses faccions del republicanisme.

La més important manifestació pública d'una moderada dissidència va ser l'exigència d'un cementiri civil. En efecte, una R.O. del 21 abril de 1883 establia la creació de cementiris “*especiales para los que mueran fuera de la Comisión [sic, per ‘Comunión’] Católica*”. El regidor Pau Alsina reclamà un cementiri d'aquests per a Girona. De fet, els no catòlics eren enterrats en un espai sense cap dignitat, on eren enterrats els “*hombres criminales impenitentes*”. El cementiri general de Girona era gestionat per una “*Junta general del cementerio eclesiástico*”, ja que el recinte era de propietat eclesiàstica. Tot i així, a finals de novembre de 1883 la junta acordà cedir un terreny on poder enterrar-hi els difunts no catòlics. Però el desembre de 1885, Pau Alsina, considerant que aquest cementiri per a no catòlics estava sota el control de l'Església catòlica i que això comportava incidents, reclamà la construcció d'un cementiri municipal neutre. La seva petició només va rebre l'adhesió de Pacià Torres.

El cementiri era eclesiàstic i els dissidents reclamaven un cementiri civil.

Ara bé, a Girona els enterraments civils foren molt pocs, en contrast amb algunes altres poblacions de la província, sobretot de l'Empordà, on no eren excepcionals. A la ciutat ens consta només l'enterrament, l'any 1886, de Pere Costa Galià. En aquesta mateixa línia, també com a fet absolutament excepcional, hom parla del “baptisme” civil d'un fill de Ciriaco Marull, a qui posaren els noms de Reflejo, Progreso i Inspirado.

Aquests mateixos anys hi havia a Girona un grup espiritista, concretament al barri del Pont Major. Publicaven un periòdic, anomenat *La Solución*, que fou condemnat pel bisbe Sivilla. El grup, al capdavant del qual hi havia Emilio Turbano, s'engrescà, l'any 1886, en una llarga polèmica amb Mn.

Benet Torró, que derivà finalment en la defensa i refutació del darwinisme.

Vers el 1880 existí a Girona una lògia maçònica, *Unión, núm. 76*, vinculada al Gran Orient d'Espanya, que va tenir una curta durada. L'any 1881 la componien uns 35 membres, entre els quals sobresurten Pau Alsina Marimon, de 52 anys, argenter; Esteve Carles, professor, de 30 anys; Miquel Cat, comerciant, de 37 anys; Ferriol Cibils Estrada, sastre, de 33 anys; Josep Prats, comerciant, de 48 anys; Francesc Rogés, professor, de 63 anys; Joaquim Solés, de 40 anys, professor, i Pacia Torres, impressor, de 30 anys. En bona part eren membres del partit possibilista de Castelar (Alsina, Cat, Arqué, Prats, Cibils, Fornés i Vinardell). Editaven un periòdic, *El Demócrata* (1881-1887), dirigit per Artur Vinardell, que va ser prohibit també pel bisbe Sivilla, per racionalista.

Remarquem que molts d'aquests maçons van ser regidors a l'Ajuntament: Pau Alsina (elegit el 1883 i el 1887); Miquel Camós (1885 i 1893); Sebastià Fornés (1891), Josep Prats (1889) i Pacia Torres (1885).

També val la pena de subratllar que la implantació maçònica era força notable en l'àmbit docent: Esteve Carles, Francesc Rogés, Joaquim Solés... Cal afegir-hi,

encara, Josep Dalmau Carles, de 31 anys, inscrit el 1888 a la lògia *Paz* de Palamós. Dalmau Carles s'havia iniciat a la maçoneria (lògies *Redención* i *Porvenir*) quan estudiava a Madrid i feia de secretari de Manuel Becerra.

També eren membres de la lògia *Redención* de Palamós Ferriol Cibils (que seria dipositari de l'Ajuntament gironí) i Darius Rahola (director i propietari d'*El Autonomista*).

Assenyalem, encara, l'existència l'any 1886 d'una escola laica, anomenada *Velo-cido*, al carrer del Nord, regentada per Àngela Sánchez. Va durar molt poc. Àngela Sánchez, que era l'esposa de F. X. Ballesteros, oficial de telègrafs i maçó, es traslladà a Calonge, on crearia també una escola laica. Sabem també, que l'any 1888 tant Ballesteros com la seva esposa abjuraven a Mèrida de la maçoneria, de l'esperitisme i del lliurepensament.

De fet, els anys vuitanta, varen ser, a Catalunya, i sobretot a Barcelona, una dècada molt rica en moviments socials. Foren anys d'expansió del lliure pensament, de l'esperitisme i de la maçoneria, en relació sovint amb l'obrerisme anarquista i amb el republicanisme. A Girona, com hem pogut constatar, aquests moviments hi tingueren un reflex molt apagat.

La maçoneria tenia una important implantació entre els docents. Josep Dalmau Carles, membre de la lògia Paz, assegut al centre de la foto.

La migradesa de les institucions educatives

Els estudiants de l'Institut, només nois, eren els fills de "las clases medias acomodadas."

L'ANY 1874 encara funcionava la Universitat Lliure, inaugurada el 1870 amb més voluntarisme que no pas encert, però la fràgil institució travessava una aguda crisi. Les circumstàncies polítiques que n'havien permès la creació havien canviat de manera radical.

El maig de 1874 el rector de la Universitat de Barcelona, Antoni Bergnes de las Casas, ordenà una inspecció de la Universitat gironina, que fou interpretada per l'Ajuntament com un "*deliberado intento*" de suprimir la institució. Com a resultat de la inspecció, foren suspeses immediatament totes les activitats docents. Hi hagué fins i tot l'amenaça de declarar nul·les les actes del centre. Finalment van permetre's els exàmens de curs, però no els de grau. Malgrat diverses gestions de l'alcaldia, la supressió va ser definitiva.

Tancada la Universitat, només restaren a Girona tres centres docents d'un cert relleu: el Seminari, l'Institut i la Normal.

L'Institut tenia un pes social i cultural immens. Fet i fet, formava les noves classes mitjanes, la gran preocupació dels reformistes. Eren uns estudis molt minoritaris; recordem que a tota la província només existien

dos Instituts, el de Girona i el de Figueres, i amb una mitjana aproximada de només dos-cents estudiants oficials a cada centre. Era, realment, d'on sorgirien les noves classes professionals. La nòmina de professors seria llarga; recordem el professor de llatí Jaume Sagrera; el de retòrica Francesc de P. Massa; Narcís Xifra, de matemàtiques;... A l'Institut, hi convivia professors d'ideologies diverses, definint un àmbit de relativa tolerància; és l'Institut que ens descriu, amb un toc de melangia, Miquel de Palol. L'edifici allotjava també la Biblioteca Provincial.

L'Escola Normal Superior era només masculina. N'era director Bru Barnoya, fins al 1888, en què morí. Com a professor, i director, sobresurt el republicà Francisco Loperena. També cal assenyalar el pas breu per l'Escola de Girona d'Alejandro de Tudela. La Normal acollia una cinquantena d'alumnes. Els darrers anys de segle l'Escola vivia una situació d'interinatge permanent. Finalment, a partir del 1899 esdevingué Normal elemental, i el curs 1901-1902 s'incorporà a l'Institut. Malgrat la migradesa d'horitzons que es reservava a les Normals, la de Girona acollí bons futurs mestres, com ara Josep Dalmau Carles, Llorenç

Jou i Olió, Joaquim Pla Cargol, Francesc Flos i Calcat,...

En iniciar-se la Restauració, hi havia a la ciutat cinc escoles públiques: una de pàrvuls, dues escoles de nens (una de les quals era l'escola de Pràctiques) i dues més de nenes. Depenien econòmicament de l'Ajuntament. Estaven instal·lades, normalment, en diversos locals llogats, en condicions no gens adients. Una de les escoles de nenes es trobava al mateix edifici de l'Ajuntament. L'any 1882 es crea una tercera escola de nenes, i el 1885, a desgrat de la resistència de l'Ajuntament, la tercera de nens. Aquesta darrera escola, situada en un pis del número 8 del carrer de Mercaders, fou assignada al mestre Josep Dalmau Carles. El setembre de 1888 acollia 176 alumnes.

Alguns dels mestres que exercien a Girona eren excel·lents, com ara Dalmau Carles, Pere Llenes, Esteve Isern, Rosa Sensat,... Altres, en canvi, no aconseguien superar la mediocritat. El gener de 1886 l'Ajuntament constatà que a l'escola de la mestra Maria Esteve hi havia 162 nenes matriculades, i que en canvi a les altres dues escoles de nenes només hi assistien "*dos docenas escasas de niñas*". El contrast és prou eloqüent.

L'any 1891 Josep Dalmau i Josefa Casals, amb el beneplàcit i el reconeixement de l'Ajuntament, feien educació d'adults gratuïtament. Hi havia també diverses escoles privades, com ara el Col·legi de Sant Narcís, de Joaquim Coll i Narcís Homs, en un edifici de nova planta del carrer de la Galera (1888); l'escola de la societat La Regional (1890);... I les escoles congregacionistes.

En funció de la llei d'Instrucció Pública de Moyano (1857), l'Escola Menor de Belles Arts va incorporar-se a l'Institut el curs 1861-62. Les classes eren de dibuix lineal i de dibuix natural, i hi assistien un elevat nombre d'alumnes, que majoritàriament no eren estudiants de batxillerat. Entre els professors sobresortí Alfons Gelabert. L'any 1897, aquests estudis, van tornar a independitzar-se de l'Institut, tot i estar ubicats en el mateix edifici, i es van transformar en Escola d'Arts i Oficis, sota la direcció de Martí Sureda. Entre el seu professorat hi hagué Prudenci Bertrana.

L'ensenyament de la música va ser sempre un tema irresolt. Ja el 1880 l'alcalde exposava "*el estado de decadencia en que va cayendo el arte de la Música*", amb el consegüent risc que no es poguessin fer representacions líriques al Teatre Municipal. Per això, es va aprovar de subvencionar els estudis musicals de dotze joves a l'escola de l'Hospici, on hi havia dos professors de música.

L'any 1888 es proposà la creació d'una Escola de Música, amb quatre professors, i amb un pressupost de 3.000 pesetes. A tal fi es demanà una subvenció a la Diputació, però fou denegada, per la morositat de l'Ajuntament.

El professorat de l'Institut de Girona gaudia d'un gran prestigi.

Els homes de la *Revista de Gerona*

La vida cultural gironina del període és força migrada. De segur que l'entitat cultural de més relleu fou l'Asociación Literaria (creada el 1872 i vigent fins al 1901), organitzadora del famós "Certamen Literario" que se celebrava cada any per Tots Sants, des del 1872 fins al 1902.

A aquesta "Asociación Literaria" es deu, com a obra més permanent, la publicació dels dinou volums de la Revista de Gerona, entre el 1876 i el 1896. De fet, la Revista definí tota una generació d'intel·lectuals gironins. Els capdavanters més representatius foren Manuel Viñas i Grauges (primer director de la Revista), Enric Claudi Girbal, Joaquim Botet i Sisó i Emili Grahit i Papell. S'aplegaven, en tertúlia, a la Cova de can Vinyes.

La nòmina de col·laboradors de la publicació és important. A part els qui ja hem esmentat, podem afegir-hi Josep Pascual i Prats, Roca i Farreras, Pella i Forgas, el metge Josep Ametller, Joan B. Ferrer, Celestí Pujol (secretari particular de Balaguer a Madrid), Alfons Gelabert, Pere Alsius, Francesc Bartrina, Josep Cortils, Julián de Chia, el jesuïta Fidel Fita, Josep Franquet, Mn. Joaquim Gou, Narcís Heras de Puig i el seminarista Joan Planas i Feliu, entre altres.

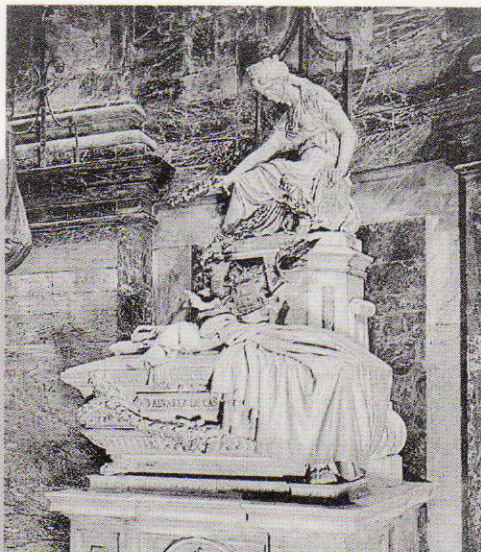
Cal dir que a la Revista de Gerona predomina l'ús del castellà; el català es reservava fonamentalment per a la poesia. En aquest aspecte, no deixa de ser simptomàtic que alguns dels principals redactors escrivissin en castellà les seves aportacions a la Revista quan, en canvi, les seves col·laboracions a La Renaixença eren, lògicament, en català.

Temàticament, hi tenen un relleu primordial els estudis històrics, i dintre d'aquests, l'interès pels setges del 1809 és patent; conformen la que s'ha anomenat "escola de Girona". La seva historiografia es troba a cavall entre el romanticisme i el positivisme, i el seu marc referencial era conservador i clarament espanyol.

Entre els components d'aquesta "escola de Girona" d'estudis històrics, sobresurt Joaquim Botet i Sisó (Girona, 1846-1917). Fou autor de la primera síntesi monogràfica sobre Empúries, Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion (1879); d'una notable aportació a la numismàtica catalana, Les Monedes catalanes (3 vols., 1907-1911); de la monografia Los condes beneficiarios (1890); i del volum La provincia de Girona (1912) de la Geografía General de Catalunya dirigida per F. Carreras i Candi.

També és remarcable l'obra d'Emili Grahit i Papell (Girona, 1850-1911), amb treballs com El inquisidor fray Nicolás Eymereich (1878), El cardenal Margarit (1885) i sobretot, Reseña histórica de los sitios de Gerona en 1808 y 1809 (1894).

Els homes de La Revista s'interessen sobretot per la investigació històrica, i especialment per la història dels Setges. L'any 1880 van traslladar-se les restes d'Alvárez de Castro al Sepulcre-monument erigit a la capella de Sant Narcís.

Un altre membre destacat d'aquest grup és, Enric Claudi Girbal (Girona, 1839-1896). Fou director de la Revista de Gerona i cronista oficial de la ciutat. Com a historiador escriví, entre d'altres obres, *Escritores gerundenses* (1867), *El sitio de Gerona* (1881), *Obispos de Gerona* (1889),... Era conegut també com a poeta, amb el pseudònim de *Lo trobador de l'Onyar*, inserit en el corrent de la Renaixença.

Esmentem, encara, Julià de Chia (Toledo, 1818-Mataró, 1898). Secretari de l'Ajuntament gironí i arxiver municipal, publicà diverses monografies, com ara *Inundaciones de Gerona* (1861), *El ducado y el principado de Gerona* (1881), *La festividad del Corpus en Gerona* (1883) i la seva obra més important, *Bandos y bandoleros en Gerona* (1890).

A la Revista, però, no hi mancaven les col·laboracions literàries, sobretot líriques (Josep Franquet, Pere de Palol, Joan Planas i Feliu, Joaquim Riera i Bertran); i tampoc els articles de caire científic, especialment en la seva vessant de divulgació. Eren de gran actualitat en aquell moment les informacions referides a la fil·loxera, que aleshores devastava les vinyes del país.

En concordança amb els interessos més significatius dels investigadors i literats de la Revista, els aspectes més rellevants de la cultura del moment són els arqueològics i històrics.

Així, per exemple, es parla força de la troballa del mosaic romà de la torre de Bell-lloc (can Pau Birol) feta pel seu propietari, Josep de Mercader, l'any 1876. També hi hagué una discreta mobilització per a la conservació de l'església "romano-bizantina" de Sant Nicolau, propietat del negociant de fustes Miquel Cat. La Comissió Provincial es proposava, l'any 1876, d'expropiar-la, però no ho va aconseguir.

L'únic museu de la ciutat era el d'Art i Arqueologia, instal·lat a Sant Pere de Galligants, on s'aplegaven totes les antiguitats salvades.

Dels artistes del període, amb domicili estable a la ciutat, potser només mereix una menció el pintor acadèmic Pons Martí (Barcelona, 1855-Girona, 1931). En canvi, sí que cal retenir l'estada a Girona de Modest Urgell, de Joaquim Vayreda (nascut accidentalment a la ciutat) i de Josep Berga.

Fires i festes

LA rutinària i assossegada vida giro-nina del darrer terç del vuit-cents era, tanmateix, puntejada amb força festes. El calendari eclesiàstic, que regia aleshores la societat, donava peu a múltiples celebracions cícliques.

Des de vigílies de Nadal (amb les “lluminàries” de la Puríssima) a Sant Narcís, se succeïen els dies de precepte i les festivitats; les novenes o setmanaris preparatoris de cada festivitat i les processons solemnes, que enquadraven els ciutadans en estaments i gremis. D'entre totes, és clar, la del Corpus, brillant i triomfal, sensual i popular. Més emotiva, la immemorial processó del Dijous Sant, que era organitzada per la Confraria de la Preciosa Sang.

En arribar la primavera i l'estiu, se celebraven les festes populars dels barris, que s'enllaçaven sense solució de continuïtat; amb la gresca garantida i amb la *faixina* per cloure-la amb jovialitat; fins i tot amb massa gatzara, segons l'opinió d'algun regidor, ni que fos republicà, com és el cas de Pacia Torres, que l'any 1885 es queixava de la “abusiva costumbre de regresar” de la *faixina* “de manera tumultuosa e inculta”.

També per Carnaval hi havia sempre tres tardes de ball, a la plaça de la Constitució. L'any 1882 s'especifica que durant tres tardes, segons “*costumbre establecida de tiempo inmemorial, haya baile público, vulgo sardanas*”. A part, lògicament, hi havia els balls populars o de societat.

Cada barri de Girona celebrava la seva festa. No podien mancar-hi els balls públics “a l'estil del país”.

El Teatre Municipal, des del 1880, disposava d'un empostissat per habilitar la platea com a sala de ball. Així, l'any 1884 els empresaris Serapi Mirambell i Antoni Colodón hi organitzaren sis balls de societat i dos d'oberts al públic en general. Aquest mateix any, la societat Eva hi organitzà un ball de màscares. El 1891 foren les societats Liceo Gerundense, Talia i Regional, agrupades temporalment, les que organitzaren els balls.

A la ciutat hi havia, altres sales estables de ball: el Salón Odeón, situat a les escales de Sant Martí i propietat l'any 1875 de Josep Artau, era, juntament amb Las Odaliscas, el més popular. Les gresques més sonades es feien a Terpsícore, al carrer de les Tàpies. També hi havia balls i festes molt més restringides. És obligat d'esmentar les festes, de caràcter elitista, del Casino. Entrat ja el present segle, sorgiren noves sales, com El Recreo i Marte, i a partir de 1915, El Globo, al carrer de Figuerola.

A la tardor, les Fires de Sant Narcís. L'interès dels botiguers no era només de fer unes Fires divertides, sinó sobretot “*la atracció de forasteros*”, amb un caire econòmic molt explícit.

El cartell començà a ser pagat per l'Ajuntament el 1881, però l'administració municipal no intervingué directament en la programació fins a l'any 1883, en què les Fires, després d'anys de decadència, foren un èxit. L'any 1887 s'introduí la novetat de fer-ne una solemne inauguració, amb cercavila i banda de música. El programa solia estar compost per les actuacions d'orquestrades, bandes de música i corals. Com a final de Fires, els focs d'artifici.

El 1884 també s'hi va incloure l'aixecament de globos aerostàtics. El 1888 hi hagué “*carreras de velocípedos*”, amb un premi que consistia “*en el importe de una vecicleta (sic) de valor 210 ptas.*”. L'aportació municipal a les Fires de 1890 s'acordà que fos de 2.000 pessetes com a màxim; en realitat, però, les despeses van pujar a 4.234'44 pessetes.

A més d'aquestes festes consuetudinàries, habituals, tenien lloc excepcionalment altres celebracions festives. En aquests casos la motivació era política o ciutadana. Per exemple, el març de 1876 va haver-hi gran festa durant tres dies per celebrar el final de la guerra civil. Amb aquest motiu s'il·luminà la façana de la casa de la vila (s'utilitzà per primer cop, amb èxit i economia, el gas), i s'aprofità per fer-hi arranjaments, suprimint-ne els “*adornos postizos de madera y pintura de estilo gótico de mal gusto y peor ejecución*”.

A partir del 1884 la Rambla esdevingué el “*punto de reunión de la sociedad gerundense*”. Durant la primavera i l'estiu, però, l'espai ciutadà més concorregut era la Devesa. Els diumenges i festius els passejos ciutadans hi eren animats per la banda militar.

Els gegants i cap-grossos

El 7 de març de 1876 es determinà de fer uns vestits nous per als gegants que eren quatre, en aquell moment. S'acordà que es confeccionarien seguint models històrics, concretament dels Reis Catòlics. Amb aquesta mesura es pretenia, sobretot, fer un estalvi, perquè anar a la moda comportava haver de fer canvis cada any.

Els gegants i cap-grossos eren un motiu festiu molt apreciat, vinculat de sempre a la festa del Corpus. La Corporació hi assistia amb els gegants, els nans i l'àguila.

L'any 1890 es va decidir d'adquirir uns nous cap-grossos, perquè els que hi havia es trobaven en un “*estado de deterioro*” que “*no permite su nueva exhibición*”. Es construïren cinc cap-grossos, obra de Benet Escaler, que van costar 300 pessetes.

D'altra banda, l'any 1902 s'estrenaren uns nous gegants, però no van ser ben acollits per la ciutadania, i s'acordà restablir els vells, prèviament restaurats. Encara, per l'octava de Corpus de 1906, es van estrenar cinc cap-grossos de la parròquia del Mercadal.

Els gegants i capgrossos formaven part integrant de l'ambient festiu.

Les associacions

LA Girona de la Restauració era una ciutat de tertúlies. Joan Vinyes ens descriu amb precisió aquest entramat de relacions. Les tertúlies eren un fet habitual, quotidià, sobretot les de botiga, o de rebotiga.

Hi havia també les tertúlies de cafè, algunes d'elles fixes, d'altres més informals. Els cafès, com a centres de reunió, tenien una gran importància. Potser el més conegut era el cafè Vila, al costat mateix de la casa consistorial. Però n'hi havia d'altres, com ara el Catalunya, l'Espanyol,... És l'ambient que ens dibuixa Miquel de Palol: "Les tardes, sobretot els capvespres..., les taules del cafè en els arcs de la plaça, veient com la multitud ciutadana ramblejava, compacta i silenciosa, sota les voltes, eren el nostre refugi i la nostra tribuna...". Per aquests anys es posà de moda el consum de té, o *the*, en el llenguatge de l'època.

Cal esmentar, a més, les societats. N'hi havia de moltes menes, d'acord amb molt diversos interessos. Agrupaven els ciutadans segons les seves afinitats, d'una o altra mena.

Hi havia, és clar, les entitats representatives dels interessos econòmics. Per exemple, i ja des del començament del període, la Sociedad Económica de Amigos del País, reorganitzada el 1876. També, el Centro Industrial y Mercantil de Gerona (ja des del 1877), que organit-

*Secció Orfeònica
del Centre Moral,
l'any 1894.*

zava cada any, per Fires, alguna exposició; unes eren de caràcter artístic, altres pedagògiques, i altres vegades estrictament econòmiques, en tot cas molt en la línia del que estava de moda a Barcelona, i a l'estranger. Promogué, per exemple, una "*Exposición regional*" de productes agrícoles i industrials, l'any 1877. El 1897 va ser reemplaçada per la societat Fomento de la Industria, Comercio y Propiedad, la qual, al seu torn, donà origen l'any 1909 a la Cambra de Comerç i Indústria.

Altres entitats eren més de caire social. En aquest cas els socis s'hi aplegaven en funció de llur estatus. L'any 1889 hi havia les següents societats: Odalisca, Liceo Gerundense, Joven Gerona, Nuevo Orfeon Gerundense, La Regional, El Centro Federal, Casino del

Recreo i el Centro Moral. El més significat era el Casino Gerundense, els socis del qual pertanyien a les classes més benestants de Girona i a l'alt funcionari provincial. El Casino creà una interessant biblioteca.

Tampoc no es poden menystenir les entitats culturals. Existien, per exemple, l'any 1884, la Sociedad Literaria-musical i L'Ateneu, al carrer del Sac; les societats corals, com ara, l'any 1885, l'Orfeón Gerundense; o, vers el 1890, l'entitat La Regional, amb una notable coral. La Regional guanyà el primer premi al Certamen de Perpinyà de l'1 de juliol de 1890, i va concórrer també al Certamen de Besiers.

També el catolicisme propiciava les associacions. Deixant de banda les estrictament piadoses, cal no oblidar entitats com ara el Círculo Católico de Obreros, que tenia la seu al carrer de la Força, on funcionava un teatre. També catòlic, però sota control carlista, hi havia el Centro Moral, a la plaça de la Independència, el qual també disposava de teatre.

Altres entitats tenien un caràcter més d'esbarjo i entreteniment. Eren societats recreatives i esportives. Organitzaven també algunes festes i balls, i sovint dispo-

saven d'una sala per a aquests fins. Així, ens consta l'existència de les societats Liceo Gerundense, El Olimpo i, l'any 1891, de l'Orfeón Gerundense. Altres associacions d'aquest caire eren La Amistad, de caràcter obrer, El Menestral, el Centre de Dependents, Marte, El Recreo, etc.

Ben sovint els límits entre una activitat i l'altra es fan fonedissos; de les tertúlies podien sorgir iniciatives culturals o d'esbarjo.

A final de segle adquiriren una vitalitat nova els centres polítics. Des dels carlins, amb el seu Cercle Tradicionalista, als catalanistes, com el Centre Catalanista de Girona. També era de tendència catalanista el Casal Gironí. Depenien dels partits monàrquics el Centro Provincial de Acción Monárquica i el Círculo de Unión Española. Cal esmentar el Centre Republicà, situat al carrer del Carme, que disposava d'una sala molt espaiosa; els diumenges a la tarda s'hi feia ball, molt concorregut pels sectors populars. També tenia una secció teatral.

Entrat el segle present, s'incrementen les entitats esportives i els clubs. El paradigma, en aquest sentit, de les noves entitats podia ben ser el GEiEG.

*Les tertúlies
eren habituals
a la Girona
del segle XIX.
En aquest aspecte,
els cafès eren
centres de reunió
i convivència.
Cafè Vila a la Plaça
de la Constitució,
segons un quadre
de Pons Martí.*

El teatre

EL teatre era un espai privilegiat de representació i intercanvi social, on s'expressava la societat civil, amb la seva estratificació. El teatre, considerat com a escola de costums i valors de la burgesia, era una peça clau d'un programa educatiu. Tot això es reflecteix en el debat municipal de maig de 1891 sobre la política teatral. Boxa constatà que, a Girona, *"el Teatro carece de vida"*, tot i tenir-hi una important funció social. Alsina, al seu torn, afirmà que, *"el Ayuntamiento no debe hacer del Teatro un negocio"*.

Des d'un altre punt de vista, l'activitat del Teatre Municipal era vista pels botiguers com un element dinamitzador del comerç, *"pues está probado que en días de diversiones y aglomeraciones el comercio obtiene beneficios"*.

No pot estranyar-nos, doncs, l'interès amb què era gestionat. Sovintejaven els acords referits a temes de seguretat: instal·lació d'un dipòsit d'aigua per un cas d'incendi (1876), col·locació d'una mànega en la primera llotja de platea (1882), instal·lació de parallamps (1883) per tal d'evitar *"los desastrosos efectos de las exhalaciones atmosféricas"*, en paraules de Modest Furest... La Corporació volia evitar, tant com fos possible, *"los desastrosos efectos de un incendio como el que hace poco ha tenido lugar en Viena"* (1881).

El Teatre Municipal disposava de per-

A més del Teatre Municipal existien a la ciutat altres sales teatrals. A la foto, el Teatre Novedades, a la cantonada Gran Via-Plaça Marquès de Camps. Va ser destruït per un incendi el 1904.

sonal fix. Per exemple, era important el tramoista, que es regia segons una precisa normativa de l'any 1875. Quant a la gestió, normalment era arrendada, per subhasta. Els arrendataris solien ser personatges relacionats amb el món teatral i de l'espectacle gironí, com Serapio Mirambell, Josep Sendra, Àngel Marull,... Algunes vegades eren empreses foranes, i encara d'altres, com l'any 1882, la gestió era municipal, perquè la subhasta havia quedat deserta.

Els espectacles que es feien al teatre eren molt diversos: des de les funcions de "prestidigitació" del Dr. V. Carlos Ponpey (1881) a les de cant i declamació organitzades per Josep Sendra (1881); des de concerts com el de l'Orfeón Gerundense, dirigit per Antoni Lell, a representacions de la *Passió i mort de Nt. Sr. Jesucrist* (1876).

Tot amb tot, els aspectacles que defineixen el període són els de sarsuela i d'òpera, sobretot italiana i, en menys mesura, francesa. Hi havia, en canvi, una man-

cança absoluta de l'obra wagneriana. Les representacions eren, sovint, molt precàries, però en canvi oferien innegablement el marc ideal per a la vida social. La temporada lírica tenia lloc sobretot durant el temps de Fires. Per la temporada de 1882, hi havia previstes 45 funcions d'òpera i sarsuela; i davant l'èxit, se n'amplià encara el nombre. La temporada del 1887, Ramon Culi es comprometé a fer 42 funcions de sarsuela. El 1889 diversos professors de l'orquestra del Teatre es constituïren en companyia per posar en escena dotze funcions d'òpera.

La sarsuela i la revista, amb el seu aire més desinhibit, atreïen un públic més popular. Hi hagué grans èxits, i també fracassos sonats. La companyia d'Emili Carreras, per la Pasqua de 1894, estrenà *El duo de la Africana*, amb decorats de Moragas i obtingué plens absoluts durant dos mesos. En canvi, l'any 1890 l'arrendatari Ricard Simó hagué de constatar un rosari de desgràcies i fracassos, malgrat haver previst de fer 70 funcions a l'any, de les quals 20 havien de ser d'òpera o sarsuela.

A propòsit de les funcions líriques, cal dir que la ciutat disposava d'una orquestra. Sabem que normalment actuaven 23

músics en les òperes o sarsueles, 14 en les declamacions, i 18 en els balls. L'any 1883, però, el professor de música Dalmau Bertran "*reseña el notorio estado de decadencia*" de l'orquestra de la ciutat, "*hoy próxima a desaparecer de nuestro Coliseo*". La causa del problema era que molts empresaris del Municipal contractaven els músics de la banda militar, perquè els resultaven més econòmics. Per això Dalmau Bertran sol·licitava, i ho aconseguiria, que l'orquestra tingués un contracte preferent.

Hi havia també la representació de les obres dramàtiques del repertori espanyol de l'època. Va atreure molt de públic la presència, el gener de 1881, del poeta José Zorrilla. Però a partir sobretot de 1882 es van incrementar les representacions d'obres d'autors catalans. L'any 1898 consta la primera actuació a Girona d'Enric Borràs. L'any 1891 hi actuà, els dies 24-28 de juny, la Companyia Catalana del Teatre Romea. Els autors catalans més populars eren Guimerà, Pitarrà i Iglésies. L'any 1891 l'Ajuntament va prohibir l'obra de *De sabatasses a poeta*, rèplica a una altra obra de caràcter personal representada feia poc "*con disgusto del público sensato*".

Al Teatre Municipal triomfaven, sobretot, les representacions líriques (òperes, sarsueles, operetes o revistes).

Moral pública. La beneficència

EN tots els temps hi ha hagut conductes públiques considerades poc exemplars; amb més o menys escàndol de la ciutadania, amb més o menys permissivitat. En tot cas, a la Girona de la Restauració, no hi mancava pas l'ingredient moral.

En aquest context, hi hagué comportaments de defraudació fiscal i comercial. Reiteradament apareixen notícies de contraban de mercaderies, que s'escapolien de pagar els impostos de consums. L'any 1876, per exemple, s'informà que a Sant Daniel, a tocar la porta de Sant Pere, hi havia llocs de venda que escapaven al control dels burots; eren molt freqüentats, fins i tot per “señoras dignas de porte”.

Hi havia altres petites corrupteles. L'any 1885 alguns regidors acusaven l'alcalde de permetre als militars d'entrar a la ciutat xais sense pagar els drets de con-

Les velles institucions de beneficència, com l'Hospital de Santa Caterina, havien estat transferides a la Diputació i eren d'àmbit provincial.

sums, i d'eximir aquells de l'obligació de sacrificar-los a l'escorxador municipal. L'alcalde reconegué que era veritat, però assegurà que només havien estat divuit caps, i que en contrapartida la banda militar els diumenges actuaria gratuïtament als passejos públics.

El frau comercial sovintejava. Ja l'abril de 1882 es volia posar “coto” a la “escandalosa defraudación” en el pes del pa, en molts llocs de venda. El setembre de 1883 l'alcalde, Francesc de P. Massa, multà diversos flequers. També el preu de les carns era considerat abusiu.

En un altre ordre de coses, hi havia conductes públiques considerades dignes de repulsa. El març de 1886, Pau Alsina demanà mesures contra els “abusos y escándalos” que, segons ell, tenien lloc el diumenge a la Rambla. Aquest mateix any, el mes

Les cases de prostitució s'arraulien a l'ombra de Sant Feliu i del Convent de les Caputxines.

de juny, s'informà que a les “casetes” de la Rambla Álvarez s'hi havien instal·lat “*botillerías y tabernas de baja estofa, en las cuales ocurren diariamente escenas de un género tan subido y se dan espectáculos tan poco edificantes*”, que calia prendre mesures. A començament de juliol continuaven els escàndols: “*Han llegado al colmo las escenas pornográficas que con escándalo del público tienen lugar en las casetas 4, 5 y 6*”. S'acordà, doncs, el desnonament dels arrendadors.

A desgrat del caràcter levític de la ciutat, la prostitució hi era una activitat ben coneguda. L'any 1891 es traspasà a l'Ajuntament el control higiènic de les “*casas de mancebía*”. La prostitució a Girona era sòrdida i arraulida als carrerons de la Pujada del rei Martí.

Tanmateix, l'any 1918 un grup de veïns del Mercadal, encapçalats pel rector, protestà al governador civil per l'existència de cases de prostitució als carrers de la Premsa i de la Sèquia.

Hi hagué alguns fets esporàdics molt més greus. Ens consta, per exemple, que a final del XIX un militar de graduació abusà d'una jove gironina.

Institucions assistencials

Algunes de les institucions benèfiques establertes a Girona, tot i tenir uns orígens força antics, havien estat transferides

a la Diputació, i doncs havien adquirit un àmbit provincial. Ens referim a l'Hospital de Santa Caterina i a l'Hospici.

Els serveis assistencials eren prestats, gairebé en exclusiva, per institucions religioses. Així, l'any 1878 les Germanetes dels Pobres s'establiren a la ciutat, i el 1880 començaren la construcció de la seva residència, a la carretera de Barcelona. La seva dedicació exemplar va mereixer sempre l'apreci dels gironins. També hi havia la comunitat de Servs de Sant Josep, vetlladores. Hem d'afegir-hi, encara, les Adoratrius, que acollien noies desvalgudes.

L'any 1909 constaven com a pobres, amb necessitat d'assistència, 170 persones. El catedràtic Jaume Sagrera impulsà la creació d'un centre d'acollida per a indigents, anomenat La Caritat, i més popularment La Sopa. Es constituí l'1 de març de 1910. De primer s'establí provisionalment a les Àligues, però l'any següent ja disposava d'uns locals propis a la plaça dels Lledoners.

D'altra banda, el gener de 1920, davant la greu situació creada als treballadors pel locaut patronal, que ja feia força setmanes que durava, l'Ajuntament acordà de crear, al Grup Escolar, un menjador per als alumnes més necessitats. Passada la crisi, el servei va consolidar-se, i prengué el nom de Cantina Escolar. Atenia 46 nens, 16 dels quals eren orfes.

Les Germanetes dels Pobres, establertes a la ciutat des del 1878, construïren una residència a la carretera de Barcelona, a primer terme a la foto de finals del XIX.

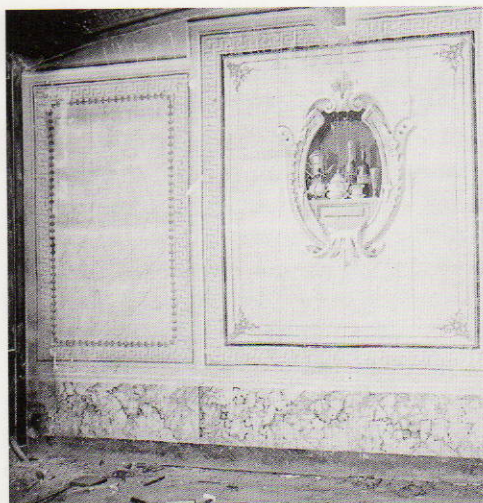

Els governadors civils

EN el període de la Restauració, el governador civil era una figura clau del sistema; en primer lloc perquè era la màxima autoritat i la representació del Govern a la província, amb una especial responsabilitat respecte a l'ordre públic, però també, ben sovint, perquè era el delegat polític del partit governant i qui controlava les eleccions. Aquest aspecte, gens menystenible, és molt clar, sobretot en el darrer terç del segle XIX.

Una primera constatació: només un o dos d'ells era gironí (Fernando de Moradillo, 1881, i Antoni Mataró, 1890). I els que eren catalans es poden comptar amb els dits d'una mà: podem esmentar Bernardo Amer (1905), Josep Matheu (1915), Josep Estruch (1917) i Ricard Terrades (1919). Tot un paradigma del divorci entre l'Estat i els catalans.

D'altra banda, a la nostra província els governadors tingueren normalment un mandat molt breu. Concretament, del 1875 al cop militar de Primo de Rivera, el 1923, es compten 57 nomenaments. Per tant, de mitjana, resultaria una estada de menys d'un any. Aquesta brevetat de la permanència a Girona s'explica, en bona part, per les mateixes vicissituds dels governs de l'Estat, però també perquè la demarcació de Girona era considera poc atractiva, allunyada de la capital política. Era valorada només com una destinació

*Decoració del govern civil
a l'ex-convent del Carme,
seu també de la Diputació*

transitòria, una simple plataforma per a càrrecs de més consistència i prestigi.

En alguns casos, els governadors ni tan sols prengueren possessió del càrrec, de tan fugaç com fou el seu nomenament. Per exemple, el 4 de gener de 1875 fou nomenat Francisco de A. Pastor, i el 19 del mateix mes, abans de poder assumir el càrrec, era destinat a Zamora. També fou extremadament breu el mandat de Saturnino Santos: només cinc dies de desembre de 1895. D'altra banda, Josep Estruch fou governador de Girona durant menys d'un mes (del 27 de maig al 21 de juny de 1917). Altres estigueren al capdavant de la província escasses setmanes, com ara Arturo Zancada (del 4 de febrer al 20 de març de 1887), Mariano Guillén (del 30 de desembre de 1896 al 31 de gener de 1897), Juan Antonio Perea (entre el 23 de novembre de 1904 i el 19 de gener de 1905) i Antero de Irazoqui (només tres mesos del 1915, de setembre a desembre).

En aquest sentit, el mandat de Joaquín Ma. de Lagunilla, que fou nomenat el 24 de juny de 1876 i va romandre en el

càrrec fins al 18 de febrer de 1881, en què presentà la dimissió, això és, gairebé cinc anys, és excepcional.

Aquest darrer cas ens il·lustra, també, del caràcter polític del càrrec: Lagunilla presentà la dimissió perquè s'havia format un nou govern, presidit per Sagasta. Una situació similar va viure, per exemple, Antonio Lasierra, que prengué possessió del càrrec el 13 de novembre de 1883 i dimití el 19 de desembre del mateix any, a causa de la caiguda del ministre de la Governació, Moret.

Alguns governadors exerciren el càrrec amb meticulositat funcional, i amb constants interferències en la vida municipal. El cas més emblemàtic d'aquest comportament és el de Ricardo Ayuso, puntimirat i ordenancista. Ben sovint els governadors adoptaven un to autoritari, enèrgic; especialment, és clar, quan hi havia problemes d'ordre públic.

Els governadors exerciren una funció de tutela sobre el municipi. No era excep-

cional que presidissin alguna sessió del Consistori gironí. Cal tenir present que l'alcalde era nomenat per Reial Ordre, durant gairebé tot aquest període, i que en definitiva depenia del governador. També el president de la Diputació estava supeditat al governador civil. Tanmateix, amb la irrupció del catalanisme i la reorganització dels republicans, les corporacions locals adquiriren un grau més alt d'independència política.

D'altra banda, sovintejaren en aquesta època les declaracions d'estat de guerra o d'excepció. Esmentem, per exemple, les del 3 de maig de 1890 i del 13 de juny de 1892; la de l'any 1916, arran de la vaga dels ferroviaris; etc.

Els governadors civils representaven el Govern a la província. D'ells depenia l'ordre públic i la designació de l'alcalde de la ciutat, que era de nomenament Reial. A la foto, Alfons XIII, l'any 1904, a les escales de la catedral.

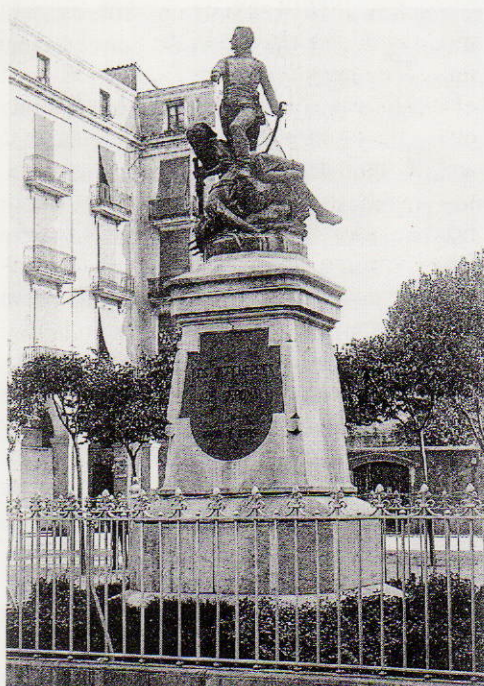
Les eleccions

LES diverses eleccions que van tenir lloc durant aquest període hem d'emmarcar-les necessàriament en dos contextos diferents. D'una banda, hi ha les que es feien sota un sistema electoral censatari, i aquelles altres que se celebraran per sufragi universal masculí.

En efecte, la Llei electoral de desembre de 1878 establia el sufragi restringit. En definitiva, pretenia assegurar el poder als propietaris i als "il·lustrats" (professions amb titulació acadèmica). El bipartidisme a Espanya no responia a cap realitat socio-econòmica, era una pura invenció. D'aquí que per fer viable el sistema es consolidés el caciquisme. Era la falsificació metòdica com a sistema polític-electoral.

El districte electoral de Girona agrupava vint-i-tres municipis, i poc més de 40.000 habitants. En aquest districte electoral, durant el primer període de vot censatari el mecanisme d'alternança política funcionà a la perfecció. Hi havia una total congruència entre el Govern convocant a les urnes i els resultats electorals.

Aquesta perfecta sintonia es produí al llarg de les quatre eleccions generals: en les convocatòries d'abril de 1879 i de 1884, el diputat gironí fou del partit conservador; en les d'agost de 1881 i d'abril de 1886, del partit liberal o fusionista. Els diputats gironins elegits van ser Pelagi de Camps, pel partit conservador, i Joan Fabra i Floreta, pel partit liberal. Subratlem que el primer

El senador Ferran Puig, industrial i financer, va regalar l'any 1894 el monument als "Defensors de Girona el 1808 i 1809", obra d'Antoni Parera.

era, l'any 1875, el major contribuent per territorial de la província, amb 13.380'24 pessetes. Com a senador actuà amb molta dedicació Ferran Puig, a qui es donà el títol de "*senador predilecto*". L'Ajuntament va posar el seu nom a un tram del carrer Ronda, en reconeixement a la seva tasca en pro de la ciutat, ja l'any 1891.

Entre els màxims exponents provincials del partit conservador, hem d'esmentar també el comte de Foxà, Albert Camps i Armet, i el marquès de Robert. La figura clau del partit liberal, i també la que encarna amb més justesa el caciquisme a Girona, era Jaume Roura, de Llagostera. A la ciutat de Girona tenia també un gran predicament, en els afers del partit liberal, Joaquín Ruiz Blanch, administrador de Correus i director de *La Lucha*.

L'any 1890, Práxedes Mateo Sagasta modificà la llei electoral i establí el sufragi universal masculí. A partir d'aquell moment el districte gironí va donar uns resultats electorals ja no necessàriament coincidents amb el signe del Govern convocant. Aquesta constatació ens assenyalava que els mecanismes caciquils, a Girona, no eren decisius. El caciquisme, en canvi, va perviure fonamentalment a les zones rurals. De fet, en la primera convocatòria amb sufragi universal masculí, el febrer de 1891, la ciutat de Girona votà majoritàriament un diputat republicà, tot i que en el conjunt del districte vencé el candidat conservador. En les convocatòries ulteriors s'imposà sempre un representant del partit liberal: el març de 1893; l'abril de 1896; el març de 1898 i l'abril de 1899 i de 1901.

Amb el canvi de segle, el panorama polític català i gironí també va variar significativament. En efecte, a Girona, el republicanisme federal s'havia reorganitzat i tenia una nova embranzida. D'altra banda, el regionalisme havia optat clarament per l'acció política. Hi hagué, per tant, la presència dels militants de la Lliga Regionalista. La lluita electoral es polaritzarà, fonamentalment, entre aquestes dues opcions. Això no vol dir, és clar, que no presentessin candidats també els partits dinàstics, en les seves diverses faccions. Fins i tot el carlisme participà en la contesa electoral.

Les opcions majoritàries, les que es discutien la representació efectiva, van ser les republicanes i les regionalistes. Estadísticament, a més, en surten guanyadors els republicans. Al llarg de vint anys, del 1903 al 1923, els electors foren convocats deu vegades a les urnes. D'aquestes convocatòries, quatre van ser guanyades pels republicans (1905, 1907, 1914 i 1916), tres per la Lliga Regio-

nalista (1918, 1920 i 1923), dues pel partit monàrquic conservador (1903 i 1919), i una sola vegada pels carlins (1910). Aquesta proporció, amb els matisos que calgui, ens assenyalava força fidelment la implantació de les diverses opcions.

Caldria remarcar que el comportament electoral de la ciutat no coincidí pas sempre, ni molt menys, amb el del districte. En aquest sentit, la ciutat es presenta com a força més republicana que no el districte. Concretament, d'aquestes deu convocatòries, el candidat republicà vencé en vuit, i només en dues el representant de la Lliga.

D'aquest conjunt d'eleccions, val la pena de subratllar les de 1914 i 1916, que van ser les més renyides i polèmiques. El resultat de les de 1914 ens donen una aproximació a la igualtat de les forces polítiques: en sortí vencedor el candidat republicà, Eduardo Fernández del Pozo y del Río (a qui els adversaris motejaren com "Humedades"), amb 2.868 vots, seguit del candidat de la Lliga, Santiago Masó, amb 2.862 vots. El tercer contendent era Dalmau Iglesias, del partit carlí, que va treure 2.461 vots.

En les eleccions de 1916 revalidà l'acta Fernández del Pozo, però sota sospita de frau electoral i amb gran escàndol.

A partir d'aquest any, tanmateix, els candidats de la Lliga serien els guanyadors (amb l'excepció de 1920). S'havien trencat les relacions, fins aleshores més o menys cordials, entre regionalistes i carlistes. Els partits dinàstics estaven en franca davallada. L'hegemonia del catalanisme conservador seria ja patent. També a Girona.

*Joaquim Ruiz Blanch,
director
de la Lucha,
i influent membre
del partit liberal.*

L'ascensió del catalanisme polític

A Girona el catalanisme estava restringit a un moviment cultural, d'élite. Era una expressió literària i prou, una posició sentimental, present sobretot en les classes mitjanes i intel·lectuals, bàsicament de Barcelona. A Girona era l'orientació predominant entre els capdavanters de *La Asociación*, la generació que hem anomenat "els homes de *La Revista de Gerona*", però es mostrava més atemperada encara que en els seus homòlegs barcelonins, com posa de relleu la timidesa en l'ús del català.

Tanmateix, a partir de 1881 alguna cosa canvia. Valentí Almirall trencà amb el federalisme doctrinari de Pi i Margall i formulà les bases d'un catalanisme modern, positivista, laic. Creà, a més, el Centre Català. És en aquest marc que cal situar el *Memorial de Greuges* (1885) i la defensa del proteccionisme i del dret català. L'únic signant gironí del document vindicatiu fou Ferran de Camps. La polèmica respecte al dret tingué força ressò a la ciutat, sobretot, lògicament, entre la gent de lleis. Sabem que ja l'any 1881 la "Junta de lletrats gironins" va dividir-se entre defensors i detractors de la unificació del dret a Espanya.

L'any 1888, amb motiu de l'Exposició Internacional de Barcelona, el grup de la Lliga de Catalunya prengué la iniciativa de presentar un *Missatge a la Reina Regent*.

Com a representants de Girona, el signaren Joan Bta. Ferrer, Joaquim d'Espona i Enric Claudi Girbal. En aquest context, no deixa de ser molt significatiu que en la sessió municipal del primer de juny de 1888 el regidor republicà Joan Porredon declarés que "*como catalanista hablará catalán siempre que se vea obligado a usar de la palabra*". És la primera notícia que tenim sobre la reivindicació del català en les institucions gironines.

L'any 1891 es creà a Barcelona la Unió Catalanista, encara en una línia de catalanisme idealista, i conservador, però amb un propòsit proselitista, d'estendre's per tot Catalunya. L'any 1892 la Unió Catalanista, en assemblea, aprovà les anomenades *Bases de Manresa*. Com a delegats de Girona, hi consten Joaquim Riera i Bertran, Joaquim Botet i Sisó, Joaquim d'Espona, Joan Bta. Ferrer i Enric C. Girbal.

L'any 1894 es fundà el *Centre Catalanista de Girona i sa Comarca*, presidit per Joaquim Botet i Sisó (que havia estat un dels fundadors de *La Renaixença* i creador també del periòdic *Lo Geronés*; el 1896 pronuncià la conferència "La formació de la Nacionalitat catalana"). En el *Centre Catalanista* s'hi agruparen Josep Morató, Joan Vinyas, Joan Bta. Torrella, Esteve Forest, Juli Laverny i Pere Ramió, entre altres. Del seu si sorgí també la Joventut Catalanista. L'any 1897 se celebrà a la ciutat l'assemblea de la Unió Catalanista.

En tot cas, el catalanisme començava a atreure cada dia més sectors joves, i es féu més pronunciada la seva tendència vers la política. També el carlisme era sensible a aquestes inquietuds, i alguns sectors subratllaven amb èmfasi la defensa del foralisme. El catalanisme, a més, recollia l'aportació de sectors catòlics conservadors desvinculats del carlisme. El catalanisme apareixia com una possibilitat de superar el sistema polític artificios, tot basant-se en la configuració tradicional de la societat.

Amb la guerra de Cuba, el catalanisme s'afermà. Cal dir que la majoria de forces polítiques i socials preconitzaren la guerra, amb retòriques manifestacions de patriotisme exaltat. Girona tampoc no s'escapà d'aquest clima apassionat. Només els catalanistes i els federalistes en discreparen obertament, preconitzant vies polítiques per resoldre el llarg i sagnant contenciós amb Cuba. L'espectacular derrota de l'armada espanyola els donà finalment la raó. Tot Espanya, després de la consternació inicial, entrà en crisi. La derrota bèl·lica, amb la liquidació de les darreres colònies, esdevenia símbol d'una crisi molt més general, de tot el sistema, de la societat.

A partir d'aquest moment el catalanisme esdevingué una referència obligada. La burgesia catalana s'implicava en la política activa. En sorgia la Lliga Regionalista de Prat de la Riba.

Aquesta nova situació va tenir una traducció molt concreta a Girona. Sobretot amb el debat sobre l'ús del català a l'Ajuntament. S'encetà el novembre de 1899 quan l'alcalde, Manuel Català, va denegar al regidor carlí Pere Ramió el dret a usar el català en les sessions de la Corporació. Un grup reduït de membres del Centre Catalanista convingueren a donar suport, des del públic, al regidor i provocaren un cert enrenou, amb el consegüent desallotjament del saló i alguns altres incidents. Finalment a proposta del regidor Vicens Carreras, del mateix grup conservador de l'alcalde, es va decidir, per unanimitat, permetre l'ús oral del català. Tanmateix, el castellà, continuà essent predominant a l'Ajuntament, i no va ser sinó paulatinament que el català esdevingué la llengua d'ús corrent. El català com a llengua escrita no seria admesa fins al gener de 1916, i encara dificultosament.

A la Diputació provincial, aquest mateix tema es plantejà molt més tard, concretament el 7 de maig de 1903. Fou el diputat catalanista Prim qui va obrir el foc,

i trobà el suport del tradicionalista Pere Llosas; en canvi, s'hi van oposar el diputat Noguera i el president, Josep Puig, el qual, més que adduir raons polítiques, convertí la qüestió en un afer de delicadesa i de tracte. Els defensors del català cediren a aquests arguments personals. De fet, doncs, no va ser fins a 1910, essent president el republicà Isidre Rius, que la institució provincial no va acceptar l'ús oral del català.

Aquestes notícies ens assenyalen els avenços, i els límits, del catalanisme a Girona. En el tombant de segle, doncs, el catalanisme polític havia esdevingut el corrent més dinàmic i amb millors perspectives de futur, el més engrescador. Però la inèrcia dels vells partits dinàstics era encara poderosa.

Malgrat l'ascensió del catalanisme, la vida política gironina estava regida encara per molts tòpics espanyolistes. A la foto, inauguració l'any 1909 del monument als herois dels Setges, erigit sobre la muralla del baluard de Sant Francesc.

El Modernisme a Girona

A principi de segle es produí a Girona un important per bé que minoritari esclat cultural. Aquesta "revolució cultural", tal com l'anomena Alan Yates, va ser portada a terme pel nucli de joves aplegats al voltant de les revistes L'Enderroch (títol ben significatiu) i Vida. Aquests joves es van alinear amb les propostes inconformistes i rupturistes del modernisme, entès no pas com una mera escola artística, sinó com a una posició ideològica, una actitud d'agitació cultural. Com a detentors d'aquesta proposta rupturista, ridiculitzen els "Certámenes" i la mateixa Revista de Gerona, la seva erudició positivista, el seu llenguatge romàntic i la seva indefinició lingüística. Els joves modernistes gironins volien una literatura indefugiblement catalana i moderna.

En els seus escrits i actituds vitals, hi trobem una conjunció d'elitisme, liberalisme, radicalisme i messianisme que prenia sentit, sobretot, en relació amb el conservador entorn social gironí.

Aquest renaixement cultural sorgí a Girona amb retard respecte a Barcelona, però aconseguí convertir la ciutat en el segon nucli cultural de Catalunya. Ja l'any 1901 van fer estada a Girona figures significatives del modernisme català, concretament Utrillo, Casas i, sobretot, Rusiñol. Santiago Rusiñol, efectivament, esdevingué un visitant assidu de la ciutat, i d'ell són conegudes facècies i relacions de tota mena, com la que mantingué amb el popular Pepet Gitano. De fet, un dels aspectes del modernisme era una certa tendència anarcoide, la vida bohèmia. En tot cas, Rusiñol conferí consciència de grup als joves modernistes.

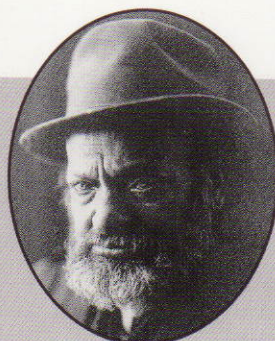
El període culminant del modernisme gironí abasta la primera dècada del segle. Es manifesta plenament l'any 1902 amb les dues revistes esmentades. Caldria precisar que el nucli de la revista Lletres i sobretot de Vida (dirigida pels germans Francesc i Antoni Viver) representava el sector confessional i més conservador, que desembocaria en la Lliga Regionalista. En canvi, el sector més iconoclasta, amb Prudenci Bertrana i Miquel de Palol, s'aplegà a L'Enderroch, i molts dels seus redactors anirien a parar a El Poble Català.

La plasmació de la ruptura respecte a la generació de La Revista fou l'organització, el mateix 1902, dels Jocs Florals de L'Enderroch, que l'any següent esdevenien ja els Jocs Florals de Girona; amb aquest nom es consolidarien, en successives edicions, fins al 1935.

Entre els principals components del grup gironí hi havia Xavier Montsalvatge i Iglésies (Olot, 1881-1921), que també, era pintor; Laureà Dalmau i Pla (Agullana,

Prudenci Bertrana, pintor i escriptor, representa l'impuls frustrat del modernisme gironí.

En "Pepet" Gitano, personatge popular gironí, partícep de la vida bohèmia de Santiago Rusiñol a la ciutat.

Miquel de Palol, somniador i rebel.

1886-Girona, 1969), metge i polític republicà; Josep Tharrats (Girona, 1886-Barcelona, 1976), el més jove del grup, poeta, autor d'innombrables sonets; Josep Morató (Girona, 1875-Barcelona, 1918), periodista, redactor en cap de La Veu de Catalunya i escriptor; Didac Ruiz, metge, director del Psiquiàtric de Salt; controvertit i polèmic, escriví amb Prudenci Bertrana *La locura de Álvarez de Castro*, obra desmitificadora. Joaquim Pla i Cargol (Girona, 1882-1978), erudit i publicista. Els germans Francesc i Antoni Viver, capellans. I finalment, Romà Jori, periodista.

Referència especial mereix Miquel de Palol (Girona, 1885- 1965), com a poeta simbolista, publicà *Roses* (1905) i la novel·la *decadentista Camí de llum* (1909). Fou marginat per l'ascensió del noucentisme. Sobresurt la seva autobiografia, *Girona i jo*.

Qui millor representa el modernisme gironí, però, és Prudenci Bertrana (Torredrà, 1867- Barcelona, 1941). Era el de més edat del grup, home solitari. Inicialment es dedicà a la pintura, i encetà la seva producció literària ja madur, als 35 anys. Hagué de conjuminar-la amb el periodisme, tanmateix, per tal d'obtenir uns ingressos mínims. De fet, Bertrana visqué en la penúria. Sobresurten algunes obres seves molt vinculades a Girona, com *Josafat* (1906), novel·la centrada en personatges tenebrosos, amb els voltants de la catedral com a escenari, i *El vagabund*, gairebé una autobiografia dels seus anys gironins. A Girona dirigí *Ciudadania*. Aïllat i fatigat, i mal vist per la benpensant societat gironina, que estava escandalitzada pels seus escrits, l'any 1911 es traslladà a Barcelona. En realitat, la seva fugida, a part de ser un exponent de l'ambient poc tolerant de la ciutat, qüestionava la possibilitat de viure dignament de la cultura. És a dir, plantejava els límits del mercat cultural gironí, l'estret marge que la ciutat oferia a la professionalització dels intel·lectuals i artistes.

Així doncs, el modernisme gironí fou un impuls frustrat. El conservadorisme social no estimulava la renovació cultural. Marginats i aïllats, els modernistes es veieren obligats a marxar a Barcelona, o a restar a Girona sense gaire incidència. El mateix any 1911, en què significativament Prudenci Bertrana abandonà Girona, fou l'any que a la ciutat triomfà ja plenament el noucentisme.

L'enderroc de les muralles

L'AUTORITZACIÓ per enderrocar les muralles és del 7 de maig de l'any 1895. Va desfermar una gran eufòria a la ciutat: "¡Abajo las murallas! ¡Viva Gerona!".

L'enderrocament efectiu de les muralles, però, va començar l'any 1901, en el sector del Pes de la Palla i del Portal de l'Àngel, i van continuar l'any 1902 amb els trams corresponents a les muralles de l'Areny i del portal d'en Vila, a banda i banda de l'Onyar. El 1903, amb l'enderrocament d'unes cases que obstruïen la via pública, es configurà la Rambla Verdaguer, nom que substituiria l'antic del Pes de la Palla. Al mateix sector, encara, el 1904 són derrocades unes altres edificacions, que donaren lloc a la plaça Verdaguer.

Més complex va ser el llarguíssim contenciós amb l'exèrcit per tirar a terra la muralla del Mercadal i el conjunt de baluards que la completaven. De fet, el procés va durar fins a l'època de la Segona República.

Pel que fa a la muralla estricta del Mercadal, ja els anys 90 del segle passat s'hi havien fer obertures provisionals. Finalment, l'any 1901 s'enderrocà un tram de muralla entre la plaça de la Inde-

pendència i el carrer del Nord. A poc a poc van anar essent enderrocats tots els altres panys de muralla, fins a quedar oberta la Gran Via de Jaume I.

L'any 1909 es va demolir el Portal de França, al barri de Sant Pere, i l'any següent es va eixamplar el portal de Sant Daniel.

En canvi, els baluards van provocar fortes discrepàncies entre l'Ajuntament i el Ram de Guerra, pel fet que deslliuraven solars edificables. L'Ajuntament defensava la retrocessió dels terrenys. Una comissió municipal es traslladà a Madrid per negociar el tema, i el resultat va ser el permís per enderrocar el que restava de la muralla del Mercadal i la *Ley de Cesión de Baluartes*, del 27 de maig de 1908.

Aquesta disposició legal establia que el baluard de la Santa Creu fos cedit com a compensació per les despeses de demolició de les muralles, i que el baluard de Figuerola es permutés amb l'edifici de les Àligues; en canvi, els altres tres baluards (del Governador, de Santa Clara i de Sant Francesc), junt amb la caserna de Sant Francesc i la lluneta de Bournonville, havien de vendre's per sufragar la construcció de noves casernes. Com que no es va avançar en l'execució d'aquestes previsions, els tres baluards esmentats continuaren ocupats per l'exèrcit.

El juny de 1912 la llei de cessió dels baluards va ser reformada. Ara s'establia que fos el Ram de Guerra que vengués els solars dels baluards, i que l'Ajuntament complementés el necessari per a la construcció de les noves casernes.

La Gran Via i el barri del Mercadal. A la dreta, encara per enderrocar, el baluard del Governador.

Els baluards continuaren en peu. El contenciós no es resolldria fins a la proclamació de la Segona República.

Sobre el solar del baluard de Figuerola s'hi edificà el cinema Coliseo Imperial, segons projecte de Martí Sureda i Deulovol, que no respectà el disseny de la plaça de la Independència traçat pel seu pare; també el cinema Albèniz, l'any 1923; i es formà el passeig Canalejas al costat de l'Onyar (urbanitzat el 1914), que s'unia al nucli antic pel nou i esvelt pont d'en Gómez (1915). Sobre una altre parcel·la s'hi va aixecar, l'any 1924, l'edifici de Correus.

L'enderrocament de la muralla, a la foto el sector del baluard de la Santa Creu, donà origen a la Gran Via.

En els terrenys que ocupava l'antic baluard de la Santa Creu, s'hi va construir l'any 1909 el grup escolar Joan Bruguera.

En establir-se a Girona l'any 1917 un nou batalló d'artilleria, l'Ajuntament va haver d'habilitar el mercat de bestiar –edificat feia només cinc anys al sector del baluard de Sant Francesc– com a nova caserna (anomenada del General Mendoza), cedida a precari.

L'Eixample

GIRONA es trobava constrenyida, encara, per tot el recinte emmurallat, que obstaculitzava l'expansió de la ciutat vers el pla. Cal dir que ja el febrer de 1882 Manuel Almeda exposà la necessitat d'“*estudiar el proyecto de ensanche en las afueras de esta ciudad*”. El febrer de 1890 foren els mestres d'obra Josep Martí i Josep Saurí els qui van demanar a l'Ajuntament que convoqués “*a concurso público la presentación de un proyecto de ensanche*”.

El 18 de novembre de 1891 se sol·licità al ministre de Foment autorització “*para*

proceder al levantamiento del plano de ensanche de esta ciudad”. No fou, però, fins al 1892 que l'Ajuntament convocà un concurs per redactar el projecte d'eixample. Les bases del concurs, tanmateix, van haver de ser objecte de negociació amb el ministeri, i no van ser aprovades fins al 14 de febrer de 1896. L'equip d'arquitectes giro-nins Víctor Betrí i Francesc de P. Oliver manifestà interès per participar en el concurs, però finalment no ho féu, i va quedar com a únic concursant l'arquitecte de Vilafranca del Penedès Eugeni Campllonch, el qual enllestí el projecte l'any 1897.

La seva proposta es basava en l'obertura de l'actual Gran Via, en els terrenys de la muralla del Mercadal, que serviria d'enllaç entre l'antic recinte urbà i les noves zones a urbanitzar. Les bases del concurs establien que calia planificar una àrea de creixement per als cent anys següents. Els càlculs d'Eugeni Campllonch, en aquest aspecte, foren absolutament erronis. Partint del creixement mitjà anual d'aquells anys, preveia un augment de població de només quatre mil persones. Féu, per això,

Sector Figuerola de l'Eixample, en una foto de l'any 1915.

*Carrer de Ronda,
a l'Eixample de la Mercè.
A l'esquerra, edifici
de les Adoratius*

un projecte molt esquitit, pensat per a una Girona de vint mil habitants.

Les bases també establien que havia de resoldre la connexió de Girona amb els municipis de l'entorn. El projecte, però, no contemplà aquest aspecte. Tam-

poc no va enfrontar-se amb valentia a les barreres que representaven les línies ferroviàries.

L'eixample havia d'emplaçar-se, necessàriament, entre els baluards de Figuerola i de la Mercè, al carrer del Carme. A Eugeni Campllonch aquesta delimitació li semblà correcta, i considerarà que fins i tot hi havia excés d'oferta de superfície edificable. El seu projecte preveia dos sectors, que conflueixen a la plaça Marquès de Camps. Un dels sectors era l'anomenat Eixample de la Mercè, i comprenia la urbanització delimitada per la carretera de Barcelona, el carrer de la Creu i la Rutlla. Va deixar de banda la zona dreta de l'Onyar, això és, els carrers del Carme-Vista Alegre. El segon sector, l'Eixample de Figuerola, estava delimitat per la ronda de Ferran Puig i el curs del Güell.

El pla Campllonch, doncs, era un pla escarransit, que es va mostrar absolutament insuficient, com per exemple en l'amplada dels carrers, jerarquitzats des d'un màxim de 25 metres (la Gran Via) fins als 10 metres. Tampoc no preveia cap plaça, ni cap espai verd; es considerava que la Devesa ja era més que suficient. La previsió d'equipaments hi era igualment

negligida. Els únics equipaments que preveia foren l'escorxador, el mercat d'abastaments (sobre solars del baluard del Governador) i el mercat de bestiar.

En canvi, incloïa algunes mesures d'infraestructura urbana absolutament necessàries, com ara el sistema de clavegueram, tema obsessiu per raons sanitàries; i també una millora del servei d'aigües potables.

L'Eixample, en definitiva, si bé possibilitava un creixement de la ciutat mínimament ordenat, fou molt tímid i poc definit. Era deficient en la connexió tant amb la ciutat històrica com amb els municipis veïns. Les seves previsions de futur eren errònies. Era poc nítid, en tant que el disseny era ortogonal, però també tenia trets del model radial, gravitant a la plaça Marquès de Camps.

No va ser, amb tot, fins al 3 de desembre de 1909 que el Govern va aprovar aquest Eixample gironí. Els anys passats entretant obligaren a fer-hi alguns ajustaments i millores, projectats per l'arquitecte municipal Martí Sureda i Vila. L'any 1910 ja estava tot en regla. L'ocupació efectiva es féu molt lentament, en consonància amb el ritme apàtic de la demografia gironina.

L'arquitectura i l'urbanisme

GIRONA, els primers vint anys de segle, tingué més dinamisme demogràfic que no el darrer terç del XIX. Amb tot, el creixement de la ciutat persistí en uns nivells molt discrets.

Proseguí, així, la lenta expansió seguint els eixos que ja havien estat assenyalats. La plaça Marquès de Camps va esdevenir la zona més dinàmica de la Girna contemporània. De fet, el creixement urbanístic responia fonamentalment a la mera conjunció dels interessos de la propietat amb una certa necessitat d'expansió. No hi havia poderosos impulsos industrials, ni una burgesia emprenedora. Les limitacions de l'Eixample van ser, encara, agreujades pel desordre de les construccions.

Per això l'Eixample, i el conjunt mateix de la ciutat, no presenta edificis gaire significatius. Potser el més emblemàtic, representatiu en tot cas de la capitalitat administrativa, és l'edifici de Correus i Telègrafs. Es tracta d'una obra dels arquitectes Eusebi Bona i Enric Catà, amb escultures de Frederic Marés, inaugurada l'any 1922. (Val a dir que va ser preferit, en un concurs d'avantprojectes, al que presentà Rafael Masó).

També cal ressenyar, dins aquesta referència a l'obra pública, el Grup Escolar, i l'Escorxador, obres ambdues de l'arquitecte municipal Martí Sureda; i encara, l'habilitació amb un caràcter semipúblic de La Caritat, a la plaça dels Lledoners, de Roca Pinet.

*Xalet Juandó,
obra d'Isidre Bosch*

Tot amb tot, l'obra més valuosa és, innegablement, la de Rafael Masó. Segons Joan Tarrús, "les obres de Masó compreses entre el 1912 i el 1922 mereixen ser incloses definitivament en la història de l'arquitectura europea del primer quart de segle". Esmentarem com a significatives la Farinera (1910-11) i la casa Teixidor (1918-1922) i la casa Gispert Sauch (1921-1923). També es deu a Masó la tàpia del cementiri (1918).

Altres obres arquitectòniques de vàlua són les destil·leries Regàs (1908) i Gerunda (1912-13), d'Enric Catà, ambdues al Pont Major; La casa Norat (1912-13), de Roca Pinet, a la Rambla; i el xalet Juandó (1910), d'Isidre Bosch.

Per contra, la ciutat va veure's desposseïda de l'església del Pilar, del segle XVI, que fou desmuntada i traslladada a Sant Hilari Sacalm pel marquès de Pallejà.

El 7 de novembre de 1909 s'inaugurà el monument "als defensors dels Setges", aprofitant restes del baluard de Sant Fran-

cesc; és el popular “monument del lleó” que es troba a l'actual plaça del Mercat.

Uns anys després, el 1912, s'inauguraren unes àmplies naus per al mercat del bestiar, però posteriorment foren ocupades per un destacament d'artilleria. En relació amb aquest quarter, s'escau esmentar que l'any 1921 s'adquiriren uns amplis terrenys, d'uns 25.000 m², per destinar-los a la construcció de les casernes. Eren uns terrenys aleshores molt allunyats de la ciutat, al costat de la carretera de Barcelona i del carrer Emili Grahit.

Des d'una altra perspectiva, cal assenyalar que la ciutat històrica recobrà actualitat. Sorgí una nova consciència del valor patrimonial del barri vell, considerat en el seu conjunt. Ja no es tractava de conservar només els edificis monumentals, sinó de preservar el conjunt històric. Era una percepció totalment nova, oposada a la que havia predominat el darrer terç del segle XIX.

Aquest canvi de sensibilitat aflorà polèmicament l'any 1916. En efecte, la Diputació pretenia restaurar el Palau del Vescomtat, casa dels Agullana, per habilitar-lo com a seu de la Corporació. Tanmateix, la planificació urbanística obligava a recular la façana de l'edifici alguns metres, perquè s'adequés a la nova alineació del carrer, aprovada el 1885. La qüestió esdevingué motiu de forta controvèrsia. Rafael Masó va ser el màxim defensor de la conservació íntegra de l'edifici, i trobà suport en Jeroni Martorell, des del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments de la Mancomunitat. El gener de 1918 la casa Agullana era declarada monument arquitectònic a conservar.

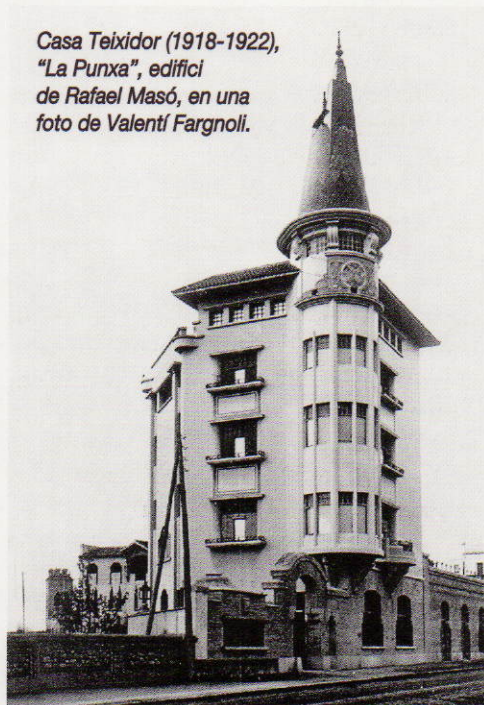
Una situació similar va plantejar-se amb la restauració de la casa Pérez Xifra, palau de Caramany. També va aconseguir-se, l'any 1918, que fos declarada monument històrico-artístic.

El problema de fons, però, persistia; perquè la gran majoria de carrers del barri

històric continuaven afectats per les reformes d'alineacions aprovades el darrer terç del segle XIX. Va ser novament Rafael Masó qui va desencallar el tema. Des del seu càrrec de regidor, en representació de la Lliga, va promoure una comissió per revisar les alineacions. La comissió, formada per regidors, arquitectes i representants de turisme, va emetre un informe que anul·lava bona part de les noves alineacions. Aquest informe fou aprovat per l'Ajuntament el febrer de 1922.

Girona, així, i gràcies a la poca empenya constructora, va poder conservar el centre històric. Ara s'imposava ja un nou criteri urbanístic, respectuós no només amb els monuments aïllats i excepcionals, sinó amb el conjunt urbà. Com una ratificació d'aquest gir, el 1922 la plaça d'arquitecte municipal, vacant per la dimissió de Martí Sureda, va ser ocupada per Ricard Giralt Casadesús. S'obria tot un nou període per a l'urbanisme gironí.

*Casa Teixidor (1918-1922),
"La Punxa", edifici
de Rafael Masó, en una
foto de Valentí Fargnoli.*

El Noucentisme a Girona

El noucentisme, nova orientació cultural que havia triomfat a Barcelona ja el 1906, a Girona no va quedar plenament implantada fins a l'any 1911. Significativament, els Jocs Florals d'aquest any foren presidits per Eugeni d'Ors, i hi foren premiats Carles Riba, Josep Carner, Jaume Bofill i Mates, Llorenç Ribera, Miquel Ferrà i el gironí Rafael Masó.

De fet, Rafael Masó (Girona, 1880-1935) esdevingué el més significatiu i influent capdavanter de la cultura gironina. Amic de Josep Carner i de Jaume Bofill i Mates, representa plenament el noucentisme a la ciutat, amb tot el seu afany de civilitat i d'ordenació. El noucentisme defugia l'excés i buscava l'equilibri classicista.

A Girona es bastí també, encara que amb una realització mediocre, com corresponia a la seva vida econòmica i social, un programa cultural i ciutadà. El fruit més aconseguit i més representatiu, per bé que massa breu, va ser la creació de la societat Athenea (1913-1917), en un edifici de Masó mateix. Athenea era un centre cultural difusor dels postulats noucentistes. La junta era presidida per Francesc Montsalvatje, però l'autèntic promotor era Rafael Masó. El caràcter moderat de l'associació es fa patent amb la presència, com a vocal de la junta, de Mn. Josep Pou. Durant els seus quatre anys de vida, la societat organitzà moltes i molt diverses activitats: exposicions, conferències, concerts,... Athenea donà un suport explícit al noucentisme. Hi pronunciaren conferències personalitats tan significatives com Eugeni d'Ors, Puig i Cadafalch, J. Llongueras...; i hi llegiren la seva obra poètica Josep Carner, Jaume Bofill, Llorenç Ribera, López-Picó,... L'entitat era sostinguda amb les aportacions dels socis, bàsicament de la burgesia progressista.

Cal dir, amb tot, que l'obra ordenancista de la Mancomunitat tingué a la ciutat una incidència directa mínima. Potser cal esmentar, en aquest sentit, la creació l'any 1920 de la Biblioteca Popular per a la Dona.

A la ciutat, d'altra banda, hi havia altres propostes culturals; propostes que en part coincidien amb els postulats del noucentisme i en part en divergien. En tot cas, el seu marc de referència no era el programa de la Lliga Regionalista, ni el catolicisme conservador, sinó que s'aixoplugaven a les planes d'El Autonomista.

Rafael Masó, arquitecte i poeta, màxim impulsor del noucentisme a Girona.

Eren uns corrents minoritaris, potser dispersos, però amb alguns noms significatius, com Carles Rahola, Cassià Costal o el republicà Miquel Santaló.

Ja al final del període, i en aquesta mateixa línia, tingué lloc la fundació, el 12 d'octubre de 1922, de l' Ateneu, promogut precisament per Cassià Costal, Josep Junquera, Joaquim Pla i Carles Rahola. L'Ateneu va desenvolupar, sota la presidència de Rahola, una gran i meritòria activitat. L'any 1923, per exemple, hi donaren conferències Lluís Nicolau d'Olwer, Tomàs Garcés, Eugeni d'Ors, Rovira i Virgili, Gaziell i Bosch i Gimpera, entre d'altres.

En l'àmbit de les lletres, el noucentisme gironí es reflecteix en l'obra poètica del mateix Rafael Masó. També cal esmentar l'aportació del malaguanyat poeta Joan Badia (Girona, 1899-1923), amb les obres pòstumes El pecat de la novícia i altres contes i Poemes de Girona.

Tot i estar allunyat de la seva ciutat natal, i malgrat que era força més gran que els noucentistes estrictes, no hem d'oblidar Joaquim Ruyra (Girona, 1858-Barcelona, 1939). De fet, Ruyra va ser considerat pels noucentistes com un autèntic mestre. A ell es deuen les millors pàgines de la literatura catalana d'aquests anys. Un dels escenaris de les seves narracions fou Girona. Concretament, Primer llustre d'amor i La fi del món a Girona són dues notables narracions ambientades a la ciutat.

També Carles Rahola (Cadaqués, 1881-Girona, 1939), tot i haver-se iniciat a la literatura en el marc del modernisme, ha de ser incorporat plenament a la desclosa cultural d'aquests anys. De fet, les seves primeres obres, com El llibre de l'August Alzina (1910), tenen el caràcter modernista que es respirava en el nucli que ell havia freqüentat. Però posteriorment la seva prosa adquireix un to noucentista, i s'inclina cap als estudis històrics. Igualment, en l'àmbit de la investigació històrica, hem de recordar Joan Bta. Torroella (Girona, 1873-1929), especialment per la seva obra L'estudi general o universitat literària de Girona (1906).

Cal encara, per arrodonir aquestes ratlles, esmentar algunes altres obres, com ara les del malaguanyat seminarista Xavier Carbó, mort el 1918, als vint-i-cinc anys; de Mn. Lluís G. Pla;

del també capellà Camil Geis; de Tomàs Roig i Llop, i fins i tot de Joan Mínguez.

Athenea (1913-1917) acollí les manifestacions dels noucentisme a Girona. A la foto hi velem exposada l'obra Desconsol de Josep Llimona

Les arts

ATHENEA, com a entitat difusora del noucentisme, va ser el marc d'importants exposicions d'artistes catalans del moment, com ara Xavier Nogués, J. Torres Garcia, Torné Esquiús, M. Gimeno i Josep Aragay.

També hi exposaren Cels Lagar i Mela Mutermilch. Cal tenir present que la ciutat havia esdevingut un motiu d'atracció per a molts artistes catalans. Girona acollí també durant uns anys, i fins a l'esclat de la Guerra Europea, un nucli d'artistes forans, entre ells la polonesa Mela Muter.

Oli "Vora del riu" (1914) de Mela Muter.

*Autoretrat, de l'any 1911,
de Valentí Fargnoli.*

D'altra banda, Rafael Masó promogué, molt en la línia del noucentisme, els oficis i arts aplicats. Incorporà a les seves obres arquitectòniques la ceràmica, el ferro forjat, els vitralls, l'ebenisteria, l'esgrafiat. Amb ell treballaren Adolf Fargnoli, els germans Lluís i Jaume Busquets, els ceramistes Coromina i Marcó, l'ebenista Pràtmans, el repussador Vallmajor,... Hi hagué una revitalització dels oficis; en fou tot un signe la galeria dels Bells Oficis, dels germans Busquets, a la Rambla.

És significativa, en aquest sentit, l'exposició del 1908 als locals de l'associació Foment de la Indústria i el Comerç de l'obra de Rafael Masó, Joan Bta. Corominas i Ricard Guinó; també, l'any 1918, l'exposició a les Galeries Laietanes, de Barcelona, d'artistes gironins, com Rafael Masó, Fidel Aguilar, Joan Coromina, Adolf Fargnoli, Vallmajor,...

Una consideració especial mereix el malaguanyat Fidel Aguilar (Girona, 1894-1917), l'escultor noucentista que, segons Enric Marquès, és inconfundible, amb una obra molt personal. Fidel Aguilar, que

“podia haver estat l'artista de Girona més universal”, esdevingué, per la seva mort prematura, “el paradigma del gironí infortunat”. Va ser col·laborador de Rafael Masó, i tutelat per ell.

També morí jove el pintor autodidacte Pere Farró (Sarrià de Ter, 1896-Barcelona, 1920). Havia començat una carrera artística molt prometedora. A Girona visqué amb Mela Mutermilch.

Hem de referir-nos, encara, a Ricard Guinó (Girona, 1890-Antony, França, 1973). Guinó es formà a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, amb Prudenci Bertrana, i a Barcelona, amb Eusebi Arnau. L'any 1910 establí relació a Girona amb Arístides Maillol. Com a deixeble i ajudant seu, es traslladà a París, on el 1913 inicià la seva col·laboració amb August Renoir, del qual fou executor i coautor de bona part de la seva obra escultòrica. Ricard Guinó, tanmateix, estigué molt implicat en el nucli cultural de la Girona de principi de segle. La seva obra gironina, entre el 1908 i el 1911, no és una obra de maduresa, però pot inscriure's ja en els temptejos noucentistes.

En canvi, el pintor Jaume Arnau (Girona, 1897-1918) només tingué temps d'apuntar un talent remarcable, que la seva mort prematura truncà.

L'impuls de modernització de les arts, sobretot de les arts aplicades, es traduí també en la proposta de Masó de crear una Escola d'Arts i Oficis.

En efecte, l'Escola Municipal de Dibuix i Belles Arts es trobà sotmesa a revisió. De fet hi hagué diversos projectes de renovació que, tanmateix, no es traduïren en fets. Són significatius, però, del clima que impulsava la

Mancomunitat de Catalunya i, a Girona, els sectors més progressistes de la burgesia. Martí Sureda, en aquest sentit, proposava que esdevingués una Escola d'Arts Industrials (1913).

Altres, en canvi, volien transformar-la en una Escola d'Arts i Oficis. En aquesta línia, una ponència, formada per Carles Jordà, Joaquim Font i Fargas, Josep Estalella i Rafael Masó, elaborà l'any 1914 un projecte ambiciós, amb un enfocament pedagògic modern. Sota la denominació d'Escola Tècnica General d'Oficis, la ponència posava l'accent en la formació professional, d'oficials i d'aprenents. Hauria estat la plasmació en aquest àmbit del noucentisme renovador, però el projecte va ser finalment desestimat l'octubre de 1916. Continua, així, l'Escola funcionant d'esma.

En l'àmbit musical, sorgiren moltes iniciatives, sovint de curta durada. Hi hagué una proposta, finalment fracassada, de crear una Escola Municipal de Música, l'any 1903. Aquest mateix any es fundà l'Orfeó Gironí. L'any 1916 aquest grup fou substituït per l'Schola Orfeònica Gironina, dirigida pel professor Tomàs Molleira. A final de setembre de l'any 1922 es creà l'Associació de Música.

També hem de referir-nos a la fotografia, ni que sigui per esmentar l'obra immensa de Valentí Fagnoli (Barcelona, 1885-Girona, 1944). Fagnoli pot ser considerat realment, tal com el definia *El Autonomista*, un autèntic *redactor artístic*.

En efecte, la seva obra fotogràfica es caracteritza per la voluntat documentalista, sense efectisme.

Fidel Aguilar
al seu estudi.

Hegemonia de la Lliga Regionalista

Agustí Riera, president de la Diputació i membre del consell permanent de la Mancomunitat.

LA profunda crisi finisecular de la societat espanyola generà un corrent d'opinió favorable a renovar tot el sistema. Sorgiren els programes "regeneracionistes". En l'àmbit polític, calia sanear els mecanismes dels partits i renovar-los; transformar les eleccions i la representació política, perquè deixessin de ser de meres ficcions manipulades pels governs i pels cacics locals. Per això calia també una educació popular.

Aquestes propostes, però, van fracassar. A l'interior del sistema, els dos grans partits que s'alternaven seguien un procés creixent de fragmentació. Sorgiren els corrents personalistes. Les propostes més renovadores, com la d'Antonio Maura, pel partit conservador, i la de Canalejas, pel partit liberal, no aconseguiren de consolidar-se.

A Catalunya, en canvi, el catalanisme s'afirmà com una alternativa moderna i modernitzadora. La Lliga Regionalista, amb Enric Prat de la Riba i Francesc Cambó, esdevingué un partit amb una organització eficient, representatiu dels interessos industrials i burgesos de Catalunya, amb un llenguatge polític nou que atreia el vot d'amplies capes de la societat catalana.

A Girona, el Centre Catalanista s'adscrigué a aquest corrent de la Lliga. El catalanisme gironí aplegà un important

grup de personalitats: Francesc Montsalvatge, Agustí Riera, Rafael i Santiago Masó, Albert de Quintana, Francesc Coll Turbau, Artur Vallès, Joan Vinyas,... La incidència dels homes de la Lliga a Girona es féu patent a l'Ajuntament.

La llei municipal de tot el període continuà essent la de 1877. Disposava que el Rei, a proposta del ministre de la Governació, podia nomenar els alcaldes de capital de província d'entre els regidors elegits; eren els alcaldes anomenats "de Reial Ordre". Lògicament, en aquest tràmit, el paper del governador civil era substancial. A la ciutat de Girona els alcaldes, fins a l'any 1917, van ser tots de Reial Ordre, escollits entre els regidors adscrits als partits dinàstics (amb l'excepció de Francesc Montsalvatge, l'any 1909). Quan, el desembre de 1917, l'Ajuntament va poder escollir lliurement l'alcalde, sortí elegit Albert de Quintana, de la Lliga Regionalista.

El govern municipal gironí va ser compartit bàsicament per representants dels partits dinàstics i de l'ascendent catalanisme. En realitat els partits dinàstics, des de principi de segle, havien iniciat un

procés d'afebliment, però continuaven recollint un vot important. Era, amb tot, una representació fragmentada entre els diversos grups: liberals, mauristes,... El grup de la Lliga, en canvi, era homogeni. Només cap a finals del període, l'any 1922, hi hagué l'escissió d'Acció Catalana, a la qual s'adheriren Rafael Masó i Joaquim de Camps i Arboix.

En un segon terme, participaren del govern municipal representants del republicanisme (federal) i els tradicionalistes. Són els dos grups de la minoria, però amb una representació fidel al llarg de tot el període.

El primer decenni de segle els tradicionalistes, en general, formaren candidatures conjuntes amb els regionalistes de la Lliga.

En canvi, els monàrquics formaren posteriorment un únic bloc, Unió Monàrquica Nacional (UMN), i els tradicionalistes hi participaren. La UMN va ser derrotada a les eleccions de 1920 per la Lliga, que feia un front amb els republicans federals.

També la composició de la Diputació provincial va evolucionar en termes simi-

lars. Hi hagué un progressiu decandiment dels partits monàrquics oficials. El buit que anaven deixant fou ocupat per l'ascendent Lliga Regionalista. També el republicanisme federal hi tenia una representació menor. L'hegemonia de la Lliga Regionalista queda plasmada en el llarg mandat d'Agustí Riera (1911-1924).

Girona acollí alguns actes polítics de gran ressò ciutadà. El més significatiu de tots va ser el primer míting de Solidaritat Catalana, el 1906, que es féu a la ciutat a causa de la suspensió de les garanties a Barcelona.

D'altra banda, la Setmana Tràgica repercutí a Girona. El 27 de juliol de 1909 hi hagué manifestacions pels carrers, amb el crit unànime de "abaix la guerra!". L'endemà els incidents s'acreixeren; s'inicià una vaga general i hi hagué noves manifestacions contra la guerra del Marroc. El 29 l'aturada continuava, però l'endemà la Guàrdia Civil controlà la ciutat i es restablí l'ordre. A Girona, tanmateix, no es produïren actes de violència ni hi hagué incendis d'esglésies o convents.

Les Diputacions catalanes es reuneixen al Palau de la Generalitat per a aprovar les Bases de la Mancomunitat, el 17 d'octubre de 1911.

La renovació de l'ensenyament

Si en un aspecte coincidien tots els programes “regeneracionistes” de l'Espanya de la fi de segle era, sens dubte, en la necessitat urgent de renovar i estendre l'educació. Molts intel·lectuals creien que l'extensió de l'educació i la seva modernització eren la base per a la creació d'una societat democràtica i tolerant.

De fet, el sistema educatiu espanyol portava un gran retard. No deixa de ser significatiu que l'any 1913 un 45 % dels reclutes de la demarcació de Girona no sapiguessin escriure. Segons Miquel Santaló, encara l'any 1920 un 24'5 % de la població de la capital era analfabeta.

En tot cas, a Girona hi havia una bona predisposició a acollir els projectes reformistes. Ara es recollien els fruits d'un ampli moviment de renovació que s'havia encetat en el darrer terç del segle XIX, impulsat per uns mestres que volien

ser educadors de futurs ciutadans lliures i cultes, molt en la línia de la Institució Libre de Enseñanza.

L'Institut de Segon Ensenyament aplegava, aquests anys inicials del segle XX, un molt bon professorat. Era l'Institut del professor Manuel Cazorro, segons l'evocava Pompeio Pascual. Manuel Cazorro era catedràtic, des del 1891, d'història natural. S'interessava també per l'arqueologia i la prehistòria. Però a més de Manuel Cazorro, hem de retenir els noms del professor Josep Estalella, de brillant trajectòria professional, i del professor d'història Rafael Ballester, autor de textos escolars d'àmplia difusió. Josep Pla ens ha deixat una viva memòria d'aquest Institut gironí, amb un to crític.

La matrícula oficial d'alumnes continuava essent notòriament restringida, una vintena per curs. Molt tímidament començaven a estudiar el batxillerat algunes noies.

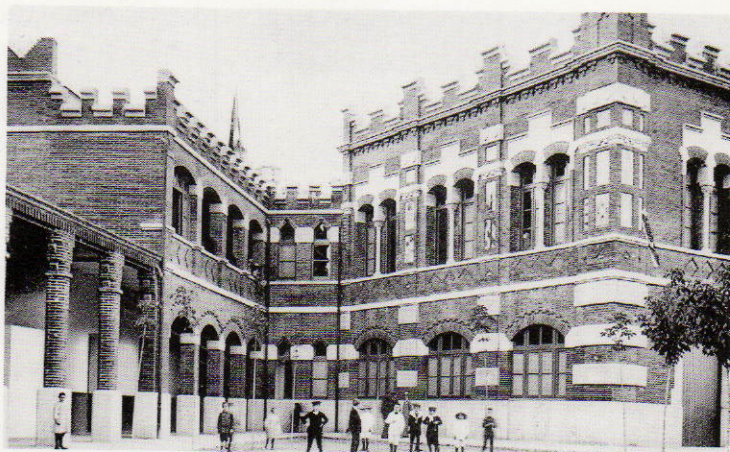
D'altra banda, l'any 1914 es reobrí l'Escola Normal masculina i es creà la femenina. Durant aquests anys es consolidaren uns claustres de professors ben preparats i il·lusionats. Sobretot la Normal masculina visqué anys de molt bon funcionament sota el guiatge del director Cassià Costal. En sobresurten professors com Miquel Santaló, Manuel Xiberta i Mn. Jordà, a la Normal masculina; i Dolors Pastor i Josefa Uriz, a la femenina. Les Nor-

mals van ser els primers centres docents que tingueren càtedra de llengua catalana, gràcies al suport de l'Ajuntament i a les ges-

L'oferta educativa congregacionista era especialment àmplia en l'àmbit femení. A la foto, alumnes del col·legi del Carmen realitzant una taula de gimnàstica.

*El Grup Escolar,
obra de Martí Sureda,
inaugurat l'any 1911,
simbolitza perfectament
l'afany renovador
en l'àmbit de
l'ensenyament.*

tions de l'Associació Protectora de la Llengua Catalana. D'altra banda, eren els únics centres gironins que preparaven per a una professió,

aspecte especialment remarcable en relació amb l'Escola Normal femenina. La mitjana d'alumnes oficials que acabaven els estudis era d'uns catorze nois i unes setze noies.

L'ensenyament primari públic a principi de segle es trobava dispers per diversos locals de la ciutat, locals que no reunien cap condició per acollir l'ensenyament. Eren escoles unitàries, tres de nens i quatre de nenes, i una de pàrvuls. Per això fou tan important la creació de la primera escola graduada, el Grup escolar.

Amb motiu del centenari de la Guerra napoleònica el Govern concedí a l'Ajuntament gironí una subvenció de 103.456 pessetes per a la construcció d'un edifici escolar. El 4 de novembre es feia la solemne col·locació de la primera pedra. L'edifici, obra de Martí Sureda, va inaugurar-se el 17 de setembre de 1911. De fet, el Grup va acollir les tres escoles de nens que hi havia a la ciutat i l'escola de pàrvuls. Però lés va reordenar amb criteris de graduació, i va ampliar, de quatre a nou, el nombre de mestres per atendre els diversos cursos.

També, s'inicià, l'any 1907, la construcció de l'Escola Eiximenis. Va ser promoguda per Lluís Auguet, constructor, que va avançar-ne el finançament, amb un pressupost de 31.200 pessetes. Va ser inaugurada el 31 d'agost de 1908. Aquesta escola, regi-

da per Carme Auguet, assolí un molt bon nivell i fou escola annexa.

L'ensenyament primari públic, però, continuà amb un important dèficit de places.

Les colònies escolars són una faceta més de la política educativa renovadora d'aquests anys. Com a proposta sorgí ja l'any 1915, però no fou fins a l'any següent que es realitzaren les primeres, només de nens, a l'Escala. L'any següent s'ampliaren a les nenes, però en dos torns diferents i els nens a l'Escala i les nenes a Palamós. A partir d'aleshores es realitzaren cada estiu, fins a l'establiment de la Dictadura. Estaven sota la tutela i responsabilitat de l'Ajuntament.

Els mestres gironins participaren molt activament en l'ampli moviment de renovació pedagògica, que a Girona tingué un caràcter propi, vinculat al mateix magisteri públic. Tingeren, en aquest aspecte, un paper rellevant mestres com Josep Dalmau Carles, Silvestre Santaló, Sebastià Pla Cargol, Jaume Ministral i Antònia Llop, entre altres.

El panorama de l'ensenyament a la ciutat es completa amb els col·legis congregacionistes. Per a nois hi havia, a més dels Maristes, el col·legi La Salle. L'oferta per a les nenes i noies era més àmplia: Carmelites, Escolàpies, Cor de Maria, Dominiques,...

La premsa

AL llarg d'aquests anys Girona fou una autèntica capital de la premsa periòdica, amb publicacions de tota mena, de més o menys incidència, de vida llarga o curtíssima.

En iniciar-se la Restauració es van promulgar decrets que limitaven ostensiblement la llibertat de premsa proclamada a la Constitució de 1876. Amb tot, sorgiren un gran nombre de publicacions. Entre el 1875 i el 1880 s'han comptabilitzat 18 noves publicacions gironines, amb el denominador comú, tanmateix, de ser poc significatives, de curta durada i apolítiques. La publicació més consistent, i d'autèntic relleu, va ser òbviament la *Revista de Gerona*. Molts d'altres periòdics tenen un caire merament comercial. Són significatives les publicacions referides al món del magisteri. Els periòdics d'abast més general solien ser els d'avisos i notícies. Van aparèixer també les primeres publicacions bilingües, i fins i tot algunes d'escrites íntegrament en català.

A partir de 1881, amb el govern de Sagasta s'inicià una etapa de més tolerància, tot i que subsistien els riscos involucionistes. Aquest clima es traduí en una proliferació de nous títols periodístics, alguns d'ells de marcat caire polític. En efecte, entre el 1881 i final de segle van aparèixer 51 nous periòdics. Alguns eren estrictament professionals, i en sobresurten els pertanyents al món educatiu.

Altres eren de caràcter religiós. Hi havia també la premsa humorística. Però el que destaca d'aquests anys és l'aparició d'una diversificada premsa política.

Entre els periòdics dels partits monàrquics, hi ha *La Lucha*, *El Constitucional*, *El Eco del País*, i més endavant, *El Eco de la Provincia de Gerona*, *La Provincia*, etc. Els periòdics republicans estan representats per *El Demócrata*, *El Posibilista*, *La Federación*, i posteriorment, *El Federal*; però sobretot per *El Autonomista* (1895-1936), l'important diari de Darius Rahola, de llarga vida i d'una enorme influència.

També abundaven els periòdics tradicionalistes. Els primers títols d'aquest corrent s'escoren nítidament vers la posició nocedalista, és a dir, l'integrisme, com *Lo Rossinyol* i *El Integrista*. Estrictament carlistes eren *El Baluarte* i, sobretot, *El Norte*; també, en els seus primers temps, *Diario de Gerona* (1888-1936), fundat i dirigit per Rafael Masó.

El catolicisme restauracionista, proper al regionalisme, tingué una primerenca manifestació amb el setmanari *La Vetllada* (1881), obra gairebé personal de Joan Planas i Feliu. En canvi, el catalanisme polític estava representat per *Lo Geronés* (1894-1909), òrgan del Centre Catalanista.

Al llarg dels primers anys del segle present, de 1900 al 1923, van aparèixer no menys de 93 noves publicacions; entre elles, les revistes literàries i culturals, portaveus del modernisme i del noucentisme.

La premsa política continuà essent important. La Lliga Regionalista disposà de *Diario de Gerona*, dirigit per Rafael i Santiago Masó, i per Camps i Arboix, i *El Gironés* (1916-1934). El republicanisme continuà estant representat bàsicament per *El Autonomista* i per una gran diversitat de periòdics de més curta durada, portaveus dels diversos corrents. *La Acció* (1905-1906) ho era dels republicans radicals. Els partits dinàstics, cada cop més

afeblits i fragmentats, disposaren de la premsa creada en el període anterior. En canvi, el carlisme s'estabilitzà, inicialment amb *El Tradicionalista* (1903-1910), i posteriorment amb *El Norte* (1910-1936).

Abundava, és clar, la premsa catòlica. Molts dels periòdics que ja hem esmentat, dels sectors regionalista i carlí, eren profundament catòlics, amb un caràcter més tolerant o més reaccionari, però confessional. N'hi hagué encara més títols, alguns d'ells sorgits a l'empar del Seminari, com *La Regeneración*, *Aires Gironenchs* i *Labor*. Aparegueren també els fulls parroquials, a partir del 1909, englobats tots des del 1919 en el *Full diocesà*.

També es multiplicaren les publicacions professionals i els butlletins d'associacions. Sobresurt, en aquest sentit, la premsa del magisterio, especialment amb *El Defensor del Magisterio* i sobretot *El Magisterio Gerundense* (1908-1936).

Capítol a part mereix la premsa satírica, amb *Aigua-Forts* i *Clar-i-net* com a títols més representatius.

En definitiva, Girona presenta durant el període una premsa periòdica diversificada i d'un gruix molt notable, que, tot i les seves evidents limitacions (de professionalització, tècniques, empresarials) reflecteix en tot cas força fidelment els interessos polítics, socials i culturals de la ciutat.

Dos dels més significats periòdics gironins. La premsa és un bon exponent de la pluralitat política i ideològica de la societat gironina.

L'excursionisme i l'esport

L'EXCURSIONISME nasqué a Catalunya en el darrer terç del segle XIX, a mig camí entre l'esbarjo i la cultura.

A Girona, l'excursionisme organitzat nasqué tardívolament. I això malgrat que Narcís Heras de Puig havia estat un precursor de l'excursionisme català, amb els seus articles *Excursión a la montaña de la provincia de Gerona*, publicats el 1846 al periòdic gironí *El Postillón*. De fet, no tenim notícia de grups excursionistes gironins fins ben entrat el segle XX; concretament, l'any 1905 l'Orfeó Gironí constituí una secció excursionista.

En canvi, aquesta activitat donaria origen a una de les entitats més arrelades a la ciutat. L'any 1919 nasqué, en efecte, el Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). Des de la seva mateixa formació inicial recull perfectament els ideals de l'excursionisme català: el plantejament de l'excursionisme no pas únicament com un esport, i molt menys com una competició, sinó també com una forma de conèixer el país, les seves esglesioles i els seus pobles, els costums, les formes de vida i de treball. El GEiEG promogué també altres esports, i molt especialment l'atletisme. En aquest sentit, el GEiEG representa la fusió dels dos corrents, l'excursionista i l'esportiva.

L'esport, d'altra banda, també és un fenomen contemporani. Neix amb la societat industrial. Inicialment entre les élites, amb els clubs privats i els cercles gimnàs-

El ciclisme esdevingué un esport popular.

tics. Posteriorment anirà popularitzant-se fins a esdevenir un fet social de gran amplitud. L'esport substitueix altres formes de lleure tradicionals, i assoleix una dimensió d'espectacle de masses. L'esport, doncs, té un vessant sòcio-cultural gens negligible.

A Girona, les primeres informacions sobre activitats que podem considerar esportives fan referència a una "Associació d'aficionats a la cacera i a la pesca" que els anys 1882-1883 demana poder instal·lar a la Devesa un lloc de tir al colom. L'Ajuntament els concedeix a precari un terreny darrera el camp de Mart.

També hi havia activitats gimnàstiques, molt característiques d'aquests inicis de les activitats físico-recreatives. Concretament, l'any 1886 Agustí Montaner s'ofereix com a professor de gimnàstica per als bombers. El desembre de 1889 sabem que existia un gimnàs, de nova planta, regentat per Ramon Beliocas.

També hi havia qui es banyava al Ter. L'any 1891, per exemple, l'Ajuntament proposava arranjar la "gorja d'en Bru", perquè cada any hi havia accidents. Difícilment, però, podem considerar aquests banys com a esportius, en el sentit més modern del mot.

A la programació de Fires dels anys noranta s'inclou, en canvi, un *simulacro de regatas*. Les organitzava la societat Colón. Eren anomenades *courses*, i es feien a l'Onyar, al sector proper a la plaça de Sant Feliu.

Cap al final de segle va popularitzar-se el ciclisme. En un primer moment tenia un caire de novetat i de moda, però ben aviat assolí un caràcter esportiu que presagiava l'afició creixent vers els esports de velocitat. Ja al 1888 hi hagué a Girona *carreras de velocípedos*. Es va constituir el *Club Velocípedo*, que organitzava excursions i curses, i fins i tot va construir-se un velòdrom a la carretera de Barcelona. Ja avançat el segle XX hi haurà també un creixent interès per les motocicletes i s'organitzaran curses. Pels mateixos anys de final del XIX hi hagué una gran afició al joc de pilota. Va fer-se un frontó a la ronda Ferran Puig, per jugar-hi tant en la modalitat de pala com a mà.

Vers el 1899 es creà a Girona l'Agrupació Catalanista d'Esport. El catalanisme, en efecte, amb el seu afany de modernitat, promovia aquesta activitat, que es reforçà encara més, amb el Noucentisme.

L'activitat esportiva, que més fonament va arrelar i el primer que esdevingué de masses, però, fou innegablement el futbol. L'any 1906 es creà el Girona Futbol Club, de curta existència. El 1910 va tenir lloc la constitució de l'Strong, F.C., que jugava al Camp de Mart. Sorgiren altres clubs, com l'Sport F.C., format per seminaristes, i l'Atlètic F.C. i altres. Finalment, l'any 1921 va néixer la Unió Deportiva Girona. Aquest club va fer expressament un camp de futbol, el Vista Alegre. Va inaugurar-se el 29 de juny de 1922, amb un partit entre la Unió Deportiva Girona i el Barça.

A part del futbol, s'introduïren altres esports, més minoritaris. L'any 1912 existia una pista de patinatge a la Gran Via, que acollí el club Skating Ring Girona. A primers de l'any 1917 s'establí el Girona Tennis Club, en uns solars entre la Devesa i el riu Güell, amb un caràcter elitista.

Cal donar un caràcter més anecdòtic, i potser simplement curiós, a les exhibicions d'aeroplans que tingueren lloc l'any 1913, per Fires. Era l'anomenada "Festa de l'aviació", celebrada a Fontajau. Consistí en diversos vols d'un monoplà pilotat pel francès M. Tixier. Es repetiren l'any següent, però aquesta vegada l'exhibició no fou gens espectacular, per culpa del vent, i hi hagué decepció del públic.

El primer esport de masses fou el futbol. L'equip gironí més emblemàtic va ser la Unió Deportiva Girona, que jugava al camp de Vista Alegre, tal i com pot veure's a la foto de 1923.

Del teatre al cinema

EL Teatre Municipal continuava essent el marc privilegiat del món de l'espectacle. La gestió del Teatre era, normalment, pel sistema d'arrendament a subhasta, com ja hem explicat. Els més assidus empresaris, aquests anys inicials del segle XX, van ser Josep Sendra, Josep Rodés, Frederic Bassó, i especialment en el camp musical, Tomàs Sobrequés.

Continuava l'auge del gènere líric, o sigui, de l'òpera i la sarsuela, sobretot durant la temporada de Fires. Era l'òpera italiana. Finalment, l'any 1914, arribà a Girona, amb molt de retard l'obra de Wagner, amb "Tannhäuser". La representació, però, va ser molt desafortunada i criticada. Les companyies Granieri-Marchetti i Vicente Serrano van obtenir importants èxits de públic, sobretot amb les operetes

còmiques (algunes vegades considerades immorals pels sectors més conservadors).

Es consolidava el teatre català, amb el pas per l'escenari dels grans autors i actors. Van visitar el Teatre Municipal, per exemple, Àngel Guimerà (1920), Ignasi Iglesias, Adrià Gual (1916),... Sovint les companyies barcelonines es desplaçaven al Municipal gironí. D'entre les companyies catalanes podem destacar la de Maria Vila i Pius Daví, la d'Assumpció Casals i Alexandre Nolla, la d'Enric Casals i Marta Cazorla, Enric i Jaume Borràs, la de Josep Pous i Pagès,... Les obres que tenien més èxit eren les de repertori, o sigui, Pitarra, Guimerà, Rusiñol. Tampoc no eren excepcionals les representacions de companyies espanyoles.

El Teatre acollia, altres activitats; moltes de musicals, com l'actuació de l'Orquestra Simfònica de Madrid (1915), Andrés Segovia (1920) o de la soprano Maria Barrientos (1915), la "cupletista" Raquel Meller (1915), o la ballarina Tòrtola València (1920). L'orquestra de Pau Casals freqüentà també el Municipal, sempre amb una acollida excepcional.

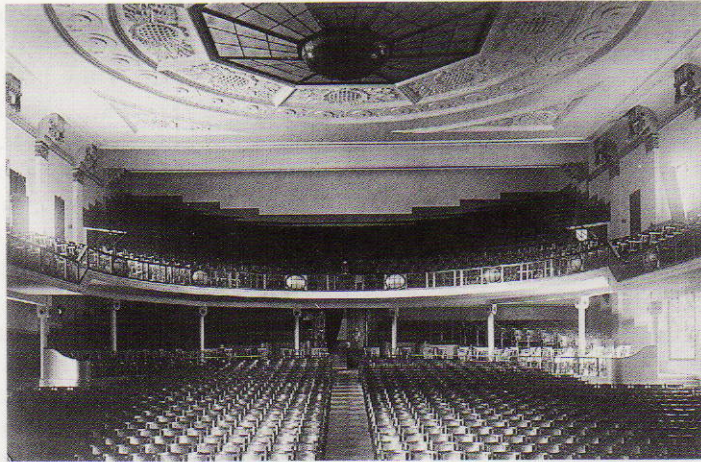
D'altra banda, també era el marc de les festes literàries solemnes, com els Jocs Florals, i dels mitings polítics més abrandats.

El Teatre Municipal, però, no tenia el monopoli del món de l'espectacle. Hi havia també El Teatro Circo Alvarez, construït en fusta, i reemplaçat posteriorment, al mateix lloc, pel Teatre Albéniz. També el Coliseu Imperial, i el Teatro Noveda-

El cinema Coliseu Imperial, a la plaça de la Independència, inaugurat l'any 1909.

Aspecte del
Teatre-cinema
Albéniz

des (cremat l'any 1906). Aquestes sales feien sessions de revista, gènere exclòs generalment del Municipal.

El Teatre Albéniz, obra arquitectònica d'Enric Catà, va ser inaugurat el 15 d'abril de 1923, amb l'actuació de l'Orfeó Català, dirigit per L. Millet, i acollí notables companyies de sarsuela (fou remarcable una actuació de Marcos Redondo).

El teatre com a lleure, o sigui el teatre d'aficionats, era una activitat molt usual. Moltes associacions disposaven, als seus locals socials, d'una sala habilitada per a representacions, i d'una secció teatral.

El teatre, però, començà a perdre protagonisme, almenys popular: un nou espectacle li feia la competència, el cinema. Les primeres projeccions a Girona es van fer a final del segle passat, en una casa del carrer de l'Argenteria. Vers el 1898-1900, per Fires, es muntà a la plaça de la Independència una barraca de fusta on es passaren pel·lícules, amb molt bona acollida del públic, de tal manera que s'establí fixa durant un cert temps, amb el nom d'El Paralelo.

El 1901 es cedí el Teatre per fer-hi projeccions, que en realitat foren vistes fixes. L'any 1905 el febrer, es van fer novament tres funcions de cinema al Teatre Municipal. En anys successius s'hi feren encara algunes altres sessions, però aquest ús del Teatre generà polèmica, sobretot pel perill d'incendi que comportava, i va acordar-se que no se'n permetria més.

L'any 1908 s'estrenà un local destinat ja exclusivament al cinema, la sala Gran Via. I així, successivament, s'anaren habilitant locals com a sales de cinema. L'any 1909, el Coliseo Imperial, i l'any 1918, La Amistad, instal·lat al Cercle Catòlic d'Obrers. L'hegemonia del cinema com a espectacle de masses era ja un fet constatable.

Una darrera nota, referida als espectacles taurins. Girona no ha estat mai una "plaça" gaire afamada, però això no vol dir que no s'hi fessin espectacles taurins. Sabem, per exemple, que el mes d'abril de 1891 hi hagué una *novillada*. Va atreure poc públic i fou un fracàs econòmic. L'empresa promotora va haver d'assumir importants pèrdues.

El 29 d'octubre de 1897 es va inaugurar la plaça de braus, construïda en un extrem de la Devesa, al terme municipal aleshores de Santa Eugènia. Amb la plaça augmentà esporàdicament l'afició torera.

Des del començament de segle, i sobretot per Fires, es programaren algunes *novilladas* a la ciutat. L'any 1906, tingué lloc un escàndol sonat: els toreros es negaren a torejar els *novillos*, perquè els semblaren massa poderosos. Hi hagué un gran rebombori i alguns incidents de poca importància.

L'Església: adaptació als nous temps

L'ESGLÉSIA empenqué un camí de modernització i d'adaptació als nous temps. Va viure un nou impuls que tingué manifestacions en diversos camps, confluents però en el projecte de donar una resposta a les exigències de la societat catalana del moment. Les diverses iniciatives, a Girona, van ser promogudes o abonades pels successius bisbes.

Concretament, el bisbe Francesc de Pol i Baralt (1906-1914), fill d'Arenys de Mar i que havia estudiat al seminari gironí, promogué la catequesi i les missions populars. El seu successor, el bisbe Francesc de P. Mas i Oliver (1915-1920), bisbe molt propens al contacte directe amb els fidels, afavorí les actuacions socials de l'Església diocesana i va promoure la premsa catòlica. En canvi, amb el bisbe Gabriel Llompart i Jaume (1922-1925), hi hagué un cert viratge d'allunyament de la realitat, i es propugnà sobretot un enfortiment de la pietat en els sacerdots. Publicà un nou catecisme diocesà en català.

La clerecia diocesana havia començat a superar les divisions polític-religioses. Malgrat la pervivència d'importants sectors propers encara al carlisme, el sector afí al catalanisme conservador esdevingué el majoritari i més influent. Era un clergat més tolerant, menys doctrinari. La ciutat de Girona

continuava essent una ciutat levítica, i proporcionava un nombre important de clergues (l'any 1913, del conjunt de sacerdots diocesans, 73 eren fills de la ciutat). A Girona, d'altra banda, s'inaugurà, l'any 1918, l'asil Sivilla, per als capellans ancians.

La renovació religiosa es manifestà en l'àmbit de l'ensenyament del catecisme. Una iniciativa en aquest sentit, de preocupació per l'extensió de la catequesi, va ser la creació dels casals d'estiu. En efecte, l'any 1917, el seminarista Jaume Moret organitzà a la ciutat el primer casal d'estiu, amb la col·laboració d'Evarist Feliu. El propòsit era de donar un marc educatiu i cristià als nens durant les vacances. La seva iniciativa va tenir el suport del bisbe Mas. A partir de 1922, aquesta experiència va ser continuada per Evarist Feliu, i en pocs anys es féu popular i arrelà al Bisbat.

La prèdica, d'altra banda, esdevingué més planera, menys retòrica. Les predicacions extraordinàries sovintejaven. Hi hagué una nova Missió general a la ciutat, predicada pels jesuïtes, amb grans manifestacions públiques de religiositat.

També la renovació litúrgica i musical va ser important. Des del 1906 s'introduí el cant gregorià a la Catedral, de la mà del mestre de capella Mn. Miquel Rué. Hi hagué en aquest àmbit una perfecta sintonia amb la revitalització litúrgica, preconitzada a Catalunya a partir sobretot del Congrés de Montserrat de l'any 1915.

El Seminari continuà essent un important centre d'estudi a la Ciutat. Tot i experimentar una disminució gradual d'alumnes, aplegava entre 500 i 300 estudiants. Les ordenacions sacerdotals, de tota manera, assenyalen una tendència constant al decreixement. Com a residència per a seminaristes, a preus mòdics, hi havia el Col·legi de la Sagrada Família, durant molts anys dirigit per Pere Campolier.

El Seminari fou un focus important de vida cultural. Alguns professors publicaren

obres significatives i influeixen poderosament en la formació intel·lectual del clergat gironí. Potser podem destacar l'obra de Josep M. Llovera *Tratado elemental de Sociologia cristiana*; la de Josep Comerma *Història de la literatura catalana*; *La filosofia catalana* de Josep Pou, i *Lecciones de lengua hebrea*, de Joaquim Gou. El seminari era un autèntic viver d'inquietuds intel·lectuals, literàries i artístiques. Els alumnes eren estimulats en les seves aficions per professors com Josep Pou, Josep Comerma, Miquel Rué, Josep M. Llovera,... També cal esmentar l'interès per l'etnografia, propiciat per Tomàs Carreiras i Artau. Les aficions dels seminaristes s'orientaven especialment vers la literatura catalana i la música. Els anys 1918 i 1919 són els de plenitud del moviment literari català al Seminari, i en aquest aspecte sobresurten les obres de Xavier Carbó i Joan M. Feixas. El Seminari, a més, comptava amb una notable Biblioteca, amb una secció especialitzada en estudis gironins. L'any 1916 el Dr. Carles de Bolòs en fou nomenat bibliotecari.

Abundaven les mobilitzacions catòliques contra tota mena de propostes legals que significuessin un increment de la tolerància religiosa. Aquestes iniciatives eren interpretades sempre com un atemptat a l'Església. Van ser especialment multitudinàries les campanyes de l'any 1910 contra les propostes del govern Canalejas. A Girona hi hagué una gran manifestació, de més de 3.000 persones. L'Església actuava encara des dels pressupòsits de l'autoritat. Hi havia, però, una evident i creixent afinitat amb els projectes del catalanisme conservador.

El catolicisme s'organitzava encara al voltant de les clàssiques associacions de pietat, però també sorgí l'Acció Catòlica, o sigui, un laicat organitzat amb el propòsit d'actuar dins la societat.

La societat gironina continuà essent majoritàriament catòlica practicant. El laicat començà a organitzar-se.

Conflictes socials

LA vida laboral gironina no va ser gaire turbulenta, durant el darrer terç del segle passat. Tot i això, tingué força acollida la celebració del primer 1 de maig. En efecte, el primer de maig de 1890, a Girona, es concentraren a la plaça de la Independència unes 800 persones. Reivindicaven la jornada de vuit hores (la famosa reivindicació dels tres 8: 8 hores de treball, 8 hores de descans, 8 hores d'esbarjo i cultura). La jornada transcorregué sense incidents, però l'endemà, en proposar-se allargar la vaga, hi hagué alguns aldarulls que van ser reprimits per les forces d'ordre públic.

Sabem que el novembre de 1899 hi hagué una vaga a la fàbrica Grober. La causa en foren les mesures preses per l'empresa contra alguns obrers que s'havien associat. Com deia *El Autonomista*, “*el señor Grober es enemigo de la asociación*”.

L'any 1900 hi havia a Girona vuit societats obreres legalitzades que manifestaven la seva voluntat d'oposar-se al treball excessiu dels menors i de les dones en estat. Eren fonamentalment societats d'oficis: de paletes, de pintors, de fusters, de picapedrers. En general, no es produïren aldarulls ni grans protestes.

En el context de Girona la mobilització obrera era difícil i arriscada. Les úniques empreses de dimensions importants eren la Grober i els tallers del ferrocarril. Per això, la Grober sobretot, pot ser considerada

La fàbrica Grober acollia un important contingent d'obrers, majoritàriament dones, tal i com es fa patent a la fotografia.

com l'autèntic baròmetre del moviment obrer local. Amb tot, les característiques de l'empresa no propiciaven les manifestacions de protesta. En efecte, la Grober era per als treballadors una garantia de treball de per vida, i amb uns sous dels més elevats de la ciutat. D'altra banda, donava feina preferentment a les dones. Encara cal tenir en compte l'actuació patronal, de caràcter paternalista. Així, el gener de 1911, a la fàbrica Grober hi ha l'acomiadament de 40 obrers per haver-se associat a la Sociedad El Arte Fabril i haver protagonitzat una vaga parcial. Cristòbal Grober no acceptà la mediació de l'alcalde, i argumentava respecte a les societats obreres: “*habiendo nosotros mismos fundado y subvencionado a tres, entre los obreros de nuestra fábrica*”.

Serà, doncs, a partir dels anys 1914-1916 que hi haurà diversos moviments de

protesta, protagonitzats sobretot pels ferroviaris. El 13 juny de 1916 els ferroviaris fan una vaga; el govern, però, decreta l'estat de setge. L'any 1917, els obrers gironins es sumen a la convocatòria de vaga general feta per la CNT i per la UGT. La crisi té lloc sobretot els mesos de juliol i agost. El governador militar decreta, el 14 d'agost, l'estat de guerra. El dia 15 els paletes es sumen a la protesta, i al migdia les fàbriques s'hi adhereixen. Els dies 16 i 17 continuen els incidents. Molts empresonats. A partir del 18 la conflictivitat comença a remetre i a normalitzar-se la vida laboral.

La CNT començà a tenir una forta presència a la ciutat a partir del 1918. Ja abans, al Congrés de 1911, hi estaven representats 75 obrers de Girona. Però és sobretot a partir del congrés de Sants que l'afiliació serà creixent, de tal manera que l'any 1919 hi havia 13 sindicats, amb més de 4.000 afiliats (concretament, 4.293). El principal dirigent de la CNT a Girona va ser Sebastià Clara. Apareix també un nucli de la UGT, amb Bonaventura Discosi com a principal capdavanter. En definitiva, l'obrerisme s'organitza a la ciutat, a remolc de Barcelona, i a redòs del clima revolucionari creat a tot Europa per la Guerra i per la revolució bolxevic de Rússia.

L'1 d'abril d'aquest de 1919 hi ha convocada una vaga general a Girona i Palafrugell en solidaritat amb la vaga general

(vaga de la Canadenca) declarada a Barcelona. A Girona no reeixí.

El moment culminant del malestar social a Girona és al final de 1919 i principi de 1920. En efecte, el 4 d'octubre els obrers de la Grober es declaren en una nova vaga per forçar l'aplicació de la jornada de vuit hores decretada per Romanones; l'empresa respon amb el *locout*; el conflicte es va resoldre el 22 gràcies a la intervenció de l'Ajuntament. El 9 de desembre, però, té lloc un tancament d'empreses per la Patronal, secundant el tancament de fàbriques iniciat a Barcelona. El 30 de desembre la Federació Patronal fa públic un manifest: reclama, en substància, la "lliure contractació del treball". En definitiva, la Patronal imposava als obrers el contracte individual. Durant aquests dies es produeixen diversos incidents dels obrers de la Grober, amb intervenció de la força pública, que s'allarga fins al 26 de gener. Finalment, el 27 de gener s'acaba el tancament empresarial; en el cas de la Grober s'allargà fins al dia 28. Havien estat, pràcticament, dos mesos d'atur. Va ser una victòria clara dels empresaris, que davant la crisi econòmica traslladava els seus costos a les classes assalariades.

A Girona, el sector obrer més conflictiu serà el dels ferroviaris. Els tallers de la MZA, a la foto el dipòsit de màquines, donaven feina a uns 300 obrers.

Deposito de Maquinas del ferro carril M.Z.A.-Girona- V. Fagnoli-

La Guerra Mundial: repercussions a Girona

EL règim de la Restauració, ja molt desfigurat per les divisions dels vells partits dinàstics, va trontollar a partir de la I Guerra Mundial. Malgrat la neutralitat, la divisió entre germanòfils i francòfils fou un tema permanent. La neutralitat, a més, permeté uns anys de forts negocis especulatius i de ràpids enriquiments, però es generà també una forta inflació i un consegüent augment del cost de la vida. El desenllaç de la Guerra, amb el triomf de la revolució bolxevic a Rússia, i dels nacionalismes a

la vella Europa, repercutí a Catalunya, i a Espanya. A partir del 1914 hi hagué una agudització del malestar: augmenten els conflictes socials i les violències. També les reivindicacions nacionalistes catalanes adquireixen major intensitat (campanya per l'autonomia).

A Girona, aquesta situació general té un reflex precís i propi. En primer lloc, la Guerra era seguida amb apassionament. En general, els sectors més liberals i progressistes apostaven pels aliats, mentre que els sectors més conservadors solien ser germanòfils. No deixa de ser significatiu que, en arribar la notícia de l'armistici, el 12 de novembre de 1918, els obrers de la Grober en sortir del treball es manifestessin pels carrers de la ciutat, i es concentrassin davant el consolat de França. L'endemà, la manifestació fou encara més multitudinària, amb noves concentracions davant els consolats de França i d'Itàlia. El dia 18 fou un dia festiu, amb sardanes i tot.

La Guerra, però, havia comportat greus problemes de subsistència. Ja el 1914 hi havia alarma per l'encariment de la vida. Segurament a causa de la guerra, la qüestió és que aquell any les Fires foren molt desangelades. La venda de productes als països en guerra provocava un augment dels preus, i afavoria als intermediaris i especuladors. El carbó mineral, la llet i altres béns de primera necessitat es feien més cars de dia en dia. El governador civil, Juan Prida, a finals de 1915 demanava informació diària del preu d'aquests productes. L'any 1916, els problemes de proveïment augmen-

Els anys 1919-20 hi hagué carestia dels béns de primera necessitat. Xalet Montserrat de la Farinera Ensesa, obra de Rafael Masó.

tares, sobretot en relació a la farina. El 1917 escassejava el carbó. Hi hagué una tendència a regular els preus i els mercats, que propicià els acaparaments. L'any 1918 continuaven les dificultats.

El febrer de 1919 la situació era insostenible, tot i que es fixaren alguns preus. El dia 7 d'aquest mes tingué lloc una gran manifestació de protesta per la carestia de la vida. La manifestació es dirigí al govern civil. Els grups de manifestants hagueren de ser dissolts per la Guàrdia Civil a cavall, al carrer Ciutadans, amb alguns ferits lleus. El 1920 continuaven les greus dificultats; a finals de setembre tingué lloc una assemblea d'alcaldes i parlamentaris per fer front a la greu situació de manca de blat.

També la crispació provocada per l'anomenat "problema català" era cada cop més evident. L'any 1916, el dissabte 19 d'agost, hi hagué un greu incident a la Rambla gironina. Hi havia sardanes, i un grup de joves oficials i sergents de la guarnició provocà un enfrontament. Els militars dispararen alguns trets. En la batussa varen resultar ferides vuit persones. La Guàrdia Civil hagué de restablir l'ordre. El clima d'indignació ciutadana era patent i lògic. El dilluns l'Ajuntament es reuní d'urgència. Es va redactar un document de protesta adreçat al Govern tot exigint una satisfacció i reparació. El capità general, Felipe Alfau, es traslladà a la ciutat, tot cercant la pacificació. El governador civil no féu més que atiar el problema.

El 27 de febrer de 1918 tingué lloc un nou incident, de característiques similars. En aquest cas, de nit i a la Rambla un grup de regionalistes de Santa Coloma de Farners va ser agredit amb vint trets, disparats des de l'ombra, sortosament sense víctimes.

Però és sobretot el clima social el que més es degrada, sense arribar mai al paroxisme de Barcelona. Abunden les vagues per reclamar augments de sou, i la jornada laboral de 8 hores. La qüestió social

Els sectors conservadors, davant l'increment de la conflictitat social i política, consideraven l'Exèrcit una garantia d'ordre.

A la foto, exercicis de l'arma d'artilleria al Camp de Mart.

acapara tota la vida política. El 17 de novembre de 1919 Francesc Cambó fa un míting al Teatre Municipal, seguit d'un banquet en unes naus comercials del carrer Santa Eugènia, al qual assistiren uns sis-cents comensals; el tema primordial va ser la qüestió social.

El moment culminant del malestar social a Girona és a final de 1919 i principi de 1920, amb la declaració del *locout* per part de la patronal.

Les classes benestants, conservadores o moderadament reformistes, i a Catalunya molt significadament la Lliga Regionalista, abonaven un canvi de govern dràstic com a única solució a la progressiva descomposició del sistema restauracionista. La Dictadura, com a sortida d'emergència, es respirava a l'ambient. *Diario de Gerona* afirmava, el 19 de juliol de 1923, amb rotunditat: "... O ve una dictadura serena, justa, equilibrada, o una revolució que traspalsarà tota la societat". El 13 de setembre, Primo de Rivera des de Barcelona proclamava el nou Règim.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, R. CASTELLS, N. *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Institut d'Estudis Gironins, núm. 11, Girona, 1985.
- ALBERCH, R. et al., *Girona al segle XIX*, Ed. Gothia, Girona, 1978.
- ALBERCH, R. et al., *L'enllumenat elèctric a Girona. 1883/1930*, Ed. Ajuntament, Girona, 1981
- ALBERCH, R. *125 anys de Policia Municipal a Girona*, Ed. Ajuntament, G., 1981.
- ALBERCH, R.; Aragó, N.-J., *75 anys de Girona, 1909-1984*, Ed. Fundació Caixa de Pensions, Girona, 1984.
- ALBERCH, R.; FREIXES, P.; MASSANAS, E.; MIRO, J. *Girona: rius, ponts, aiguats*, Ed. Ajuntament, G., 1982.
- BOSCH I ARAGÓ, Francesc Xavier, *Els ponts de ferro de Girona*, Ed. Col·legi d'Aparelladors. Girona, 1986.
- CASTELLS, N., *Canvistes i banquers*, Quaderns de la R. de Girona, núm. 16.
- CLARA, Josep "Notes sobre la fàbrica Grober (1890-1978)", a *Revista de Girona*, núm.106, 1r trimestre, 1984, pp. 45-56; i "La Indústria moderna a la Girona del segle XIX: La Foneria Planas", núm. 80, 1977, pp. 215-222.
- CLARA, Josep, *Els fills de la llum. Els francmaçons de les comarques gironines (1811-1987)*. El Corral del Vent, 2. Carles Vallès, editor, Figueres, 1988.
- CLARA, Josep, *El personal polític a l'Ajuntament de Girona (1917-1987)*. Quaderns del Cercle, núm. 3, Girona, 1987.
- CLARA, Josep, *Introducció a la història de Girona*, Ed. del Pèl, Salt, 1983.
- CORNELLÀ, P. et al., Dossier: La Ciutat de Girona al segle XX, *L'Avenç*, núm. 60, Maig, 1983.
- COSTA, Lluís, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Col. Monografies de l'IEG., núm. 12, Girona, 1987.
- FABRE, J., *Girona entre 4 rius*, Ed. Ajuntament, Girona, 1986, 2a ed., 1990
- FULCARÀ, M. Dolors, *Girona i el Modernisme*, Col. Monografies de l'IEG, núm. 3, Girona, 1976.
- GANAU CASA, Joan, "La reforma interior i l'inici de la conservació del centre històric a Girona (1850-1920)", a *Estudi General*, núm. 13, ps. 259-283, Ed. Facultat de Lletres, Girona, 1993.
- MARQUÈS P., J. M., "Els estudis al Seminari, 1826-1919", a *Annals de l'Institut d'Estudis gironins*, vol. XXV-II, 1981, pp. 255-267.
- MARQUÈS, Josep Ma., "Estructures i mentalitats a l'església gironina, 1875-1900", a *Revista de Gerona*, núm. 76, any 1976, ps. 135-141.
- MARQUÈS S., Salomó, *De l'escola de dibuix a l'escola municipal de Belles arts*, Ed. Ajuntament, G., 1990.
- MIRAMBELL, Enric, *Historia del gobierno civil de Gerona*, Ed. Ministerio del Interior. Girona, 1992.
- PLA CARGOL, J. *Gerona en el primer tercio del siglo XX*, Ed. Dalmau Carles Pla, Girona, 1956.
- PUIGDEVALL, N. et al., *Història de la Diputació de Girona*, Ed. Diputació, Girona, 1989.
- RAHOLA, Carles, *La ciutat de Girona*, 2 vols., Ed. Barcino, B., 1929.

SOLÀ MORALES, Ignasi de; BIRULÉS, Josep M.; FONALLERAS, Josep M.; GARCIA, Pere, *Història del Teatre Municipal de Girona. 1769-1985*, Ed. Ajuntament, Girona, 1985.

SURÓS, Joan, "La patronal gironina i el locaut de 1919, a *Revista de Girona*, núm. 144, gener-febrer, 1991, ps. 34-37, i "Els orígens de la CNT a Girona (1910-1919)", núm. 125, novembre-desembre, 1987, ps. 57-62)

VV.AA., "Dossier: La ciutat de Girona al segle XX", *L'Avenç*, núm. 60 (maig, 1983).

VV.AA. *Revista de Girona*, núms. 75-76-77, "dedicats a l'antiga "Revista de Gerona", any 1976.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES

De l'Arxiu d'imatges de l'Ajuntament de Girona són les fotografies de les pàgines 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 21, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 50, 53, 56, 58 (baix), 59, 61, 62, 65, 67 (esquerra), 68-69 (baix), 69 (dalt), 70, 71, 73, 76, 77, 80, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93 i 96.

De l'Arxiu d'imatges de la Diputació de Girona són les fotografies de les pàgines 7, 9, 14, 15, 22, 30, 33, 44, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 57, 58 (dalt), 60, 67, 75, 81, 83 i 84.

De Josep Ma. Oliveras són les fotografies de les pàgines 27, 72, i 92, així com la imatge de la portada.

El plànol de la ciutat de la pàgina 4, ha estat cedit pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona (Prehistòria)

Per Eudald Carbonell i Enriqueta Pons

Girona romana (De la fundació a la fi del món antic)

Per Josep Maria Nolla

Girona goda i sarraïna (476-785)

Per Narcís M. Amich i Josep M. Nolla

Girona carolíngia (Del 785 a l'any 1000)

Per Gabriel Roura

Girona Medieval L'etapa de l'apogeu (1285-1360)

Per Christian Guilleré

Girona Medieval Crisis i desenvolupament (1360-1460)

Per Christian Guilleré

Girona al segle XVII

Per Joan Busquets i Antoni Simon

La Girona de la Restauració (1874-1923)

Per Joan Puigbert

Girona sota el Franquisme (1939-1974)

Per Josep Clara

PROPERS TÍTOLS

Girona baix-medieval (1460-1516)

Per Jaume Portella i Joan Blanco

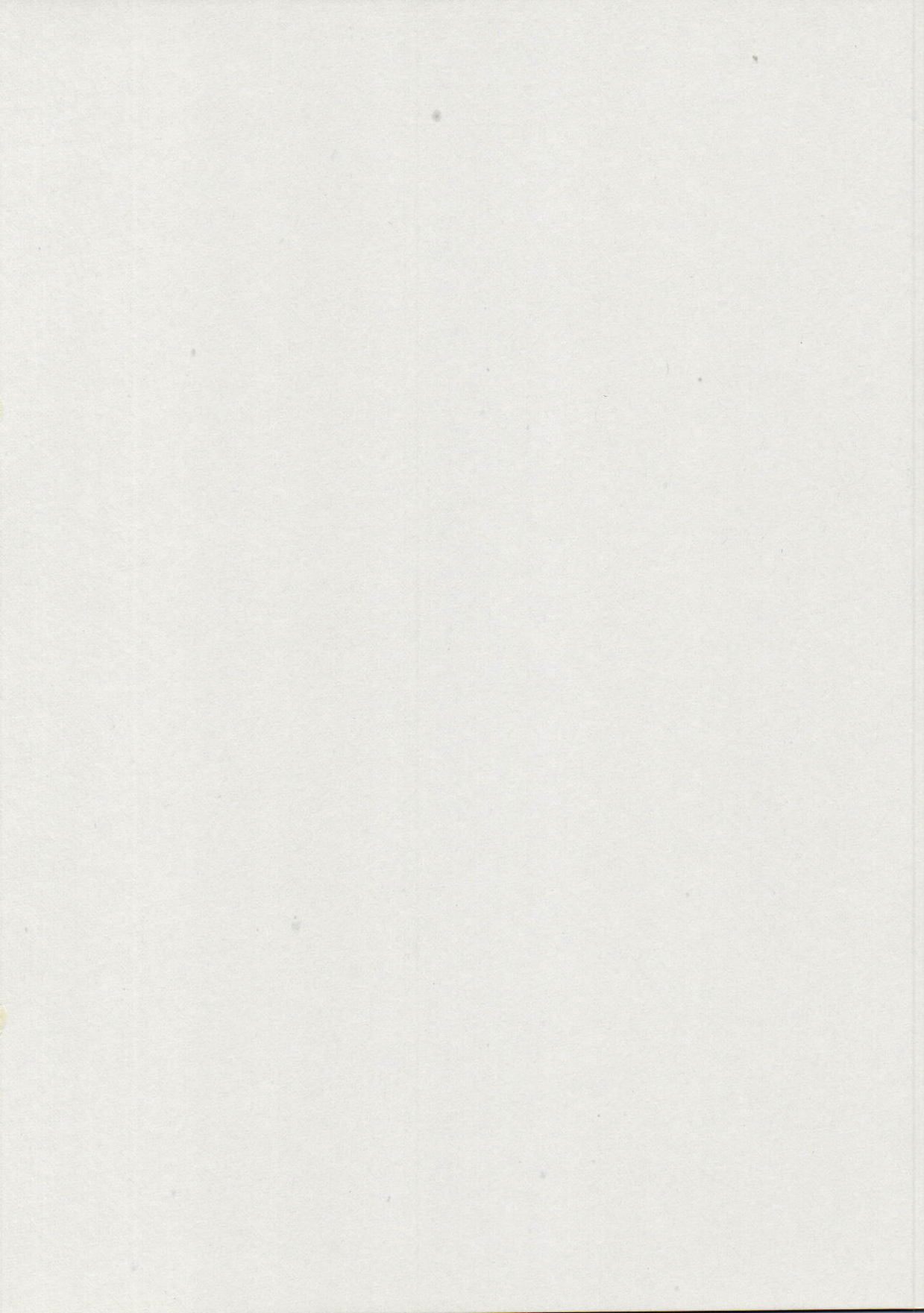
Girona alt-medieval (1000-1190)

Per J. Canal, E. Canal, J. Ma. Nolla i J. Sagrera

Girona alt-medieval (1190-1285)

Per J. Canal, E. Canal, J. Ma. Nolla i J. Sagrera

Quaderns d'història de Girona és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens i el desenvolupament de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.

Joan Puigbert i Busquets (*La Bisbal, 1944*), estudià Història a la Universitat Gregoriana de Roma i es llicencià i doctorà en Filosofia i Lletres (secció d'història) a la Universitat de Barcelona. És professor del departament d'Història de la Universitat de Girona. Ha exercit la docència a l'Escola Universitària de Mestres i, actualment, l'exerceix a la Facultat de Lletres. Ha publicat treballs referits a la història social de l'educació i al període de la Restauració.

Diputació
de Girona

Ajuntament de Girona